

LIETUVIŲ KATALIKŲ MOKSLO AKADEMIJA

VIKTORAS GIDŽIŪNAS

PRANCIŠKONŲ OBSERVANTŲ- BERNARDINŲ
GYVENIMAS IR VEIKLA LIETUVOJE
XV IR XVI AMŽ.

Atspaudas

iš

L. K. M. Akademijos *Suvažiavimo Darbų* IX t.

35-134 psl.

ROMA 1982

LIETUVIŲ KATALIKŲ MOKSLO AKADEMIJA

VIKTORAS GIDŽIŪNAS

PRANCIŠKONŲ OBSERVANTŲ- BERNARDINŲ
GYVENIMAS IR VEIKLA LIETUVOJE
XV IR XVI AMŽ.

Atspaudas

iš

L. K. M. Akademijos *Suvažiavimo Darbų* IX t.

35-134 psl.

ROMA 1982

TURINYS

Bendrosios žinios apie Bernardinus

I. BERNARDINŲ GYVENIMAS LIETUVOJE.....	3
1. Vienuolinio gyvenimo nuostatai.....	3
a. Šv. Pranciškaus regula.....	3
b. Generalinės konstitucijos.....	4
c. Provincijos statutai.....	4
d. Viršininkų įsakymai.....	6
e. Vienuoliniai įžadai.....	7
2. Kasdieninis bernardinų gyvenimas.....	10
a. Bendrojo gyvenimo reikalavimai.....	11
b. Viršininkai ir valdiniai.....	11
c. Vienuolinio gyvenimo dienotvarkė.....	13
d. Atgaila ir apsimarinimai.....	15
3. Vienuolinis auklėjimas ir mokslas.....	15
a. Vienuolynan priėmimas ir auklėjimas.....	15
b. Paruošimas kunigystei.....	16
c. Magistrų ir lektorių paruošimas.....	17
d. Bernardinų seminarija Vilniuje.....	20
e. Mokytieji bernardinai ir jų darbai.....	21
f. Jono Duns Skoto mokslo puoselėtojai.....	22
g. Bibliotekos ir archyvai.....	26
II. BERNADINŲ VEIKLA LIETUVOJE.....	30
1. Tikėjimo platinimas Lietuvoje.....	30
a. Apaštalavimo priemonės.....	31
b. Pamokslai ir pamokslininkai.....	35
c. Kryžiaus karų ir jubiliejų skelbimas.....	41
d. Dieviškasis kultas ir šventųjų garbinimas.....	45
e. Pamaldos, procesijos ir giesmės.....	50
f. Bažnytinės brolijos ir draugijos.....	55
g. Lietuvių kalbos vartojimas.....	63
2. Pastangos grąžinti Katalikų Bažnyčios vienybės stačiatikius.....	70
a. Rusijos atsiskyrimas nuo Romos ir pastangos ją sugrąžinti.....	71
b. Bernardinų dalis stačiatikių grąžinime.....	71

c. Florencijos unijos nesėkmės priežastys.....	72
d. Berdinarđinų laimėjimai ir juridiniai jų veiklos pagrindai	73
e. Darbe sutiktos kliūtys ir jų pasėkos.....	79
3. Veikla protestantizmui užplūdus.....	85
a. Pirmosios protestantizmo apraiškos.....	85
b. Protestantizmo susitikimas su Lietuvos bernardinais .	87
c. Lietuvos berdinarđinų laimėjimai.....	91
d. Protestantų kerštas bernardinams.....	94
Baigiamosios išvados.....	96
Life and Activities of the Observant Franciscan Friars in Lithuania in 15th and 16-th Centuries (Summary)	99
Asmenvardžių ir vietovardžių rodyklė.....	101

PRANCIŠKONŲ OBSERVANTŲ — BERNARDINŲ
GYVENIMAS IR VEIKLA LIETUVOJE
XV IR XVI AMŽ.

ĮVADAS *

Šv. Pranciškaus Asyžiečio įkurtasis Mažesniųjų Brolių ordinas (1210), besikivirčydamas dėl griežtesnio ar laisvesnio regulos laikymosi, ilgainiui suskilo į dvi šakas: griežtesnius, vadinamus observantais, ir laisvesnius, vadinamus konventualais. Šis skilimas, prasidėjęs Italijoje, greitai pasiekė ir Lietuvą. Tik pastebėtina, kad Lenkijos ir Lietuvos pranciškonai observantų reformos nepriėmė, dėl to jie ir toliau pasiliko vadintisi pranciškonais, nors

* Išnašose vartojami sutrumpinimai:

AFH — *Archivum Franciscanum Historicum*.

Arch. Bernard. : *Annales...*, — Archiwum Prowincji OO. Bernardinów w Krakowie: *Annales Polono-Seraphici*, I t., labore et opere Joannis Kamieński, A.D. 1721, ad annum 1461 et 1463.

Arch. Bernard. : *Chronologia...*, — Archiwum Prowincji OO. Bernardinów w Krakowie: *Chronologia Ordinis Fratrum Minorum de Observantia Provinciae Minoris Poloniae et Magni Ducatus Lituaniae collecta et conscripta... anno Domini 1955* per P(at)rem fratrem Thomam Dygon.

Arch. Bernard. : *Compendium...*, — Archiwum Prowincji OO. Bernardinów w Krakowie: *Compendium omnium documentorum conventus Vilnensis*.

Arch. Bernard. : *Congeries...* — Archiwum Prowincji OO. Bernardinów w Krakowie: *Congeries omnium documentorum de Arehivo Provinciae conventus regii Custodialis Vilnensis facta et in sequentes libros digesta anno 1761 mense Maio*.

Arch. Bernard. : *Metrica Fratrum Minorum*, — Archiwum Prowincji OO. Bernardinów w Krakowie : *Metrica Fratrum Minorum Regularis Observantiae ab anno (1592)*.

Arch. Bernard.: *Topographia*, — Archiwum Prowincji OO. Bernardinów w Krakowie : *Topographia specialis feliciter incepta Provinciae Poloniae anno Virginei Partus 1597*.

Arch. Vat. — Archivum Secretum Vaticanum.

ARSI — Archivum Romanum Societatis Iesu.

ARSI — Archivum Historicum Solietatis Iesu.

BF — *Bullarium Franciscanum*, ed. J. Pou y Marti, nova series, III t., Ad Claras Aquas (Quaracchi) 1949.

CV — *Codex diplomaticus ecclesiae nec non dioeceseos Vilnensis*, ed. J. FIAŁEK et Wł. Semkowicz, Krokua 1948.

oficialiai vadinosi Mažesnieji BroLIAi konventualai. Observantus Lenkijoje 1453 m. įkūrė šv. Jonas iš Kapistrano. Pirmasis jų vienuolynas Krokuvoje buvo pavadintas neseniai kanonizuoto observanto šv. Bernardino Sieniečio vardu, dėl to žmonės ir jame gyvenančius observantus vadino bernardinais. Šis vardas jiems patiko, dėl to paskui ir kitur, Lenkijoje ir Lietuvoje įsikūrę, jie vadinosi bernardinais, nors oficialiai jie turėjo vadintis Mažesnieji BroLIAi observantai. Tik po rusų carų sunaikinimo iš naujo atsikūrę, jie pasivadino Mažesniaisiais BroLIAis pranciškonais, bet žmonių jie buvo vadinami tik pranciškonais. Šiuo vardu jie vadinasi ir atsikėlę į Ameriką. Lenkijoje gi jie ir dabar tebesivadina bernardinais. Mes čia jų gyvenimą ir veiklą nagrinėdami juos vadiname, kaip jie anuomet vadinosi, — bernardinais.

Savo temą dėl vidinių bernardinus liečiančių aplinkybių apribojome XV ir XVI amž., bet kai kada pilniau jų veiklai, pradėtai XVI amž., nušviesti, paliečiame ir XVII amž. pradžią. Bernardi-

Gidžiūnas, *De initiis Fratrum Minorum in Lituania* — V. Gidžiūnas, *De initiis Fratrum Minorum de Observantia in Lituania*, žr. *Archivum Franciscanum Historicum*, 63 (1970), 44-103 psl.

Gidžiūnas, *Pranciškoniai Observantai Lietuvoje* — V. Gidžiūnas, *Pranciškoniai Observantai Lietuvoje XV ir XVI amžiuje* žr. *Aidai*, 1970 metų 2 nr., 71-77 ir 3 nr., 116-122 psl.

Historia Constitutionum. — E. Wagner, *Historia Constitutionum Generalium Ordinis Fratrum Minorum*.

Joannes de Komorowo, *Memoriale* — Joannes de Komorowo, *Memoriale Ordinis Fratrum Minorum*, žr. *Monumenta Poloniae Historica*, V t., Varšuva 1961.

Kantak, *Bernardyni Polscy* — K. Kantak, *Bernardyni Polscy*, 2 t., Lvovas 1933.

Kantak, *Capitula necnon Constitutiones* — K. Kantak, *Capitula necnon Constitutiones FF. Minorum Observantium (Bernardinorum) Provinciae Poloniae 1453 (1467)-1628*, žr. *Collectanea Theologica Societatis Theologorum Polonorum*, Lvovas XV (1934) ir atspaudas, kuriuo čia naudojamasi.

Kantak, *Życie Bernardynów* — K. Kantak, *Życie wewnętrzne Bernardynów w dobie przedreformacyjnej*, žr. *Przegląd Teologiczny*, X (1929).

Kędzior, *De schola scotistica* — J. Kędzior, *De schola scotistica in Polonia*, žr. *Collectanea Franciscana Slavica, Acta Primi Congressus*, I t., Sebeneci 1937.

MPV — *Monumenta Poloniae Vaticana*, IV t. : I. A. Caligarii Nuntii Apostolici in Polonia Epistolae et Acta 1578-1581, editit L. Boratyński, Krokuva 1915.

Relatio de Licheto — *Relatio de Ministro Generali Francisco Licheto, Capitulum Provinciae Cracoviae celebrante 21-25 Augusti 1520*, edita a M. Bihl, žr. *Archivum Franciscanum Historicum*, 27 (1934), 466-530 psl.

Vaišnora, *Šv. Onos Brolija*, — J. Vaišnora, *Šv. Onos Brolija*, žr. *Aidai*, 1957 m. 3 nr., 137-138 psl.

VPL — *Vetera Monumenta Poloniae et Lituaniae*, collecta a A. Theiner, II t., reproductio phototypica editionis 1860-1864, Osnabrück 1969.

nai tuo metu Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teritorijoje turėjo 4 vienuolynus, konventais vadinamus: Vilniuje (1469), Kaune (1471), Tikocine (1479) ir Polocke (1498). Pačiame XVI amž. gale dar buvo įkurti Gardino (1595) ir Nesvyžiaus (1597). Turėjo dar misijų stotis Būdoje ir kurį laiką Kijeve. Pirmoji nepriklausoma Lietuvos bernardinų provincija buvo įkurta 1530 m. gegužės 29 d., bet ji turėjo tik 4 vienuolynus su negausiais vienuoliais. Jų vienuolyną Vilniuje 1560 m. protestantams sudeginus, o Polocko vienuolyną 1563 m. maskviečiams sugriovus ir ten gyvenusius bernardinus nužudžius, nuolatiniais marams siaučiant, likusieji 9 bernardinai buvo priversti šauktis lenkų bernardinų pagalbos; dėl to 1576 m. Lietuvos provincija vėl buvo prijungta prie Lenkijos bernardinų provincijos. Antrą kartą Lietuvos bernardinų provincija buvo įkurta XVII amž., bet po trejų metų (1627-1630) ji vėl buvo suplakta su tuo metu įkurta Mažosios Lenkijos provincija. Tik generalinė Milano kapitula 1729 m. davė leidimą įkurti Lietuvos bernardinų provinciją, kuri, Rusijos carų sunaikinta, atsigavo nepriklausomoje Lietuvoje ir, komunistų režimo priblokšta, išblaškytiems jos nariams susispietus, savo gyvenimą ir veiklą tęsia JAV ir Kanadoje.

Ruošiant šią temą naudotasi Jono Komorovskio Mažesniųjų Brolių observantų kronika, Vilniaus Katedros Kodeksu ir kitais spausdintais šaltiniais bei rankraštine Slaptojo Vatikano ir Krokuvos Bernardinų archyvų medžiaga. Naudotasi taip pat Felicijono Nevieros studija *Lietuviai Pranciškonai Observantai* ir Kamil Kantak, *Bernardyni Polscy*, I ir II tomu, ir kitų autorių studijomis.

I. BERNARDINŲ GYVENIMAS LIETUVOJE

1. Vienuolinio gyvenimo nuostatai

Lietuvos bernardinų gyvenimą saistė ir tvarkė šv. Pranciškaus regula, generalinės konstitucijos, provincijos statutai, viršininkų įsakymai ir vienuoliniai įžadaai.

a. *Šv. Pranciškaus regula*. — Lietuvos bernardinai, kaip ir kitų kraštų pranciškonai observantai, griežtai laikėsi šv. Pranciškaus regulos ir vykdė jos įsakymus, vadovaudamiesi autentiškais popiežių paaiškinimais ir ordino tradicijomis, ypač neturto srietyje¹. Kai laikui bėgant konventualai observantus ėmė kaltinti, ¹

¹ H. Holzapfel, *Manuale Historiae Ordinis Fratrum Minorum*, Freiburgas im Breisgau 1909, 96 ir 98 psl.

esą jie gyveną ne ministrų, o vikarijų paklusnybėje, nesilaiką regulos tai Lietuvos observantai-bernardinai sau apginti pasirūpino autentišką dokumentą. Jie per tuometini Lietuvos didžiojo kunigaikščio delegatą pas pop. Aleksandrą VI, Erazmą Ciolek (Vitelijų), 1501 m. iš Romos kurijos archyvo gavo dokumento nuorašą, kur buvo atsakymas į klausimą: ar broliai observantai yra tikri Mažesnieji Broliai? Buvo atsakoma *affirmative*, — taip². Iš to matome, kaip labai jiems rūpėjo ištikimybė šv. Pranciškaus regulai, jų pačių sąžinės ramybė ir vienuolijos garbės apgynimas.

b. *Generalinės konstitucijos*. — Praktiškai Mažesniųjų Brolių gyvenimui tvarkyti, beveik nuo ordino pradžios, šalia regulos, buvo generalinės konstitucijos. Nuo pat observantų užuomazgos jiems buvo leista turėti savas generalines konstitucijas. Pirmąsias tokias konstitucijas jiems paruošė šv. Jonas iš Kapistrano, kurias pop. Martynas V 1430 m. patvirtino³. Įkurdinęs observantus Lenkijoje, jis jiems įsakė laikytis šių konstitucijų. Vėliau, 1469 m., įsikūrę Lietuvoje, jie jų taip pat turėjo laikytis, kol pop. Leono X bule *Ite et vos* 1517 m. observantai buvo atskirti nuo konventualų, kaip atskira savaranki pranciškonų šeima. Tada buvo paruoštos naujos generalinės konstitucijos, kurių laikėsi ir Lietuvos observantai — bernardinai⁴. Pastebėtina, kad generalinės konstitucijos paruošiamos laikantis Bažnyčios kanonų ir laikų reikalavimų. Jų projektą peržiūri ir priima generalinė ordino kapitula, tvirtina Šv. Sostas.

c. *Provincijos statutai*. — Be generalinių konstitucijų pradžioje lenkus ir lietuvius (jei jų Lenkijos vienuolynuose jau buvo) saistė dar šv. Jono Kapistrano ir kitų Austrijos-Bohemijos-Lenkijos provincijos generalinių komisarijų ir vikarijų duoti statutai⁵. Kai 1467 m. buvo įkurta Lenkijos bernardinų provincija, tai jau pirmoje jos kapituloje Krokuvoje buvo išleisti provincijos statutai,

² «Utrum fratres de Observantia sunt vere Fratres Minores? Respondetur affirmative, Catholice conclusio omnino est vera» (Arch. Vat.: Armarium XXXII, 21 vol. Visas dokumentas yra f. 81r-83v.).

³ L. Waddingus, *Annales Minorum*, ad an. 1430, X t., 7-23 nr. Ad Claras Aquas (Quaracchi) 1932, 176-189 psl.; E. Wagneb, *Historia Constitutionum*, Roma 1954, 58, 65-67 psl.; K. Kantak, *Bernardyni Polscy*, I t., Lvovas 1933, 73 psl.

⁴ E. Wagneb, *Historia Constitutionum*, 67 ir sek. psl.; Joannes De Komobowo, *Memoriale*, 341, 345, 347 psl.

⁵ Joannes de Komobowo, *Memoriale*, 158, 163, 169, 175, 183-185, 187-189, 191 psl.; Arch. Bernard.: *Annales*... f. 25 ir sek.

kuriuos paruošė generalinis komisarijus Petras iš Neapolio ir provincijos vikarijus Marijonas iš Ieziorko (sic). Šiuos statutus jie paruošė naudodamiesi motiniškosios provincijos statutais ir generalinių kapitulų nutarimais, pridėdami kai kuriuos dalykus Lenkijos provincijai pritaikintus. Šie statutai su generalinių komisarijų papildymais, pagal Joną Komorovskį, galiojo net iki 1524.

Daugiausia papildymų šiuose statutuose padarė generalinis komisarijus Liudvikas iš Turre. Jie 1488 m. Krokuvos kapituloje buvo priimti, ir net generalinė Urbino kapitula (1490) įsakė Lenkijos provincijai ją laikytis ⁶. Šiuos statutus išleido K. Kantak ⁷ ir tuo būdu padarė juos mums prieinamus. Iš jų pakankamai išryškėja ir mūsų bernardinų gyvenimas. Jie, praleidus 1-jį, derinami prie 11-kos regulos skyrių, kurie dar dalijami į mažesnius skyrelius. Taip 2-me skyriuje kalbama apie priėmimą kandidatą į ordiną; 3-me apie brevijoriaus kalbėjimą chore, pasninką ir išėjimą už vienuolyno ribų; 4 ir 5-me apie elgetavimą, pastatus, gyvenimo reikmenis ir auklėjimą; 6-me apie namų sutvarkymą ir ligonis; 7-me apie kaltes, karcerius, diskretus ir discipliną; 8-me apie kapitulas; 9-me apie pamokslininkus, nuodėmklausius ir studijas; 10-me apie tris kustodijas (tarp jų ir Vilniaus kustodiją), vizitaciją ir nepaklusnius vienuolius; 11-me apie trečiojo ordino seris; 12-me apie keliaujančius į Jeruzalę ir tarp netikinčiųjų.

Šie statutai su kai kuriais Pševorsko (1489), Opatavos (1491), Varšuvos (1499) ir Koblino (1502) kapitulų papildymais galiojo iki galutinio observantų-bernardinų nuo konventualų atskyrimo 1517 m. Tada Lenkijos-Lietuvos provincijolas Urielis iš Grabovo sudarė komisiją naujiems statutams paruošti, bet ir šiuo atveju pagrindu paliko Liudviko iš Turre duotieji. Nors šiais naujais statutais bernardinai nebuvo patenkinti, ir net penkiose kapitulose svarstė kitus projektus, bet jie nebuvo priimti ⁸, dėl to jie galiojo iki lietuviai bernardinai atsiskyrė nuo lenkų ir 1530 m. įkūrė Lietuvos provinciją.

Kai lietuviai bernardinai po ilgų pastangų atsiskirti nuo lenkų susilaukė generolo atsiusto generalinio komisarijaus vokiečio Kas-

⁶ Joannes dr Komorowo, *Memoriale*, 197, 203, 221, 252, 256 psl. ; Arch. Bernard. : *Annales...*, I t., ad an. 1467 f. 116 ir sek.

⁷ Kantak, *Capitula necnon Constitutiones*, 29-45 psl.

⁸ Joannes de Komoeowo, *Memoriale*, 267, 258, 260, 343, 333-337, 343, 346 psl. ; Arch. Bernard. : *Annales...* I t. ad an. 1488, f. 118 ir sek. ; ad an. 1489, f. 120 ; ad an. 1491, f. 121 ; ad an. 1502, f. 135 ; ad an. 1520, f. 200-223 ; ad an. 1524, f. 231 ; ad an. 1527, f. 240 ; *Relatio de Licheto*, 466-530 psl.

paro iš Kremso, tai jis, aplangęs visus vienuolynus, 1528 m. įkurdamas nepriklausomą nuo lenkų Lietuvos bernardinų kustodiją, davė jai kai kurias normas, kurių šios kustodijos bernardinai turėjo laikytis. Deja, lenkams ir ši kartą paveikus generalinę Parmos kapitulą (1529), visi jo padaryti potvarkiai buvo panaikinti, ir lietuviai turėjo paklusti vėl seniems Lenkijos provincijos statutams ir viršininkams⁹.

Kai pagaliau karaliui Žygimantui Senajam prašant, pop. Klemenso VII įsakymu, generolo paskirtas komisarijus Jonas Komorovskis, atvykęs į Vilnių 1530 m. gegužės 26 d., sušaukė lietuvius bernardinus kapitulon ir įkūrė Lietuvos provinciją, tai jai turėjo duoti ir pirmąsias tvarkymosi normas¹⁰. Deja, neturint to meto kapitulų aktų, kurie, turbūt, per Vilniaus vienuolyno gaisrus sudegė, nieko tikro apie pirmosios Lietuvos bernardinų provincijos statutus nežinome. Kai įvairių nelaimių sunaikinti Lietuvos bernardinai 1576 m. vėl prisijungė prie Lenkijos provincijos¹¹, tai jie vėl turėjo paklusti tos provincijos statutams.

Generalinė Valladolido kapitula (1593) įsakė paruošti naujus provincijų statutus, dėl to, naudojantis senais Lenkijos provincijos statutais, buvo paruošti ir 1597 m. Samboros kapitulos priimti nauji statutai, kurie galiojo iki 1628 m. Šie statutai turėjo 6 skyrius, padalytus į mažesnius skyrelius: 1-me skyriuje kalbama apie priėmimą į ordiną; 2-me apie dvasines pareigas; 3-me apie kasdienį gyvenimą vienuolyne, prie stalo, kelionėje, apie pasninkus-ligonis, drabužių, knygų ir bibliotekų įsigijimą, arklių vežimus, statybas ir pinigų naudojimą; 4-me apie pareigas, studijas ir lektorius; 5-me apie bausmes; 6-me apie provincijos kapitus¹².

d. *Viršininkų įsakymai.* — Regulos, generalinių konstitucijų ir provincijos statutų laikymąsi turėjo prižiūrėti viršininkai. Ministrams pati regula (cap. X) įsako lankyti brolius ir juos perspėti. Šv. Jonas iš Kapistrano, šiaurės kraštuose įkurdindamas observantus, aprūpino juos viršininkais. Jis visuose naujuose vienuolynuose paskyrė gvardijonus, o vienuolynus sujungęs į provinciją (prieš 1517 m. vikarija vadinamą) jai valdyti paliko Gabrielį iš Veronos, pirmąjį vikarijų. Paskui, šv. Jono iš Kapistrano įpėdiniai, gene-

⁹ Gidžiūnas, *De initiis Fratrum Minorum in Lituania*, 93 ir sek. psl.; Gidžiūnas, *Pranciškonai Observantai Lietuvoje*, 118 ir sek. psl.

¹⁰ Joannes de Komowo, *Memoriale*, 349-353 psl.; P. Neviera, *Lietuvos Pranciškonai Observantai*, žr. *Lietuvių Tauta*, 5 (1935), 229 ir sek. psl.

¹¹ Gidžiūnas, *De initiis Fratrum Minorum in Lituania*, 103 psl.

¹² Archi. Bernard. : *Annales...* I. t., ad an. 1597, f. 320 ir sek.; Kantak, *Capitula necnon Constitutiones*, 15 ir sek. psl.

raliniai vikarijai (po 1517 m. jau generaliniais ministrais vadinami), šalia vikarijų-provincijolų, drausmei prižiūrėti skirdavo generalinius komisarijus-vizitatorius, kurie jų vardu turėjo pagal regulos įsakymą lankyti ir išpėti brolius¹³. Tuo tikslu kartą pats generalinis ministras, Pranciškus Lichetti, 1520 m. buvo atvykęs į Krokuvą. Į šią kapitulą, nors ir pavėluotai, buvo atvykę ir Lietuvos vienuolynų gvardijonai su diskretais, klausėsi jo įsakymų, išpėjimų ir pamokymų¹⁴.

Lietuvos bernardinus dėl tolimos distancijos tik labai retais atvejais aplankydavo Lenkijos vikarijai provincijolai ar generaliniai komisarijai-vizitatoriai¹⁵. Iš komisarijų, turbūt, tik italas Gabrielis iš Castello 1496 m. lankėsi Lietuvoje^{16 17}, o iš vikarijų tik vienas Mykolas Bali pats vizitavo Lietuvos bernardinų vienuolynus. Drausmei palaikyti Lietuvai būdavo skiriami specialūs komisarijai. Yra žinoma, kad 1479 m. Lietuvos bernardinams komisarijum buvo paskirtas Angelas iš Ostrovo^{17 18}. Vėliau, 1487 m. įkūrus Lietuvos kustodiją, Vilniaus gvardijonas turėjo pareigą lankyti vienuolynus ir prižiūrėti Lietuvos bernardinų vienuolinį gyvenimą¹⁸. Paskiruose vienuolynuose už vienuolinę drausmę buvo atsakingi vietos viršininkai, gvardijonais vadinami. Veikiant savarankiškai Lietuvos provincijai (1530-1576) vienuolynus vizituodavo provincijolas. Jis buvo atsakingas ir už provincijos vienuolinį gyvenimą. Visi šie viršininkai galėjo duoti ir davė praktiškus vienuolinį gyvenimą tvarkančius įsakymus, kurie derinomi su regulos, konstitucijų ir statutų dvasia.

e. *Vienuoliniai įžadai*. — Tiek praeityje tiek dabar į ordiną priimami tik tie jaunuoliai, kurie nori atgailauti, pataisyti savo gyvenimą ir iki mirties ištikimai Dievui tarnauti. Tuo tikslu jie po novicijato daro trejiems metams laikinuosius įžadus, o tam laikui pasibaigus jau amžinuosius, pasižadėdami laikytis regulos, gyventi paklusnybėje, neturte ir skaistybėje¹⁹. Laikydamiesi regulos ir įžadų visi pranciškonai siekia krikščioniškos tobulybės pagal šv. Pranciškaus dvasią. Kaip Lietuvos bernardinai XV ir XVI amž. laikėsi įžadų nedaug bepaliko žinių. Aišku, kad jie jų

¹³ Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 165, 196, 203, 210 psl.

¹⁴ *Relatio de Licheto*, 486 psl. 5 išnaša, 503 psl. 2 išnaša, 513 psl.

¹⁵ Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 266 psl.

¹⁶ Ten pat, 243 psl.

¹⁷ Ten pat, 223 psl.

¹⁸ Ten pat, 250 psl.

¹⁹ *Rituale Romano-Seraphicum Ordinis Fratrum Minorum*, Roma³1955, tit. V, cap. V., 295-301 psl.

laikėsi kaip ir kitų kraštų to meto observantai. Apie jų įžadų laikymąsi šiek tiek šviesos mums duoda provincijos statutai ir viršininkų įspėjimai bei bausmės.

Pirmoji klusnumo įžadą liečianti žinia siekia 1476 m. Tais metais provincijos vikarijus Krizostomas iš Poryecz vizitacijos metu turėjo sudrausti nepaklusnius vienuolius²⁰. Tuo metu Lietuvoje bernardinai dar tik kūrėsi, dėl to ten buvo, kaip žinome, siunčiami patys uoliausieji. Klusnumui jie galėjo nusidėti tik paskirti Lietuvon, nenorėdami ten vykti, bet apie tai neturime žinių.

Minėti 1488 m. provincijos statutai nurodė sunkius ir lengvus klusnumui prasižengimus. Tarp sunkių prasižengimų buvo laikoma be leidimo vykimas pas generolą ir į kapitulą²¹. Atsitiko, kad 1520 m. į Krokuvą atvykus generolui Pranciškui Lichetti ir ten sušaukus kapitulą, atvyko ir keli nekviestieji, turbūt, norėdami pamatyti generolą, dėl to buvo uždaryti karcerin²².

Apie kokį nors Lietuvos bernardinų neklusnumą savo viršininkams, iki jie pradėjo rūpintis savo provincijos įsteigimu, jokių žinių nepavyko užtikti. Tik kai lenkai viršininkai pradėjo išgąbenti vienuolynų brangenybes, jie atsisakė jų klausyti. Tada dėl jų pastangų įkurti Lietuvos bernardinų provinciją lenkai juos laikė ne tik nepaklusniais, bet ir schizmatikais, kai tuo tarpu to paties Jono Komorovskio liudijimu, tą patį darė lenkai kol atsiskyrė nuo Bohemijos provincijos, bet jis jų schizmatikais nevadino²³. Įsikūrus Lietuvos provincijai jokių prasižengimų klusnumo įžadui nebeužtinkame.

Neturto įžado laikymosi ribas praktikoje tap pat nustatė minėtieji 1488 m. provincijos statutai. Tie statutai gvardijonams įsakė paskirti pasauliečius prokuratoriais būtiniais brolių reikalams aprūpinti ir surinktomis piniginėms aukoms laikyti. Surinktus pinigus gvardijonai galėjo išleisti tik geradarių nurodytiems tikslams. Gvardijonai ir prokuratoriai rinkdami aukas, turėjo pasakyti, kad tie pinigai yra renkami ne jiems, bet brolių reikalams. Nebuvo leidžiama nė Dievo garbės pretekstu priimti auksinius ar sidabrinus bažnytinius indus ar drabužius, nebent tik provincijos vikarijui ir vietos diskretams leidžiant. Gvardijonai buvo daugiau

²⁰ Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 218 psl.

²¹ Arch. Bemard.: *Annales Polono-Seraphici*, I t., ad an. 1520, f. 206.

²² *Relatio de Licheto*, 32 nr., 509 ir sek. psl.

²³ Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 183, 184, 186, 176, 191-194 psl.;

Gidžiūnas, *De initiis Fratrum Minorum in Lituania*, 88-96 ir 49-51 psl.

įpareigoti rūpintis brolių ap rengimu, kaip vienuolynų statyba. Pradžioje buvo draudžiama statyti mūrinius vienuolynus ir bažnyčias ir vienuolyno pastatus dengti švino skardos stogu²⁴. Dideliu prasikaltimu prieš neturtą ir nusižeminimą buvo laikoma joti ant arklio ar važiuoti uždarame vežime. Tik provincijos vikarijui ir seneliams buvo leidžiama joti ar važiuoti į kapitulą ir sergantiems bei tiems, kurie turėjo toli keliauti. Kiti reikalui esant turėjo gauti gvardijono leidimą, diskretams sutinkant. Šių statutų nesilaikantieji buvo labai griežtai baudžiami. Provincijos vikarijai vizitacijos metu prižiūrėjo, kad jų būtų laikomasi, dėl to nusikaltusius bausdavo²⁵. Gvardijonai būdavo net pašalinami iš pareigų²⁶. Vėliau generolas Pranciškus Lichetti šiuos statutus šiek tiek sušvelnino²⁷.

Šių statutų turėjo laikytis ir Lietuvos bernardinai. Yra žinoma, kad pirmieji jų vienuolynai buvo mediniai. Tik XV amž. gale Vilniaus vienuolyno ir bažnyčios pastatai buvo pastatyti mūriniai. Kai jie dėl blogos statybos ir netikusios medžiagos greitai sugriuvo, tai XVI amž. pradžioje buvo pastatyti gražūs mūriniai iki mūsų dienų išsilikę pastatai²⁸. Kauno šv. Jurgio vienuolyno ir bažnyčios pastatai taip pat XVI amž. pradžioje buvo pastatyti mūriniai²⁹. Tikocino vienuolyno ir bažnyčios pastatai irgi XVI amž. baigiantis buvo pastatyti mūriniai³⁰. Tik Polocko vienuolyno pastatai iki 1563 m. maskviečių invazijos, kurios metu sudegino vienuolyną ir nužudė 5 bernardinus, turbūt, buvo mediniai³¹. Totorių 1482 m. sunaikinta Kijevo rezidencija greičiausiai buvo medinė, o garsieji Gardino, Nesvyžiaus ir Būdos vienuolynai pačiame XVI amž. gale dar tik kūrėsi, dėl to buvo menkučiai³².

²⁴ Kantak, *Capitula necnon Constitutiones*, 1-3 nr., 33 psl. ; 32 psl.

²⁶ Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 263, 286 psl.; Arch. Bernard.: *Annales...* I t., ad an. 1499, f. 130-132; ad an. 1502, f. 135.

²⁶ Kantak, *Capitula necnon Constitutiones*, 3 nr., 32 psl. ; Arch. Bernard. : *Annales...* I t., ad an. 1487, f. 117.

²⁷ *Relatio de Licheto*, 29 nr., 508 psl.; 53 nr., 513 psl.; 54 nr., 514 psl.; 66 nr., 518 psl. ; 78 nr., 521 psl.

²⁸ Gidžiūnas, *De initiis Fratrum Minorum in Lituania*, 53-59 psl.; Gidžiūnas, *Pranciškonai Observantai Lietuvoje*, 72 ir sek. psl.

²⁹ Gidžiūnas, *De initiis Fratrum Minorum in Lituania*, 70-72 psl.; Gidžiūnas, *Pranciškonai Observantai Lietuvoje*, 75 ir sek. psl.

³⁰ Gidžiūnas, *De initiis Fratrum Minorum in Lituania*, 75-77 psl.; Gidžiūnas, *Pranciškonai Observantai Lietuvoje*, 76 ir sek. psl.

³¹ Gidžiūnas, *De initiis Fratrum Minorum in Lituania*, 80-83 psl.; Gidžiūnas, *Pranciškonai Observantai Lietuvoje*, 77 psl.

³² Gidžiūnas, *De initiis Fratrum Minorum in Lituania*, 79, 83-85 psl. ; Gidžiūnas, *Pranciškonai Observantai Lietuvoje*, 76-77 psl.

Lietuvos bernardinų bažnyčias liturginiais drabužiais, indais ir kitais kulto reikmenimis aprūpino patys fundatoriai. Abi Vilniaus bernardinų bažnyčios turėjo ne tik gražius, bet ir brangius bažnytinius drabužius. Turėjo puikią gotišką monstraciją ir auksu išsiuvinėtą kapą, kurią jiems padovanojo karalienė Elzbieta, šv. Kazimiero motina. Kitais kulto reikmenimis aprūpino turtingos didikų Chodkevičių ir Hlebavičių šeimos³³.

Apie Lietuvos bernardinų neturto laikymąsi gražiai atsiliepia Vilniaus vysk. Benediktas Voina savo relacijose Šv. Sostui 1605 ir 1609 m. Ten jis rašo, kad jie neturi jokių pastovių turtų, bet maitinasi ir apsirengia iš išmaldos, ir giria juos, kaip labai pavyzdingus³⁴. Tiesa, XVI amž. gale jų vienuolynai ir bažnyčios buvo gražios ir puikiai tikinčiųjų aukomis papuoštos ir išlaikomos. Prie vienuolynų turėjo sodus ir daržus, toliau nuo vienuolynų užrašais buvo gavę pievų ir dirvų, kurias buvo praradę protestantizmo įsigalėjimo metu, bet vėliau bent dalis jų, karalių įsakymais, buvo sugrąžinta³⁵.

Skaistybės įžado laikymosi reikalu taip pat buvo duoti statutų, vikarijų ir provincijolų labai griežti potvarkiai. Buvo uždrausti bet kokie ryšiai su moterimis, kad jie netaptų įtartinais. Net nuodėmklausiams ir dvasios vadams buvo duoti nurodymai, kaip išvengti su moterimis ir vienuolėmis dažnų susitikimų³⁶. Džiugu pastebėti, jog nėra žinoma, kad, šiuo protestantizmo įvestu sumišimo metu, koks nors bernardinai būtų išėję iš vienuolyno ir susidėjęs su kokia mergaite, moterimi ar vienuole.

2. Kasdieninis bernardinų gyvenimas

Kasdieninis bernardinų gyvenimas buvo bendruomeninis, savitarpėje meilėje, kiekvienas atlikinėjo savo pareigas. Gyveno virši-

³³ Gidžiūnas, *De initiis Fratrum Minorum in Lituania*, 61 psl.

³⁴ 1605 m. relacijoje rašo : « Ordinis Minorum de Observantia quinque (monasteria) ... Hi sunt mendicantes, ex elemosina vivunt ». *Relationes Status Diocesis in Magno Ducatu Lituaniae*, redig. P. Rabikauskas, žr. *Fontes Historiae Lituaniae*, I vol., Roma 1971, 26 psl. 1609 m. relacijoje rašo : « Ordo Fratrum Sancti Franoisci Minorum de Observantia, vulgo ceculantium, nullas possessiones fixas habet, solis elemosinis quoad victum et amictum sustentatur, sanctimoniae ceterarumque virtutum exemplo fidelibus insigniter praelucet » (Ten pat, 38 psl.).

³⁵ Gidžiūnas, *De initiis Fratrum Minorum in Lituania*, 61-63, 72 ir sek. psl.

³⁶ Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 189 psl. ; *Relatio de Licheto*, 64 ir 69 nr., 519 psl. ; Kantak, *Capitula necnon Constitutiones*, 3 nr., 35 psl. ; 2 nr., 42 psl. ; 1-2 nr., 44 psl. ; Kantak, *Życie Bernardynów*, 351 psl.

įlinkai ir valdiniai, bendromis atgailos ir apsimarinimo praktikomis save tobulindami.

a. *Bendrojo gyvenimo reikalavimai.* — Bernardinai, gyvendami vienuolynuose, sudarė vienuolines šeimas. Vienuolinėje šeimoje buvo viršininkai ir valdiniai, broliai dvasiškiai ir broliai pasauliečiai. Buvo įprasta kunigus vadinti tėvais, o pasauliečius broliais. Didesnieji vienuolynai, kuriuose buvo laikomasi pilnos bendro gyvenimo tvarkos ir gyveno bent 12 vienuolių, vadinosi konventais, o kur buvo mažiau vienuolių — rezidencijomis arba prezidencijomis. Konventų viršininkai vadinosi gvardijonais, o rezidencijų — prezidentais.

Kiekvienas konventas turėjo viešą bažnyčią ir bendram vienuoliniam gyvenimui pritaikintus namus, kurie būdavo sujungti su bažnyčia. Bažnyčia buvo skirta vienuoliams ir tikintiesiems. Bendroms vienuolių religinėms praktikoms skirtoji dalis buvo už altoriaus, o kartais ir prieš altorių, vadinosi choru, čia jie giedodavo kanoniškas valandas, meldavosi ir mąstydavo. Vienuolyno namų pirmajame aukšte, prie durų, buvo durininko ir svečių priimamasis kambarys, toliau virtuvė, valgomasis, siuvykla-draabužinė, kapitulos arba rekreacijos salė. Antrame aukšte buvo gyvenamieji kambariai, celėmis vadinami, biblioteka ir aulės arba klasės lektorių pamokoms klausyti. Didžiuosiuose studijų vienuolynuose dar buvo bendras miegamasis — *dormitorium*. Šalia vienuolyno būdavo sodas ir ūkio trobesiai. Į vienuolyną, kur buvo *clausura*, joks pasaulietis, o ypač moterys, negalėjo įeiti.

Žymiausias bernardinų konventas buvo Vilniuje, pavadintas šv. Pranciškaus ir šv. Bernardino vardu. Žymus jau tuo, kad jis buvo Lietuvos sostinėje ir garsiaame kultūros centre, karaliaus Kazimiero įkurtas, dėl to kartais karališkuoju vadinamas. Be to, jis turėjo dvi žymias šv. Onos ir Bernardinų bažnyčias. Jame jau nuo 1479 m. gyveno Lietuvos komisarijus, nuo 1487 m. kustodu vadinamas. Kai 1530 m. buvo įkurta Lietuvos bernardinų provincija, tai čia gyveno ir provincijolas. Šio vienuolyno šeima taip pat buvo didžiausia. Jame bendruomeniniu gyvenimu pilniausiai buvo gyvenama.

b. *Viršininkai ir valdiniai.* — Viršininkams buvo įsakyta ne tik duoti valdiniams įsakymus ir prižiūrėti vienuolinę tvarką, bet ir rūpintis savo valdinių dvasiniais ir medžiaginiais reikalais. Remiantis 1488 m. statutais, gvardijonais turėjo būti renkami tik uolūs ir pavyzdingi vienuoliai, nes apsileidę religinėse pareigose gvardijonai ir nedalyvaują bendruose veiksmuose, nesugeba vie-

nuolių valdyti ir vienuolinės drausmės palaikyti³⁷. Iš kitos pusės generolas Pranciškus Lichetti 1520 m. Krokuvos kapituloje per daug griežtus gvardijomis išpėjo ir patarė, kad jie būtų griežti sau, o kitiems švelnūs³⁸.

Gvardijonai turėjo saugoti savo valdinius nuo pasaulio dvasios, dėl to per didžiąsias šventes jie neturėjo kviesti pasauliečių į valgomąjį vaišių, nebent tik ypatingais atvejais, neleisti vienuolių lankytis pasauliečių namuose, nesiųsti brolių darbui pas pasauliečius³⁹.

Gvardijonai taip pat turėjo rūpintis vienuolių maitinimu ir aptaisymu. Griežtieji 1467 m. statutai gvardijonams ir virėjams draudė parūpinti maisto atsargų⁴⁰, kad maisto nebūtų per daug. Tačiau minėtasis generolas Pranciškus Lichetti gvardijonams liepė gerai maitinti brolius, nes jie gerai atlieka savo pareigas meldamiesi ir dirbdami⁴¹. Iš tikro, provincijos statutų buvo leidžiama gvardijonams sunkiai dirbantiems broliams šalia reguliarių valgių parūpinti užkandžius⁴².

Regulos įsakymą rūpintis seneliais ir sergančiais dar labiau sustiprino provincijos statutai. Visiems buvo įsakyta gerbti senelius, o gvardijonams ypatingai rūpintis ligoniais, jei reikia paguldyti juos vienuolyno ligoninėje — *infirmarijoje*, pakviesti gydytoją ir parūpinti reikalingų vaistų. Nesirūpinantieji ligoniais gvardijonai vizitacijos metu turėjo būti nubausti⁴³, o generolas Lichetti įsakė tokius pašalinti iš pareigų⁴⁴.

Gvardijonams taip pat buvo įsakyta mylėti valdinius, su meile išpėti klystančius ir bausti nepataisomus. Jie pirmieji turėjo sveikinti valdinius ir tik labai rimtu dalyku ką nors jiems įsakyti įpareigojant klusnumo įžadu; viešame kalčių išpažinime nesakyti ilgų pamokslų, tik trumpai ir švelniai pamokyti; privačius kalčių prisipažinimus laikyti paslapyje⁴⁵. Švelnumą su valdiniais labai rekomendavo ir minėtasis generolas Lichetti. Jis sakė, kad bausti

³⁷ Kantak, *Capitula necnon Constitution's*, 1 nr., 39 psl.; 3 nr. 40 psl.; *Relatio de Licheto*, nr., 46-47 nr., 512 psl.

³⁸ *Relatio de Licheto*, 53 nr., 514, pls.-

³⁹ Kantak, *Capitula necnon Constitution's*, 1-2 nr., 31 ir sek. psl.; 3 nr., 32 psl.; 3 nr., 35 psl.; Kantak, *Życie Bernardynów*, 342 psl.

⁴⁰ Kantak, *Życie Bernardynów*, 343 psl.

⁴¹ *Relatio de Licheto*, 53 nr., 313 psl.

⁴² Kantak, *Życie Bernardynów*, 345 psl.

⁴³ Kantak, Ten pat, 344, 350 psl.; Kantak, *Capitula necnon Constitutiones*, 3 nr., 37 psl.

⁴⁴ *Relatio de Licheto*, 28 nr., 508 psl.

⁴⁵ Kantak, *Capitula necnon Constitutiones*, 1-2 nr., 37 ir sek. psl.

karceriu gvardijonai gali tik už labai didelius nusikaltimus namų diskretams pritarus⁴⁶.

Gvardijonai turėjo pagalbininkus : vikarą, novicų ir jaunųjų profesų magistrą, choro vadovą ir diskretus. Medžiaginius dalykus gvardijonui padėjo tvarkyti ir vienuolyno reikalams geradarių suaukottus pinigus laikė pasaulietis, apaštališkuoju sindiku arba prokuratoriumi vadinames. Gvardijonai kai kada ir viso vienuolyno narių susirinkimus, kapitulomis vadinamus, sušaukdavo, ypač kai reikėdavo vienuolyno diskretą į provincijos kapitulą išrinkti arba sprendimą dėl novicų tinkamumo vienuoliniam gyvenimui prieš įžadus padaryti⁴⁷.

Valdiniai buvo visi vienuolyno gyventojai, kurie oficialiai vadinosi broliais, nežiūrint, ar jie buvo kunigai ar pasauliečiai ar novicai. Šalia šių dar buvo pasiaukojusieji broliai — amžinieji tretininkai ir kandidatai, kurie ruošėsi į noviciją. Kunigai ir klierikai visi kartu chore giedodavo arba kalbėdavo kanoniškas valandas — *Divinum officium*, laikė mišias ar joms patarnaudavo. Kai kurie kunigai buvo lektoriai, kiti pamokslininkai ir nuodėmklausiai⁴⁸. Reikalui esant jie padėdavo parapijų kunigams ir vykdavo į tolimesnes misijas, kur pastoviai kunigų nebuvo. Klierikai, lektorių mokomi, ruošėsi kunigystei. Broliai pasauliečiai dirbdavo įvairius darbus. Jie buvo zakristijonai, durininkai, virėjai, staliai, kalviai, sodininkai, ūkvedžiai ir kita. Novicai ir kandidatai ruošėsi vienuoliniam gyvenimui. Visi turėjo klausyti savo gvardijono⁴⁹.

c. *Vienuolinio gyvenimo dienotvarkė*. — Vienuolinio gyvenimo diena prasidėdavo vidurnaktį Aušrinės — *Matutinum* maldomis, po kurių būdavo kalbami Garbinimai — *Laudes* ir 5 poteriai, kad Dievas išlaikytų Serafiškąjį ordiną⁵⁰. Po šių maldų chore grįždavo poilsio. Rytmetį prieš šešias zakristijonas, paskambinęs varpu, eidavo prie kiekvieno durų ir žadindavo, sakydamas *Ave Maria* — Sveika Marija. Pažadintasis atsakydavo *Jesus Maria*. Tada atsikėlę, nusiprausę, apsitaisë ir pakloję lovą, vienuoliai eidavo į chorą. Prie įėjimo žegnodavosi švęstu vandeniu ir, atsiklaupe

⁴⁶ *Relatio de Licheto*, 57-59 nr., 515 ir sek. psl.

⁴⁷ Kantak, *Bernardyni Polscy*, X t., 87, 89, 100 psl.; Kantak, *Życie Bernardynów*, 351, 267, psl. ; Kantak, *Capitula necnon Constitutiones*, 3 nr., 40 ir sek. psl.

⁴⁸ Kantak, *Bernardyni Polscy*, I t., 88 ir sek. psl.

⁴⁹ Kantak, *Życie Bernardynów*, 266 ir sek. psl. ; Kantak, *Capitula necnon Constitutiones*, 2 nr., 39 psl.

⁵⁰ Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 344 psl. : Arch. Bernard. : *Annales*, I t., ad an. 1524, 233 psl.

prieš kryžių pakeltomis rankomis sukalbėję *Tève mūsų*, eidavo į savo šuolus mąstymui⁵¹.

Šeštą valandą buvo kalbama arba giedama pirmoji kanoniška valanda — *Prima*. Po jos laikomos konventualinės mišios, kuriose turėjo dalyvauti visa bendruomenė. Mišias klausydami, per Sanctus visi kniūbšti puldavo ant žemės ir taip pasilikdavo iki konsekracijos pabaigos. Paskui iki *Pater noster* klūpodavo. Komuniją buvo leidžiama priimti tik du kartu savaitėje. Prieš jos priėmimą buvo patariama iš vakaro nevalgyti vakarienės. Komunijos priimti vienuoliai iš choro ėjo poromis. Išėję prieš altorių nusiaudavo sandalus ir atsiklaupę sukalbėdavo *Confiteor*. Tada priimdavo komuniją ir grįžę į savo vietas dėkodavo⁵².

Po konventualinių mišių buvo kalbama arba giedama trečioji valanda — *Tertia* ir paskui pagal nustatytą eilę kalbamos įvairios padėkos, mirusiųjų, Švč. Mergelės Marijos valandos ir kitokios maldos⁵³. Pusryčiai nebuvo laikomi bendruomeniniu veiksmu. Matyt, dėl pareigų įvairumo ir darbo ne visi galėjo kartu susirinkti.

Prieš pietus, kurie būdavo vidurdienį, buvo kalbama *Sexta*. Paskui suskambėjus varpai, rinkdavosi į valgomąjį, kur atlikus kalčių išpažinimą ir atkalbėjus maldas, prasidedančias *Benedicite*, visi, laikydamiesi vienuolinės precedencijos, užimdavo savo vietas prie stalo ir, klausydami skaitymo, valgė tyloje. Skaitytojas, pradėdamas skaitymą, sakydavo : *Jube Domine benedicere*, o baigdamas sakė : *Tu autem Domine*. Patarnautojai gi, kad netrukdytų skaitymo, basi nešiojo valgį. Baigus valgyti ir gvardijonui davus ženklą, visi keldavosi ir, sukalbėję padėkos maldas, eidavo į bažnyčią, kur pasimeldę ir sugiedoję giesmę *Sancta Maria*, ėjo prie savo darbų ar studijų^{54 55}.

Trečią valandą po pietų būdavo kalbama *Nona*. Ją atkalbėję visi grįždavo prie savo darbų, studijų ar kitokių užsiėmimų. Nėra žinoma, kada buvo kalbami *Mišparai* ir kurią valandą valgoma vakarienė, kuriai buvo skiriama neilgiau kaip valanda laiko. Po vakarienės būdavo giedami arba kalbami *Kompletai* ir kalbamos įvairios maldos. Po vakarinių maldų gvardijonas duodavo naktinį palaiminimą. Tada kiekvienas tyloje eidavo į savo celę ir ilsėdavosi⁵⁵.

⁵¹ Kantak, *Bernardyni Polscy*, I t., 99, 114 psl.

⁵² Kantak, ten pat, 105 psl.

⁵³ Kantak, ten pat, 99-105 psl.; Kantak, *Życie Bernardynów*, 343-345 psl.; Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 344 psl.: Arch. Bernard.: *Annales...* I t., ad an. 1524, f. 232 ir sek.

⁵⁴ Kantak, *Bernardyni Polscy*, I, 111-114 psl.

⁵⁵ Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 344 psl.; Arch. Bernard.:

d. *Atgaila ir apsimarinimai*. Darydami įžadus, bernardinai pasižadėdavo daryti atgailą ir pataisyti savo gyvenimą. Kad tai įvykdytų ir tikrai savo gyvenimą pakeistų, jiems net du kartu savaitėje buvo įsakyta išpažintis⁵⁶. Kita priemonė savo ydoms naikinti buvo viešas kalčių išpažinimas po kiekvieno prasižengimo ar nepasisekimo valgomajame ir kalčių išpažinimo kapituloje penktadieniais⁵⁷. Apsimarinimui tarnavo ir pasninkai, nes, šalia Bažnyčios įsakytos gavėnios, buvo regulos įsakyta gavėnia nuo Visų Šventų iki Kristaus užgimimo, ir patartas 40 dienų palaimintasis pasninkas po Trijų Karalių šventės (III Regulos skyrius). Tam pačiam tikslui buvo įsakyta ir generalinių konstitucijų bei provincijos statutų disciplina, tyla, bendra ir privati malda, kuriai buvo skiriama daug laiko⁵⁸.

3. Vienuolinis auklėjimas ir mokslas

Į ordiną bernardinai buvo priimami kaip ir kiti pranciškonai provincijolų (iki 1517 vikarijais vadinamu), vadovaujantis regulos, generalinių konstitucijų ir provincijos statutų nurodymais. Priimtieji atlikdavo novicijatą ir, padarę įžadus, būdavo ruošiami kuriai nors specialybei. Siekiantieji kunigystės buvo mokomi lektorių, pasiruošusių generalinėse studijose ar universitetuose. Vėliau klierikams kunigystėn ruošti Vilniuje buvo įsteigta seminarija. Baigiantis XVI amž. atsirado mokytų bernardinų Jono Duns Skoto mokslo puoselėtojų. Tada išaugo ir vienuolynų bibliotekos, ir archyvuose susikaupė daug reikšmingų dokumentų. Apie šiuos dalykus ir bus plačiau šiame skyriuje kalbama.

a. *Vienuolynan priėmimas ir auklėjimas*. — Daugelis pirmųjų šv. Jono iš Kapistrano priimtų į ordiną bernardinų intelektualinį išsilavinimą jau buvo įsigiję, nes tarp jų buvo kunigų, magistrų, bakalaurų ir Krokuvos universiteto studentų. Tarp jų buvo Melchizedecbas, anksčiau buvęs Vilniaus vysk. Motiejaus Trakiškio (1422-1453) sekretorius, ir Andrius Rey, pirmasis su būriu bernardinų 1468 m. Lietuvon pasiustas viršininkas⁵⁹. Tokiems įstojus į ordiną

Annales... I t. ad an. 1524, f. 104 ir sek. Kantak, *Bernardyni Polscy*, I t., 114-117 psl.

⁵⁶ Kantak, ten pat, 104 ir sek. psl.

⁵⁷ Ten pat, 114 ir sek. psl.

⁵⁸ Ten pat, 100 ir sek. psl. : Kantak, *Życie Bernardynów*, 349, 346, 348 psl.

⁵⁹ Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 241, 259 ir sek. psl.: Kantak, *Bernardyni Polscy*, I t., 90 ir sek. psl. ; Kantak, *Życie Bernardynów*,

tereikėjo atlikti novicijatą ir padaryti įžadus. Kiek vėliau pranciškoniskąjį gyvenimą pradėjo rinktis ir nemokyti jaunuoliai. Juos jau reikėjo ruošti ne tik vienuoliniam gyvenimui, bet ir kunigystei. Tada remiantis generalinėmis konstitucijomis buvo sudaryti provincijos statutai, kurių laikantis, reikėjo priimti kandidatus, juos auklėti ir mokyti.

Pradžioje novicus, provincijos vikarijaus priimtus, kiekvienas vienuolynas sau vienuoliais ir kunigais išsiauklėdavo. Pirmuose 1467 m. statutuose dar nieko nėra apie novicijatą. Matyt, tuomet dar pakako generalinių konstitucijų nuostatų ir ordino papročių. Tačiau 1488 m. statutuose jau daug randame apie priėmimą į ordiną ir apie priimtųjų auklėjimą, čia įspėjami vikarijai, kad atsargiai elgtųsi priimdami kandidatus. Pirma jie turi ištirti jų gerą valią, ir priimtus bandymui kuriam laikui dar palikti pasauliečių drabužiais. Tik gerai ištyrus jų kilmę ir elgesį leisti į novicijatą ir novicijate išbandytus prileisti prie įžadų, kad taip išvengtų netinkamų, kurie tampa ordinui sunkenybe.

Tuose pačiuose statutuose yra pasakyta, kad novicijatai būtų tokiuose vienuolynuose, kur pavyzdingai laikomasi vienuolinės tvarkos. Novicams auklėti turi būti paskirtas pavyzdingas magistras, kuris juos auklėtų, lavintų apsimarinimuose, sudraustų, baustų ir guostų, vadovaudamasis meile ir išmintimi, bet tenebūna per daug griežtas, kad savo auklėtinių neįstumtų nusiminiman. Jis turi neperkrauti jų darbais, kad neužgesintų maldingumo dvasios. Dėl to magistras turi būti skiriami patyrę ir išmintingi kunigai, buvę gvardijonai, ar gvardijonų pareigoms tinkami ⁶⁰.

b. *Paruošimas kunigystei.* — Padariusieji įžadus kurį laiką būdavo vadinami neoprofesais. Klierikai, magistro ir lektorių mokomi, ruošdavosi kunigystei, o broliai pasauliečiai dirbdavo ir mokėsi vienuolynui reikalingų amatų. Jau 1467 m. statutai klierikus profesus įsakė pavesti novicijato magistro priežiūrai kartu su novicais. Tuose vienuolynuose, kur nėra novicų, turi būti paskiriamas magistras, kuris jiems Dievo kelyje vadovautų ir nusižeminime kunigystei paruoštų. Šalia studijų klierikai turėjo ir dirbti, bet neilgiau kaip valandą per dieną ⁶¹, vadovaujantis principu, kad nenukentėtų mokslas ir malda⁶².

267 psl.: Gidžiūnas, *De initiis Fratrum Minorum in Lituania*, 52, 65 psl.

⁶⁰ Kantak, *Capitula necnon Constitutiones*, 1-2 nr., 29 ir sek. psl.; 3 nr., 41 psl.; *Bernardyni Polscy*, I t., 87 psl.

⁶¹ Kantak, *Życie Bernardynów*, 345 psl.

⁶² Kantak, *Capitula necnon Constitutiones*, 1 nr., 34 ir sek. psl.

Į klierikus anuomet būdavo priimami jaunuoliai, baigę pradinės mokyklas⁶³, kurie prieš priėmimą į ordiną turėdavo išlaikyti lotynų kalbos ir giedojimo egzaminus⁶⁴. Tais laikais buvo daug krepiama dėmesio į giedojimą, nes Liublino kapitula 1519 m. nutarė neprileisti prie kunigystės šventimų tų, kurie nemoka tobulai giedoti⁶⁵. Padariusieji profesiją klierikai buvo mokomi gramatikos, retorikos ir dialektikos. Šiuos dalykus išėję mokėsi teologijos, kuri anuomet rėmėsi Petro Lombardo sentencijų aiškinimu ir dekretalių dėstymu. Būsimieji pamokslininkai dar mokėsi iškalbos, kur ypač buvo lavinama atmintis⁶⁶.

Kiek tęsėsi studijos prieš šventimus, yra nurodyta 1467 m. provincijos statutuose. Ten sakoma, kad niekas negali būti prileistas prie mažesniųjų šventimų, jei nėra išbuvęs vienuolyne dvejus metus po profesijos, ir negalima šventinti kunigu, jei neišbuvo ketverių metų po novicijato. Taip pat negalima šventinti diakonų neturinčio 22 metų, nė kunigu, kuriam dar nesukako 24 metai. Jei kuris būtų anksčiau iššventintas, tai jis turi būti suspenduotas, kol sulauks pilnų 24 metų. Prie šventimų prileisti turėjo teisę tik provincijos vikarijus, prieš tai rimtai išegzaminavęs šventinamuosius⁶⁷.

Dėl šventinamųjų amžiaus vėliau kildavo abejonių. Mat, reikalui esant, gavus popiežiaus dispensą, būdavo šventinami net 20 metų jaunuoliai. Kilus abejonei dėl reikalo tokius jaunos šventinti, 1520 m. buvo paklaustas generolas Pranciškus Lichetti. Jis atsakė, kad nereikia laukti būtiniausio reikalo, bet užtenka pakankamo, ir, jei tik jaunuoliai yra tinkami kunigystei, tebūnie šventinami sulaukę 22 metų⁶⁸. Matyt, tada dar nebuvo griežtai kanonais nustatytas šventinamųjų amžius.

c. *Magistrų ir lektorių paruošimas.* — Šv. Jonas iš Kapistrano priėmė daug mokytų vyrų, kurie, tapę kunigais, mokė kitus į ordiną įstojančius jaunuolius⁶⁹. Vėliau, šiems išmirštant, nebuvo pasirūpinta naujų magistrų ir lektorių tinkamu paruošimu. Tik 1520 m. atvykęs generolas Pranciškus Lichetti susirūpino naujų

⁶³ Kantak, *Bernardyni Polscy*, I t., 95 psl.

⁶⁴ Ten pat, 282 psl.

⁶⁵ Kantak, *Życie Bernardynów*, 351 psl.

⁶⁶ Kantak, *Bernardyni Polscy*, I t., 282, 306 psl.

⁶⁷ Ten pat, 283 psl.; Kantak, *Życie Bernardynów*, 348 psl.

⁶⁸ *Relatio de Licheto*, 26 nr., 507 psl.; Arch. Bernard.: *Annales...* I t., ad an. 1520, f. 205.

⁶⁹ Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 260 ir sek. psl.

teologijos ir teisės lektorių paruošimu. Jis liepė parinkti 4 ar 6 klierikus, kuriuos jis žadėjo siųsti Paryžiun studijuoti teologijos, ir kitus 4 ar 6 paskirti, kad su savim pasiimtų Italijon studijuoti teisės ⁷⁰. Bet netrukus kelyje mirus šiam generolui, ir toliau šiuo taip pavojingu protestantizmo plitimo metu lektorių paruošimas buvo apleistas, dėl to nukentėjo provincijos kunigų išsilavinimo lygis. Kai jis buvo žemas Lenkijoje, tai jis negalėjo būti aukštesnis Lietuvoje.

Apie menką ano meto Lietuvos bernardinų išsilavinimą liudija jėzuitas Antanas Possevino ir apaštališkasis nuncijus Andrius Caligari. Jie abu, 1579 m. iš Vilniaus Valstybės sekretoriui kard. Comense rašydami, giria bernardinų pavyzdinę gyvenimą ir apaštališką uolumą klaidatikių tarpe, kurių nemaža grąžino Bažnyčiai, bet rūpinasi jų intelektualinio lygio pakėlimu. Possevino Valstybės sekretoriui rašo, kad jį bernardinų provincijolas su ašaromis prašęs parūpinti leidimą 4 bernardinams mokytis Braunsbergo jėzuitų seminarijoje, dėl to jis prašo kardinolą Comense iš ordino generolo parūpinti leidimą, kad 4 ar 6 bernardinai galėtų studijuoti ne tik Braunsbergo, bet ir Olomuco jėzuitų seminarijoje ⁷¹. Tą patį reikalą rekomenduoja ir nuncijus Caligari⁷².

Netektų abejoti, kad toks leidimas anksčiau ar vėliau buvo gautas, nors prof. Z. Ivinskis, paskelbęs XVI-XVIII amž. Braunsbergo seminarijos lietuvių studentų sąrašą, bernardinų jame nepažymi ⁷³. Galbūt, jis paskelbė nepilną sąrašą, ar jų tautybės jam nepavyko atpažinti, nes, kaip vėliau iš kitų šaltinių sužinosime, iš tikro, bernardinai šiuo metu jėzuitų mokyklose jau mokėsi.

Bernardinų intelektualinio lygio pakėlimu, ypatingai rūpinosi provincijolas Mikalojus iš Busko (vadinamas *Roxolanus*), kuris prieš išrinkimą provincijolu buvo Vilniaus gvardijonas. Jis visą savo provincijolavimo laiką (1577-1581) rūpinosi geresniu lektorių paruošimu. Jis, 1578 m. savo vietoje į Paryžiaus generalinę kapitulą siusdamas kustodų kustodą Erazmą Peczyckį, liepė jam į generalines ordino studijas nuvesti 4 klierikus. Jis provincijolo įsakymą tikrai įvykdė, nes tų pačių metų birželio 19 d. su 4 klierikais jau buvo Paryžiuje ⁷⁴. Tuo pat metu, kaip matėme, šis provincijolas kreipėsi ir į Possevino, kad parūpintų leidimą klierikams

⁷⁰ *Relatio de Licheto*, 27, 30 nr., 507 ir sek. psl. ; Arch. Bernard., *Annales...* I t., ad an. 1520, f. 205.

⁷¹ MPV, IV t., 114 nr., 204 ir sek. psl.

⁷² Ten pat, 153 nr., 284 psl.

⁷³ Z. Ivinskis, *Lietuviai Braunsbergo kunigų seminarijoje XVI-XVIII amžiuje*, žr. *Tiesos Kelias*, 1935 m. nn. 7-8 nr., 407-413 psl.

⁷⁴ Joannes de Komorowo, *Memoriale, Continuatio II*, 398 psl.

mokyti Braunsbergo jėzuitų seminarijoje. Matyt, kad Possevino pastangomis 1580 m. buvo gautas net popiežiaus leidimas, ir jis kelis studentus pasiuntė į Braunsbergo seminariją⁷⁵. Tai patvirtina ir Lietuvos jėzuitų istorikas S. Rostovkis⁷⁶. Nežinantiems vienuolių įstatymų gali keistai atrodyti leidimo reikalas mokyti jėzuitų seminarijoje. Tokio leidimo reikėjo, jei klierikai buvo siunčiami į svetimas mokyklas, juo labiau, kai jie ne savo vienuolyne turėjo ir gyventi.

Kiek vėliau vienas iš buvusių Paryžiaus studentų, Benediktas Anserynas iš Lwowo, baigęs studijas ir tapęs provincijolu (1594–1597), pats rūpinosi lektorių paruošimu ir 1594 m. į Vilniaus akademiją pasiuntė net 16 klierikų⁷⁷. Dėl to turėjo pagrindo jėzuitas Martynas Smigleckis iš Vilniaus 1596 m. sausio 27 d. savo generolui Klaudijui Aquaviva rašyti, kad jėzuitus tėvai bernardinai labai vertina ir į jų mokyklas siunčia savo studentus⁷⁸. Kitame pranešime 1619 m. jėzuitai giriasi, kad jų mokyklų nuopelnu padidėjo Lietuvos vienuolių skaičius, nes kai jie 1569 m. atvyko į Vilnių, tai bernardinų buvę tik 4, o dabar jų esą 120⁷⁹. Aišku, kad pakilus mokslui, prasidėjo naujas atgimimas karų, marų, gaisrų ir kitokių nelaimių sunaikintuose Lietuvos bernardinų vienuoly-

⁷⁵ « Item reverendus pater Nicolaus, minister, alios fratres causa studii misit ad Iesuitas ad Prussia (videlicet Braimsberg) de mandato pape etc. » (Joannes de Komorowo, *Memoriale, Continuatio* II, 399 psl.).

⁷⁶ « Seminario Braunsbergae instituto, in quod, praeter caeteros, religiosi e familia divi Franeisci Seraphici (cujus Ordinis viros Bemardinos hic vulgo appellat) aliquot juvenes rogatu Provincialis sui accepti, insigni suo in studio cum pietatis tum litterarum progressu, educabantur » (S. Rostowski, *Lituanicarum Societatis Jesu Historiarum libri decem*, Parisiis-Bruxelles 1877, 64 psl., 35 nr.).

⁷⁷ N. Gołichowski, *Przed, nową epoką, Materiały do Historyi 00. Bernardynów*, Krokwa 1899, 203 psl.

⁷⁸ « Amant nos insigniter Patres Bernardini, ita ut voluerint suos nostras scholas adire. Utque idem in posterum fiat, stabilire conantur » (ARSI, *Germanica* 176, f. 32r). Iš archyvo nuorašą padarė prof. dr. P. Rabi-kauskas, S.J. už tai jam nuoširdus ačiū.

⁷⁹ Aprašant Vilnių sakoma: « Constat autem ex varus nationibus: Lituaniis (quorum potissima pars est), Polonis, Ruthenis, Germanis, Machometanis : nam Tartari in suburbio quodam non pauci numerantur. Natio Litwana primas partes habet, nam ecclesias suas numerat 18. Habet Episcopum, Canonicos, Dominicanos, Franciscanos duplicis ordinis, Carmelitanos ; sed ante Societatem (1569), pauci numerabantur in Monasteriis, nunc in immensum excreverunt ex scholis et Congregationibus nostris : nam in quodam Bernardinorum Monasterio, quando venit Societas, quatuor tantum erant, nunc ad 120 excreverunt » (ARSI, *Polonia*, 50, f. 49v). Iš archyvo nuorašą padarė prof. Z. Ivinskis.

nuošė, dėl to pagausėjęs pašaukimams XVII amž. pradžioje buvo įkurta daug naujų vienuolynų.

d. *Bernardinų seminarija Vilniuje*. — Paruošus filosofijos, teologijos ir kanonų teisės lektorius jau buvo pribrendęs laikas, vykdamas Tridento susirinkimo nuostatus, įsteigti savo provincijos studijas. Tai buvo padaryta 1591 m. Bydgoščiaus kapituloje. Ten buvo nutarta visose kustodijose įsteigti seminarias ⁸⁰. Tačiau tada tebuvo įsteigtos tik teologijos studijos Krokuvoje, kur dėstė du lektoriai. Vilniuje teologijos studijos buvo įsteigtos 1605 m. Liublino kapitulos nutarimu, kur teologijai dėstyti, kaip ir Krokuvoje, buvo paskirti du lektoriai ⁸¹. Ta pati kapitula įsteigė net 9 filosofijos studijas Lenkijoje, bet nė vienos neįsteigė Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje. Matyt, ji galvojo, jog ten klierikams į teologiją paruošti pakako esamų jėzuitų mokyklų.

Šioje Vilniaus bernardinų seminarijoje galėjo mokytis 20-30 klierikų, nes viename Vilniaus vienuolyne 1591-1600 m. laikotarpiu, to vienuolyno profesijų *Metrikos* duomenimis, įžadus padarė 45 jaunuoliai ⁸², o XVII amž. pradžioje stojančių į bernardinus skaičius vis augo. Nors apie kituose vienuolynuose padariusius įžadus klierikus neturime žinių, bet su pagrindu reikia manyti, kad bent Kauno ir Tikocino vienuolynai taip pat ruošė kandidatus į vienuolius, nes kitaip nebūtų išaiškinamas toks greitas XVII amž. pradžioje Lietuvos teritorijoje bernardinų padidėjimas ir daugelio vienuolynų įsikūrimas.

Kiek laiko šioje seminarijoje tęsėsi mokslas ir kokių dalykų joje buvo mokoma, žinių neturime. Žinome tik tiek, kad buvo vadovaujamasi ordino magistrų, ypatingai šv. Bonaventūros ir Jono Duns Skoto mokslu, aiškinant juos scholastiniu metodu. Gabesnieji studentai, ypač kandidatai į lektorius, baigdami studijas, pasirinkto lektoriaus vadovaujami parašydavo disertacijas ir viešai, kartais net provincijos kapitulose, disputuodavo. Tokios disertacijos, anuomet atspausdintos, yra iki mūsų laikų išsilikusios įvairiose bibliotekose ⁸³.

⁸⁰ Arch. Bernard.: *Annales...* I t., ad an. 1592, f. 314; ad an. 1596, f. 317.

⁸¹ « In hoc capitulo Lublinensi (...) celebrato anno domini 1605 (...) studium theologicum Cracoviae continuandum institutum est, Posnaniae vero et Vilnae instituta sunt et ubique duo lectores dati » (Joannes de Komorowo, *Memoriale, Continuatio* II, 405 psl.

⁸² Arch. Bernard. : *Metrica Fratrum Minorum (Conventus Vilnenis)* f. 2-8. Iš tikro, prasideda 1591, nes tais metais profesiją padarė 1, 1592 - 7, 1593 - 4, 1594 - 6, 1595 - 6, 1596 - 4, 1597 - 8, 1598 - 4, 1599 - 4, 1600 - 1.

⁸³ V. Gidžiūnas, *Scotism and Scotists in Lithuania*, žr. *Acta Congressus*

e. *Mokytieji bernardinai ir jų darbai.* — Rašydami apie mokytytas ar kitaip pasižymėjusius Lietuvos vienuolynų bernardinus, mes atsistojame prieš labai painią problemą, nes jie (1468-1530 ir vėl 1576-1729) priklausė bendrai Lenkijos-Lietuvos provincijai. Tokiai padėčiai esant, lenkai įvairioms pareigoms būdavo skiriami Lietuvos vienuolynuose, o lietuviai siunčiami Lenkijon. Negana to, net iš pačios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teritorijos kilusieji bernardinai buvo įvairių tautybių : lietuviai, rusai, lenkai ir vokiečiai. Kaip čia juos beatskirti ? Manau, kad nėra kito kelio, kaip tik kalbėti apie visus tuos bernardinus, kurie buvo kilę iš Lietuvos valdomos teritorijos ar, gyvendami Lietuvos vienuolynuose, pagarsėjo moksle.

Vienas iš pirmųjų daugiau prasilavinusių bernardinų buvo jau minėtas *Melchizedechas*, Vilniaus vysk. Motiejaus Trakiškio (1422-1453) notaras, Italijoje šv. Jono iš Kapistrano į observantus priimtas. Jis iš Italijos per Austriją, Vengriją ir Bohemiją, iki Krokuvos lydėdamas šv. Joną iš Kapistrano, aprašė jo kelionę ir kelionėje atliktus darbus. Paskui šį savo aprašymą pasiuntė vysk. Motiejui Trakiškiui, kurio Vartoje paliktu juodraščiu pasinaudojo Jonas Komorovskis, rašydamas Mažesniųjų Brolių observantų kroniką⁸⁴.

Po jo pažymėtini keli pirmieji, iš Lenkijos atvykę, mokyti Vilniaus vienuolyno bernardinai. Pirmiausia *Andrius Rey*, kurį šv. Jonas iš Kapistrano, dar Silezijoje būdamas, priėmė į ordiną, buvo giliai išsilavinęs vyras. Jį su būriu kitų bernardinų 1468 m. Varšuvos kapitula pasiuntė į Lietuvą rūpintis Vilniaus ir Kauno vienuolynų įkūrimu. Prieš stodamas į ordiną, jis buvo Krokuvos kanauninkas⁸⁵. Pirmasis Lietuvos bernardinų komisarijus *Angelas iš Ostrovo*, buvęs provincijos vikarijus, 1479 m. Lietuvon pasiustas, buvo įsigijęs menų bakalaurato laipsnį (*baccalaureus artium*)⁸⁶. Jo draugas *Marijonas iš Iezioro*, irgi buvęs vikarijus, baigęs savo pareigas 1487 m. atvyko į

Scotistici Internationalis Oxonii et Edimburgi 11-17 sept. 1966 celebrati, IV t., Roma 1968, 239-247 psl.

⁸⁴ *Joannes de Komorowo, Memoriale*, 240 ir sek. psl. ; *L. Waddingus, Annales Minorum*, ad an. 1462, XIII t., 7 nr., 280 psl. ; *Sadok Barącz, Pomiętnik Zakonu Bernardynów w Polsce*, Lwovas 1874, 249 ir sek. psl.; *Kantak, Bernardyni Polscy*, It., 5, 90, 120, 152, 279 psl. ; II t. 262, 266 psl.

⁸⁵ *Joannes de Komorowo, Memoriale*, 203, 260 ir sek. psl.: *Gidžiūnas, De initiis Fratrum Minorum in Lituania*, 52, 65 psl.

⁸⁶ *Joannes de Komorowo, Memoriale*, 8, 191, 203, 211, 23 psl.; *Sadok Barącz, Pomiętnik*, 25 psl.; *Kantak, Bernardyni Polscy*, I t., 20, 28, 58, 64, 78, 170 psl.

Vilnių, buvo Krokuvos universiteto bakalauros⁸⁷. Abu jie mirė Vilniuje ir yra palaidoti Vilniaus bernardinų kapuose⁸⁸. Stanislovas, vadinamas Lenku (Polonus), Vilniuje gyvendamas (1480-1483), parašė, greičiausiai lotyniškai, Šv. Stanislovo kankinio gyvenimą. Jis buvo įsigijęs magistro laipsnį⁸⁹. Mykolas Bal, pirmasis iš vikarijų 1483 m. vizitavęs Lietuvos bernardinų vienuolynus, vadinamas mokyto vyru (*homo litteratus*)⁹⁰. Mikalojus iš Skolniko, 1481 m. įsigijęs bakalaurato laipsnį, buvo Vilniaus pamokslininku, kurio pamokslų santrauką yra padaręs Kalikstas⁹¹.

Gi XVI amž. pradžioje (1512-1515) Vilniaus gvardijonu buvo ir to vienuolyno bažnyčios ir kitų pastatų statyba rūpinosi Jonas Komorovskis, save vadinęs Joannes de Comorowo. Jis buvo gerai išsilavinęs, nors atrodo, kad akademinio laipsnio neturėjo. Jis ne tik keliuose vietose buvo gvardijonu ir paskui kelis terminus provincijolu, bet ir, generolo pavedimu, 1530 m. Vilniuje, sušaukęs kapitulą, kanoniškai įkūrė Lietuvos provinciją⁹². Jis aktyviai dalyvavo keliuose generalinėse kapitulose ir parašė Sermones de Regula S. Francisci — Pamokslus apie šv. Pranciškaus regulą⁹³ ir mūsų dažnai naudojamą Mažesniųjų Brolių observantų kroniką, suglaustos⁹⁴ ir plačios redakcijos⁹⁵. Ši kronika yra pagrindinis Lietuvos ir Lenkijos XV ir XVI amž. bernardinų istorijos šaltinis.

f. *Jono Duns Skoto mokslo puoselėtojai*. — Visi Lietuvos pranciškonai: konventualai ir observantai-bernardinai, daugiau ar mažiau buvo susipažinę su savo garsiojo subtilaus daktaro, Jono Duns Skoto mokslu. Tačiau giliau jį pažino tik tie laimingieji, kurie buvo studijavę Paryžiaus ar kitose generalinėse studijose.

⁸⁷ Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 269 psl.; Kantak, *Bernardyni Polscy*, I t., 22 psl.

⁸⁸ Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 241 psl.

⁸⁹ Kantak, *Bernardyni Polscy*, I t., 77, 170, ir sek. psl.

⁹⁰ Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 211, 243 psl.

⁹¹ Kantak, *Bernardyni Polscy*, I t., 146 psl.

⁹² Gidžiūnas, *De initiis Fratrum Minorum in Lituania*, 68, 96 psl.

⁹³ K. Kantak teigimu šios knygos rankraštis yra *Uniwersitetu warszawskieje względnie Biblioteki Narodowej* LQI, 293.

⁹⁴ Johannes de Komorowo, *Tractatus cronice Fratrum Minorum Observantie*, herausgegeben von Heinrich Zeissberger, in *Archiv für österreichische Geschichte*, XLIX t, Viena 1872, 299-426 psl.

⁹⁵ *Memoriale Fratrum Minorum a Fr. Ioanne de Komorowo compilatum*, ed. X. Liske i A. Lorkiewicz, žr. *Monumenta Poloniae Historica*, V t., Lvovs 1888, perspausdinta Varšuva 1961, 1-362 psl.

Pragos ir Krokuvos akademijos, vėliau universitetais pavadintos, kur studijavo mūsų pranciškonai, Jono Duns Skoto katedrų iki 1485 m. dar neturėjo.

Tik, kai 1485 m. Mykolas Paryžietis, Paryžiaus magistras, Krokuvoje prieš 30 magistrų apgynė tris Jono Duns Skoto tezes, tai jam buvo leista Krokuvos akademijoje dėstyti Skoto doktriną, kurią per daugel metų dėstęs, 1520 m. mirdamas, paliko nemaža savo išauklėtų skotistų. Jo praskintu keliu ėjo ir Jonas iš Stobnicos, kuris parašė daug skotistiškų studijų ir išleido Mykolo Paryžiečio paliktus veikalus. Į pranciškono magistro mokslą besigilindamas, pats susižavėjo šv. Pranciškaus dvasia ir 1514 m. įstojo į bernardinus, tuo pakeldamas jų prestižą ir atkreipdamas dėmesį į subtilų jų ordino brolio mokslą. Mykolo Paryžiečio ir Jono iš Stobnicos įvesta į Krokuvos universitetą Jono Duns Skoto doktrina buvo dėstoma iki XVIII amž. ⁹⁶. Jono Duns Skoto mokslas buvo mokomas taip pat ir Vilniaus bei Zamosčiaus akademijose, kaip tai matyti iš atspausdintų bernardinų studentų disertacijų ⁹⁷.

Skoto mokslu pačius bernardinus sudomino ne tik minėti magistrai, jų paskaitos ir parašyti veikalai, bet ir generolo Pranciškaus Lichetti atsilankymo metu (1520) jo pasveikinti atvykusio konventualų provincijolo palydovo panegirika generolui už jo parašytas skotistiškas studijas ^{98 99}. Gaila, kad šis susižavėjimas gilesnių pasėkų neturėjo, dėl virš minėto šiuo metu intelektualinio bernardinų nuosmukio.

Šiame laikotarpyje tėra žinomas tik vienas bernardinus, kuris susidomėjo Jono Duns Skoto mokslu. Jis gavęs net generolo leidimą, jau senyvo amžiaus, nuvyko į Paryžių studijuoti. Jam atvykus Paryžiaus tėvai stebėjosi, kad senas mažo išsilavinimo vyras pradeda studijuoti Skoto mokslą. Kiek jis pažengė Duns Skoto moksle liko nežinoma, bet atrodo, kad Paryžiuje jis išbuvo trejus mokslo metus (1538-1541). Paskui nuvyko į Parmos generalinę kapitulą Italijoje, kur gavęs leidimą, aplankė Jeruzalę ir 1543 m. sugrįžo į provinciją. Kadangi lenkai jo nemėgo, tai jis perėjo į Lietuvos bernardinų provinciją ⁹⁹, kur jis, turbūt, buvo paskirtas kurio nors vienuolyno lektoriumi.

Studijų atnaujinimo metu, XVI amž. gale, bernardinus Jono

⁹⁶ J. Kędzior, *De schola scotistica in Polonia*, žr. *Collectanea Franciscana Slavica*, Acta Primi Congressus, I t., Sebenici 1937, 81-116 psl.

⁹⁷ V. Gidžiūnas, *Skotizmas ir skotistai Lietuvoje*, žr. *Aidai* 1966 m. 2 nr., 75-83 psl.

⁹⁸ *Belatio de Licheto*, 23 nr., 506 psl.

⁹⁹ Joannes de Komorowo, *Memoriale, Continuatio I*, 368 ir sek. psl.

Duns Skoto mokslu iš naujo sudomino generolo Pranciškaus Gonzagos 1584 m. atsiustas labai mokytas komisarijus Hanibalas Rosselli. Jis ne tik dėstė Krokuvos universitete, bet ir vienuolyne kasdien skaitė po tris paskaitas, aiškindamas antrąją Skoto Sentencijų knygą¹⁰⁰. Jis taip pat yra palikęs ir savo parašytų skotistiškų studijų. Atrodo, kad jis davė užuomazgą ir Krokuvos bernardinų generalinėms studijoms, kur buvo paruošti ir kai kurie Lietuvos bernardinų skotistai. Čia reikia pastebėti, kad generalinės studijos Mažesniųjų Brolių ordine buvo aukštosios studijos, ir jas baigusiems suteikė lektorato teisę.

Apie Lietuvos skotistus plačiau esu rašęs Aiduose¹⁰¹ ir skaitęs paskaitą Tarptautiniame Skotistų Kongrese 1966 m. Oxforde, kur mokėsi ir mokė pats Duns Skotas, kuri buvo atspausdinta to kongreso darbuose¹⁰², dėl to čia paminėsiu tik XVI amž. galo ir XVII amž. pradžios skotistus.

Pirmasis šio laikotarpio skotistas buvo A n d r i u s R o c h m a n a s, gimęs Mohiliove, to meto Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teritorijoje. Jis 1595 m. Vilniuje įstojo į ordiną ir 1596 m. liepos 4 d. ten pat padarė įžadus¹⁰³. Paskui aukštesnes studijas baigė Vilniaus jėzuitų akademijoje. Tada 1602 m. Radomo kapituloje gynė savo disertaciją, kuri vadinosi: *Assertiones ex universa Joannis Duns Scoti Doctoris Subtilissimi Theologiję desumptae*, kuri tais pačiais metais buvo atspausdinta Vilniuje¹⁰⁴ *. Po šio disputo jis buvo paskirtas lektoriumi, Hanibalo Rosselli įpėdiniu Krokuvos universitete ir generalinėse bernardinų studijose. Sakoma, kad jis septynis kartus perskaitęs Skoto veikalus. Pats parašė komentarus I ir IV Skoto Sentencijų knygai. N. Golichovskio teigimu, jis Kristoforo Radvilo lėšomis išleidęs *Commentarium*

¹⁰⁰ Ten pat *Continuatici II*, 402 psl. ; Arch. Bernard. : *Annales...* I t., ad an. 1584, f. 304-306 ; L. Waddingus, *Annales Minorum* ad an. 1585, 65-72 nr., XXII, 25-28 psl.: Sadok Babacz, *Pamiętnik*, 31 psl. ; Kantak, *Bernardyni Polscy*, II t., 295 psl.

¹⁰¹ Žr. 97 išnašą.

¹⁰² Žr. 83 išnašą.

¹⁰³ Arch. Bernard. : *Metrica Fratrum Minorum*, ad an. 1596 f. 5, rašo : « Ego Fr. Andreas Rochmanius clericus hoc scripto manus propria » recognosco me fecisse sacram professionem in manibus Adm. V. P. de Lotowicz custodia Vilmensis, reg. obs. Min. Anno Domini 1596 die 4 Julii ».

¹⁰⁴ « *Assertiones ex universa Joannis Duns Scoti Doctoris Subtilissimi Theologia desumptae et in Conventu Radomensi Ord. Min. de Obseru. tempore Sacri Capituli Provincialis ad disputandum propositae*. A F. Andrea Rochmanio eiusdem instituti professore. Vilnae Apud Joannem Karcanum. In 4-to » (Kędzior, *De schola scotistica*, 88 nr., 110 psl.).

ad IV sententiarum, kuris buvo atspausdintas Venecijoje 1598 m.¹⁰⁵. Gi *Gommentarium ad primum sententiarum*, jam mirus, spaudai paruošė jo mokinyš Florijonas Kolęcki; tai buvo išspausdinta Venecijoje 1627 m.¹⁰⁶. Prieš mirtį, 1608 m. gegužės 25 d. Poznanės kapitula jį buvo išrinkusi provincijos definitoriumi, provincijolo patarėju, o liepos 13 d. jis mirė. Palaidotas Krokuvoje liepos 14 d.¹⁰⁷.

N. Golichovskis tvirtina, kad ir Kristoforas Scipio - Cam po, kilęs iš Lietuvos kilmingųjų, buvęs teologas skotistas¹⁰⁸. Iš tikro, jis 1597 m. gegužės 16 d. Vilniaus vienuolyne padarė profesiją¹⁰⁹. Pradžioje greičiausiai studijavo Vilniaus akademijoje, o vėliau Romoje, Salamankoje ir Alkaloje. Andriui Rochmanui mirus, 1608 m. buvo paskirtas Krokuvos lektoriumi ir išrinktas provincijos definitoriumi. Pagaliau 1611 m. išrinktas provincijolu, 1614 m. Vilniuje sušaukė provincijos kapitulą. Jam provinciolaujant prasiplėtė Lietuvos bernardinų vienuolynų tinklas, nes buvo įkurti Kretingos, Tytuvėnų ir Telšių vienuolynai. Provinciją padalinus, jis buvo išrinktas Lietuvos ir Mažosios Lenkijos provincijos provincijolu (1640-1645). Jis buvo labai įtakingas ir

¹⁰⁶ N. Golichowski, *Przed nową epoką, Materiały do Historyi OO. Bernardynów*, Krokua 1899, 204 psl.

¹⁰⁶ « F. Joannis Duns Scoti Ord. Min. Doct. subtilissimi. Primus sententiarum. Ad optatam facilitatem redactus, et a subobscura Questionum et Articulorum permistione, in gratam diuisionem vindicatus, nec non Commentariis textus, Difficultatum, Dubitationumque enodationibus illustratus, Per. R. P. P. Andream Rochmanium Ord. : Min. de Obserua. Provinciae Poloniae deffinitorem ac Lectorem Gen(er)alem. Craeoviae ad S. Bernardinum Phil(osoph)iae et Theologiae Professore. Nunc vero per R. P. F. Florianum Kolęcki eiusd. Ord. et Proui(nci)ae Deffinitorem recognitus et copioso rerum indice auctus, Typis iussu Superiorum mandatus. Anno Domini 1627 Venetiis apud Marcum Ginammi. In folio. Rędziob, *De schola scotistica*, 35 nr., 103 psl.

¹⁰⁷ Joannes de Komorowo, *Memoriale, Continuatio* II, 406 psl. ; Kantak, *Bernardyni Polscy*, I t., 306 psl.

¹⁰⁸ N. Golichowski, *Przed nową epoką, Materiały do Historyi OO. Bernardynów*, Krokua 1899, 40 nr., 205 psl. ; Kantak, *Bernardyni Polscy*, II t., 67, 109, 307 psl.

¹⁰⁹ « Ego Christophorus Scipio Campo recognosco me fecisse professionem sanctam de observanda Regula et vita Fratrum Minorum de Observantia in manibus V. P. Jacobi Bogusz pro time Praesidentis loci Vilmensis. Anno Domini 1597 die 16 Mensis Maij ». Kita ranka prirašyta : « Hic Fr. A. D. 1611 in Capitulo Warssavien. electus es in min. Provincialem, qui dein. in resignatione sui officii Capitulum Vilnae, Matrem quae eum religioni genuit honorans, eelebravit illud A. D. 1614 ». Paraštėje dar trečia ranka įrašyta : « Mortuus est Grodnae an. D. 1649 die 2 Novembris ». (Arch. Bernard. : *Metrica Fratrum Minorum* ad an. 1597, f. 6r).

turėjo daug savo planų rėmėjų. Mirė Gardine 1649 m. lapkričio 2 d.^{110 111}. Nėra žinoma, kad būtų palikęs parašytą skotistišką veikalą. Ją neparašė, gal būtų, dėl to, kad per daug greitai po studiją turėjo atsidėti administracinėms pareigoms.

Kitas aukštos kilmės skotistas buvo Andrius Grońskis, kuris baigęs jėzuitų kolegiją¹¹¹, 1586 m. įstojo į bernardinus ir 1587 m. birželio 5 d. Vilniuje padarė profesiją¹¹². Paskui studijavo Vilniaus akademijoje ir 1602 m. ją baigdamas parašė, apgynė ir atspausdino disertaciją, pavadintą: *Theoremata ex omnibus partibus philosophiae*¹¹³. Provincijos vadovybės 1608 m. buvo paskirtas Vilniaus vienuolyno studiją lektoriumi. Paskui buvo Kauno konvento gvardijonu ir vėliau Vilniaus pamokslininku^{114***}.

XVII amž. buvo ir daugiau skotistų, kurie vienokiu ar kitokiu būdu buvo susirišę su Lietuvos bernardinais, bet jie jau yra per toli už mūsų temos laiko ribą. Jie yra aprašyti virš minėtose mano studijose.

Apie Lietuvos bernardinų domėjimąsi Jono Duns Skoto mokslu, kalba ir tuo klausimu jų įsigytos knygos, kurios po 1863 m. sukilimo uždarius vienuolynus buvo patalpintos įvairiose Vilniaus bibliotekose ir dabar yra Vilniaus Kapsuko vardo universiteto bibliotekoje, ją net 32 yra atspausdintos XVI amž. Ją sąrašą man pavyko gauti iš tos bibliotekos katalogo.

g. *Bibliotekos ir archyvai.* — Bernardinai nuo pat savo įsikūrimo labai vertino knygas, stengėsi ją įsigyti ir jas perskaityti. Kiekviename vienuolyne jie turėjo specialius kambarius knygoms laikyti ir saugoti, kuriuos vadino *librarijomis*. Antai Gotardas iš

¹¹⁰ Kantak, *Bernardyni Polscy*, II t., 67, 118-126 psl.

¹¹¹ Ten pat, 235 psl.

¹¹² « Ego Andreas Gracki elericus recognosco me fecisse professionem sacram de observantia regulari Fratrum Minoram in manibus Rndi. Patris Jacobi Bogusz pro tune Presidentis loci Vilmensis. Anno Dni. 1697 die 5 Mensis Junii » (Arch. Bernard. : *Metrica Fratrum Minorum* ad an. 1697, f. 6v).

¹¹³ « Theoremata philosophica ex omnibus philosophiae partibus, quae in alma Aoademia Vilnensi propugnabit F..., Ordinis F. Minoram S. Francisci de Observantia, praeside R. P. Andrea Novatio e Societate Jesu, artium ac Philosophiae magistro et professore ordinario. Disputabuntur in gymnasio universitatis Vilmensis, mense Julio, die... Horis... Vilnae in officina typographica Societatis Jesu. Anno instaurata» salutis 1602. In 4-to » (Kędzior, *De schola scotistica*, 69 nr., 107 psl.).

¹¹⁴ V. Gidžiūnas, *Skotizmas ir skotistai Lietuvoje*, žr. *Aidai*, 1966 m. 2 nr., 80 psl. ; V. Gidžiūnas, *Scotism and scotists in Lituania*, ir. *Ada Congressus Scotistici Internationalis Oxonii et Edimburgi 11-17 sept. 1966 celebrati*, IV t., Roma 1968, 194 psl.

Siemencino, būsimasis Lietuvos provincijolas, būdamas Kolo vienuolyno gvardijonu, įtaisė tokią bibliariją¹¹⁵. Vilniuje sugriuvus pirmiesiems vienuolyno pastatams, juos atstatant XVI maž. pradžioje, tokią bibliariją pastatė vietos gvardijonas Jonas Komorovskis¹¹⁶.

Kiekvieną naują vienuolyną dažniausiai patys fundatoriai aprūpindavo kultui ir pamokslams reikalingomis knygomis: Šv. Raštu, mišiolais, ritualais, brevijoriais ir šventųjų tėvų raštais. Vėliau patys viršininkai stengdavosi savo bibliotekas aprūpinti teologinėmis knygomis, scholastikų komentarais, šv. Bonaventūros ir kitų ordino magistrų veikalais, šv. Pranciškaus biografija bei ordino kronikomis, kaip *De conformitate vitae B. Francisci ir Chronica XXIV generalium* ir kitomis¹¹⁷. Bibliotekos būdavo praturtinamos mirusiųjų vienuolių knygomis¹¹⁸ ir geradarių dovanomis.

Vilniaus bernardinų vienuolyną pirmomis reikalingomis knygomis, greičiausiai, aprūpino karalius Kazimieras, nes jo įkurtame vienuolyne, kuris apie 1500 m. sugriuvo, jau buvo bibliarija¹¹⁹. Ši biblioteka dar padidėjo, kai Rafaelis Lgota, pereidamas į naujai įkurtą Lietuvos bernardinų provinciją, atsigabeno 300 knygų¹²⁰. Bernardinų bibliotekai knygoms pirkti net Vilniaus katedros kapitula 1585 m. gegužės 14 d. paskyrė dvi kapas lietuviškų grašių¹²¹. Ilgainiui ši biblioteka taip išaugo, kad kronistas Tomas Dygon apie 1656 m. galėjo rašyti, jog Vilniaus vienuolynas turi turtingą biblioteką¹²². Kai po 1863 m. sukilimo biblioteka buvo atimta, tai ji turėjo 4.142 knygas¹²³. Tuo pačiu metu joje buvo apie 200 veikalų rankraščių. Tada knygos ir rankraščiai buvo išblaškyti po įvairias miesto bibliotekas, dėl to daugumas tų knygų ir rankraščių yra išsilikę tose bibliotekose¹²⁴.

¹¹⁵ Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 244 psl.

¹¹⁶ «Ex eodem capitulo (Łowicz 1511) missus est frater Joannes de Comorowo pro guardiano in Vylnam, ubi omnia aedificia et librariam, quae coruerant reconstruxit» (Ten pat, 304 psl.).

¹¹⁷ Kantak, *Bernardyni Polscy*, I t., 139, 151, 307-313 psl.

¹¹⁸ Kantak, *Życie Bernardynów*, 349 ir sek. psl.

¹¹⁹ Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 200, 304 psl.

¹²⁰ Ten pat, 348 psl.

¹²¹ J. Kurczewski, *Kościół Zamkowy czyli Katedra Wileńska*, III t., Vilnius 1916, 64 psl.

¹²² Arch. Bernard.: *Chronologia...* f. lv. apie biblioteką raso: «Insuper habet Bibliothecam variorum Auctorum et librorum locupletissimam».

¹²³ J. Kurczewski, *Biskupstwo Wileńskie*, Vilnius 1912, 323 psl.

¹²⁴ K. Kantak, *Najważniejsze rękopiśmy franciszkańskie bibliotek Wileńskich*, *zr. Ateneum Wileńskie*, V t., (1928), 14 nr., 175-184 psl.

Šalia bibliotekos buvo dar vienuolyno ir provincijos archyvas, kur buvo laikomi oficialūs fundacijų diplomai, geradarių užrašų, legatais vadinamų, dokumentai, vienuolyno diskretų ir provincijos kapitulų bei definatorių posėdžių protokolai, *Acta* vadinami, provincijolų gaunamieji ir siunčiamieji raštai ir aplinkraščiai, profesijų metrikos, kronikos ir dienoraščiai. Jų smulkų aprašymą randame 1761 m. sudarytame inventoriuje arba kataloge¹²⁵, išsilikusiam Krokuvos bernardinų archyve. Šiame archyve yra išlikusi didelė Lietuvos bernardinų šv. Kazimiero provincijos archyvo dalis¹²⁶, kurios bent svarbiausius dalykus man pavyko išgyti mikrofilmuose. Kita dalis yra patekusi į Vilniaus universiteto bibliotekos rankraštyną arba į LTSR Centrinį Valstybinį Istorinį Archyvą.

Bibliotekas ir archyvus turėjo ir kiti Lietuvos bernardinų vienuolynai. Apie Kauno vienuolyno biblioteką patiriame iš seno, apie 1500 m., knygoje įrašyto įrašo. Ta knyga vadinasi *Sermones Aestivales S. Vincentii Fererrii*, išleista Nurnberge 1492 m. Įrašas joje yra toks : *Pro cella praedicatoris Lithvanici in loco Goffnensi*. Šis įrašas ne tik pasako, kad knyga priklausė Kauno vienuolyno bibliotekai (mat, pranciškonų vienuolynai nuo šv. Pranciškaus laikų buvo vadinami *locus* - vieta), bet dar pažymi, kad ji buvo skirta lietuvių pamokslininko naudojimui. Dabar ši knyga yra Vilniaus universiteto bibliotekoje¹²⁷. Pradžioje Kauno biblioteka buvo nedidelė, bet vėliau joje buvo nemaža knygų, nes kronistas Tomas Dygon (1656) rašo, kad Kauno konvento bibliotekoje yra pakankamai pamokslininkams reikalingų knygų ir įvairių autorių Šv. Rašto aiškinimų¹²⁸. Prie bibliotekos buvo ir archyvas, kaip tai sužinome iš to vienuolyno dokumentų nuorašų rinkinio, kuris ir pavadintas *Archivum loci Caunensis ad S. Georgium Ordinis S. Francisci de Observantia post susceptionem Anno Domini 1471* ¹²⁹.

Ši biblioteka kartu su archyvu, vėliau dar praturtinta, po

¹²⁵ Arch. Bernard.: *Congeries...* f. 50-80 ir 101-104; žr. taip pat Kantak, *Bernardyni Polscy*, I t., 290 psl.; II t., 326 psl.

¹²⁶ H. E. Wyczawski, *Katalog Archiwum Provincji OO. Bernardynów w Krakowie*, część I dokumentary, Liublinas 1961 ; część II rękopisy, Liublinas 1962, žr. *Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne*, III t. ir V t.

¹²⁷ Kantak, *Najważniejsze rękopisy, 175 ir sek. psl.* ; Kantak, *Bernardyni Polscy*, I t., 199 psl.

¹²⁸ « Bibliothecam variorum auctorum in expositione Sacrae Scripturae, praesertim vero in sermonibus et contionibus habet sufficientem » (Arch. Bernard.: *Chronologia... Conventus Caunensis*, f. 49).

¹²⁹ Dabar šis rankraštis yra Vilniaus Valstybinio V. Kapsuko v. universiteto Mokslinėje bibliotekoje. Rankraščių skyrius sign. A - 316.

vienuolyno uždarymo, su vienuolynu ir bažnyčia buvo atiduota Žemaičių vyskupijos kunigų seminarijai, kuri čia, Muravjovo įsakymu, po 1863 m. sukilimo iš Varnių buvo atkelta^{130 131} ir sudarė šios seminarijos bibliotekai stiprų pagrindą. Jos likimas po Sovietų okupacijos nežinomas.

Tikocino bibliotekai pagrindą davė pats vienuolyno fundatorius Martynas Goštautas. Jis bernardinus aprūpino mišiolais, chorui ir pamokslininkams reikalingomis knygomis¹³¹. Vėliau jau viršininkų rūpesčiu buvo sukaupta didesnė biblioteka, apie kurią minėtasis kronistas Tomas Dygon rašo, kad ji buvo to vienuolyno bernardinams pakankama¹³².

Tą patį galima pasakyti ir apie biblioteką Polocko vienuolyno, kurį įkurdamas, Lietuvos didysis kunigaikštis Aleksandras Jogailaitis, tikriausiai aprūpino reikalingomis knygomis¹³³. Apie kitų vienuolynų bibliotekas, kurie kūrėsi pačiame XVI amž. gale, žinių neturime, nors žiname, kad vėliau jie visi turėjo savo bibliotekas.

Iš to, kas čia pasakyta, galime daryti išvadą, kad Lietuvos bernardinai XV ir XVI amž. visuose vienuolynuose turėjo savo reikalams pakankamas bibliotekas, o centriniame Vilniaus vienuolyne, kuriame buvo provincijolo rezidencija, novicijatas ir seminarija, buvo net gana turtinga biblioteka ir vertingas archyvas.

¹³⁰ M. Valančius, *Pastabos pačiam sau*, Klaipėda 1929, 110 ir sek. psl.

¹³¹ Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 224 psl.

¹³² «In isto conventu semper Patres et Fratres habitabant plusquam viginti: unus Praedicator, aliquando etiam ex Capitulo Lector Theologiae Moralis : habet Seminarium et Bibliothecam sufficientem » (Arch. Bernard. : *Chonologia ... Conventus Ticocinensis*, f. 61).

¹³³ Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 351 psl.

II. BERNARDINŲ VEKLA LIETUVOJE

Vidini XV ir XVI amž. Lietuvos bernardinų gyvenimą apžvelgus, su jį tvarkančiais nuostatais, auklėjimu ir mokslu susipažinus, reikia pažvelgti ir į jų išorinį veikimą arba apaštalavimą lietuvių tarpe, į pastangas grąžinti Katalikų Bažnyčios vienybėn Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės stačiatikius ir kovą su protestantizmo antplūdžiu.

1. Tikėjimo platinimas Lietuvoje

Tuo metu, kai bernardinai įsikūrė Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje, lietuviai jau prieš kelis dešimtmečius buvo priėmę krikštą. Lietuvoje jau buvo dvi vyskupijos su keliomis dešimtėmis parapijų, pranciškonai konventualai turėjo 7 vienuolynus, atgailos kanauninkai 2, o augustinijonai ir benediktinai po 1¹. Tačiau tokiai plačiai teritorijai buvo permaža kunigų, dėl to Lietuvoje dar buvo daug pagonių. Vos atvykę į Lietuvą, bernardinai pradėjo apaštalauti malda, pavyzdžiu ir žodžiu. Jie sakė pamokslus, klausė išpažinčių, vadovavo sieloms dvasios kelyje, ugdė dieviškąją kultą, kėlė šventųjų garbinimą, laikė pamaldas, ruošė procesijas, kūrė ir giedojo giesmes, steigė brolijas ir, dirbdami sielovados darbą tarp lietuvių, meldėsi ir pamokslus sakė lietuviškai^{1 1 2}.

¹ Gidžiūnas, *De initiis Fratrum Minorum in Lituania*, 45 ir sek. psl. ; V. Gidžiūnas, *Vienuolijos Lietuvoje XIII-XX amž.*, žr. *L.K.M. Akademijos Metraštis*, V t., Roma 1970, 363 ir sek. psl. ; V. Gidžiūnas, *Augustinijonai Lietuvoje*, žr. *L.K.M. Akademijos Metraštis*, IV t., Roma 1968, 305-320 psl.

² Apie jų darbus senoje kronikoje taip rašoma : « Hi praedicti fratres a quo ad oras Lituaniae missi erant quatenus ibi nomine Jesu Christi Crucifixi, hominibus illis, a veri Dei cultu alienis, id est gentilibus, Evangelium praedicarent et manifestarent, neophitos in fide Christi confortarent ac roborarent, confessiones sacramentales exciperent, cultum divinum variis modis promoverent, unquam intermiserunt moram. Sēd ut vigilantissimi in vinea Domini operarii : secundum quod Regula et Testamentum S. Francisci docet, laborabant fideliter et devote, proprio quoque manuum suarum opere multoque sudore ac labore, nam plurimi eorum erant artifices absolutissimi, coetores laterarum ac tegularum, cementarii, muratores, lignarum caesores, tabularii, fabriferaarii, et id genus alii » (Arch. Bernard. : *Topographia... Descriptio loci Vilnensis*, f. 100).

a. *Apaštalavimo priemonės*. — Apaštalavimui, kaip ir kiekvienam darbui, yra reikalingos priemonės. Pirmoji gi reikalingiausia apaštalavimui priemonė yra kalba, kurios, kaip galima spėti, nedaugelis pirmųjų iš Lenkijos atvykusių bernardinų buvo pramokę. Pradžioje, kol pramoko kalbos, jie žmones galėjo paveikti savo gražiu pavyzdžiu ir savo išorine išvaizda ir laikysena. Kaip jų išorine išvaizda ir laikysena žavėjosi Austrijos ir Lenkijos žmonės, vaizdžiai aprašo Jonas Komorovskis savo kronikoje³. Jų pavyzdžio paveiktas, karalius Kazimieras įkurdino juos Vilniuje⁴. Žavėjosi jais ir Lietuvos didikai. Martynas Goštautas, Tikocino vienuolyno fundatorius, taip buvo juos pamilęs, kad visur šalia savęs norėjo turėti⁵. Kristoforas Radvilas, įkurdindamas juos savo Nesvyžiuje, vadina juos švento instituto tėvais⁶. Jei jie tokį įspūdį darė didikams, tai dar didesnę turėjo daryti paprastiesiems žmonėms.

Įsidėmėtina ir tai, kad, kai iš Lenkijos Lietuvon veržėsi patys blogiausi pasauliniai kunigai, tai bernardinai, kaip jau matėme, čia kurdamiesi atsiuntė pačius pavyzdingiausius, mokyčiausius, buvusius jau provincijolais ar gvardijonais, garsius pamokslininkus ir uolius nuodėmklausius, kurie jau savo pavyzdžiu ir uolumu į bažnyčias patraukė žmones. Jie matė Dievui atsidavusių vienuolių neturtą, skaistumą ir paklusnumą, stebėjo paprastą, ilgą, virve sujuostą drabužį, regėjo jų veiduose nuoširdų serafišką džiaugsmą, subrandintą tikėjimo, maldos ir nuoširdumo. Šis paprastumas žavėjo ir traukė visus, nes jie nuoširdžiai visiems norėjo padėti, dėl to visi juos pamilo.

Gražiai giedamos ar paslaptingai aukštu balsu kalbamos *Liturginės Valandos* - *Liturgia Horarum*, įvairiomis valandomis išdėstytos, mišios nuo ankstyvo ryto iki vidurdienio laikomos ir kitos bernardinų pamaldos kažkaip nepaprastai nuteikdavo ir patraukdavo žmones. Pradžioje žmonės iš smalsumo, o vėliau jau iš pamaldumo į jas rinkdavosi. Jie bernardinų bažnyčias taip pamildavo, kad mirę jų rūsyse ar šventoriuose norėdavo pasilaidoti, tarsi trokšdami iki prisikėlimo dienos klausytis bernardinų choro giesmių ir maldų. Apie tai mums kalba Vilniaus ir Kauno bernar-

³ Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 165, 176 psl.

⁴ Ten pat, 200 psl.

⁵ « Hie Gastoldus in tantum fratres diligebat, quod absque eis vix esse poterat, unde, dum capitaneus a serenissimno rege Cazimiro in Kyow constitueretur, continue fratres de Vylna circa eundem morabantur, quibus in omnibus necessariis eorum magnifice providebat » (Ten pat, 224 ir sek. psl.).

⁶ Arch. Bernard.: *Annates...* III t., ad an. 1626, f. 3.

dinų iki mūsų dienų išsilikę mirusiems paminklai ir šalia vienuolynų buvusieji kapai⁷.

Pačios bažnyčios savo vardais ir paveikslais jas lankantiems primindavo tikėjimo tiesas: Žmonijos sukūrimo, nupuolimo ir atpirkimo istoriją bei Dievo Motinos ir šventųjų dorybes. Tą patį priminė ir bažnyčių vardai. Vilniuje mažosios bažnyčios vardas priminė šv. Oną, švč. Mergelės Marijos Motiną, o didžiosios šv. Pranciškų, didelį Kristaus kančios mylėtoją, ir šv. Bernardiną, Jėzaus vardo garbinimo platintoją. Kauno bažnyčios titulas priminė lietuviams labai mielą šv. Jurgį, pirmųjų krikščionybės amžių krikščionių riterį. Tikocino - 12 apaštalo, Gardino - žmonijos atpirkimo ženklą - šv. Kryžių, Būdos - dangun paimtąją Dievo Sūnaus Motiną ir Nesvyžiaus - šv. Kotryną. Šiose bažnyčiose buvo ir jų globėjų bei kitų šventųjų statulos ir paveiksai, kurie juos stebintiems apie šiuos šventuosius kalbėjo be žodžių. Pati Vilniaus ir Kauno bažnyčių gotika vertė žmones kelti savo akis į dangų⁸. Tikocino vienuolyno vidus, papuoštas gražiomis šventųjų freskomis taip pat darė gilų įspūdį vienuolyną lankantiems⁹. Būdoje į Dievo Motiną kilęs pamaldumas išprašė gausių malonių ir padarė šią vietą visoje rytinėje Lietuvoje garsia Marijos šventove¹⁰. Visi šie dalykai lietuviams be žodžių kalbėjo apie Dievą ir krikščionių religiją.

Viena iš apaštalavimo priemonių buvo ir atlaidai, kuriuos prieš liuteranizmo įsigalėjimą labai vertino žmonės. Bernardinų bažnyčios, ypač Vilniaus ir Kauno, buvo gausiais atlaidais, popiežių, nuncijų ir vyskupų apdovanotos. Jas lankantieji, įvykdę įsakytas sąlygas, gaudavo dalinius ar visuotinius atlaidus. Tie atlaidai popiežių būdavo suteikiami kartais viso ordino, kartais provincijų, o kartais paskirų vienuolynų bažnyčioms. Tokius atlaidus tikintieji galėdavo laimėti metinėje bažnyčios pašventinimo šventėje ir kitomis progomis.

⁷ Arch. Bernard.: *Chronologia... Conventus Vilmensis*, f. 24 ir sek.; *Conventus Caunensis*, f. 55 ir sek.; *Conventus Ticocinensis*, f. 70 ir sek.

⁸ Gidžiūnas, *De initiis Fratrum Minorum in Lituania*, 53-85 psl.; V. Gidžiūnas, *Bernardinai*, žr. *Lietuvių Enciklopedija*, II t., Bostonas 1954, 427 ir sek. psl.; P. Rėklaitis, *Die gotische St. Annenkirche in Vilnius*, žr. *Commentationes Balticae*, 2 (1955), 1-42 psl.; P. Rėklaitis, *Šv. Jurgio bažnyčia Kaune*, žr. *Lietuvių Enciklopedija*, X t., 132 ir sek. psl.; A. Grinevičiūtė-Jankevičienė, *Trys gotikos halinės bažnyčios Lietuvoje*, žr. *Lietuvos TSR Architektūros klausimai*, Kaunas 1960, 216-227 psl.

⁹ Arch. Bernard.: *Chronologia... Conventus Ticocinensis*, f. 69.

¹⁰ Arch. Bernard.: *Chronologia... Praesidentia Budensis*, f. 168; J. Vaišnora, *Marijos garbinimas Lietuvoje*, Roma 1968, 248, 267, 328, 392 psl.; J. Kurczewski, *Biskupstwo Wileńskie*, Vilnius 1912, 215, 253 psl.

Daug progų atlaidams laimėti lankantiems Vilniaus bernardinų bažnyčią suteikė pop. Leono X legatas Zacharijas Ferreri, Gvardialfjeros (Italijoje) vyskupas, atvykęs į Vilnių rinkti medžiagos šv. Kazimiero beatifikacijos bylai. Jis 1521 m. vasario 3 d., bernardinams prašant, Vilniaus šv. Pranciškaus ir šv. Bernardino bažnyčios pašventinimo dieną, trečią sekmadienį po Velykų, šv. Bonaventūros šventėje, šv. Onos šventėje, šventųjų Juozapo ir Joakimo šventėje visiems tikintiesiems, šią bažnyčią lankantiems ir ją atnaujinti padedantiems, suteikė 10 metų ir tiek pat quadragenų atlaidus¹¹. Tur būt, jo tuo pačiu metu buvo suteikti atlaidai ir šv. Onos bažnyčią lankantiems, jos pašventinimo dieną sekmadienį prieš apaštalių Simono ir Judo šventę¹². Negana to, Vilniaus vysk. kard. Jurgis Radvilas suteikė atlaidus bernardinų bažnyčiai ją lankantiems trečią Kalėdų ir Velykų dieną¹³. Be to, jis tos pačios bažnyčios Viešpaties atsimainymo altoriui iš pop. Siksto V 1585 m. liepos 15 d. parūpino privilegiją, kad prie šio altoriaus už mirusį laikant mišias, jo siela gautų visuotinus atlaidus¹⁴.

Atlaidais buvo aprūpinta ir Kauno bernardinų šv. Jurgio bažnyčia. Vilniaus vysk. Albertas Radvilas 1508 m. gegužės 15 d. suteikė atlaidus tiems, kurie joje prie šv. Onos altoriaus išklausys mišias¹⁵, o jo giminaitis kard. Jurgis Radvilas 1583 m. gruodžio 24 d. Kauno bernardinų šv. Onos koplyčios pašventinimo šventę leido švęsti, kaip ir Vilniuje, sekmadienį prieš apaštalių Simono ir Judo šventę¹⁶. Vėlesniais laikais atlaidais buvo apdovanotos ir kitos Lietuvos bernardinų bažnyčios. Be to, dar lankantieji bernardinų bažnyčias galėjo pasinaudoti visomis Mažesniųjų Brolių ordino bažnyčioms ir koplyčioms pop. Siksto IV bule Aurea 1479 m. suteiktomis privilegijomis ir atlaidais¹⁷.

Reikšminga apaštalavimo priemonė buvo ir popiežių Mažesniųjų Brolių ordinui suteiktos privilegijos, kurios ne tik lengvino jų apaštalavimo darbą, bet ir gynė juos nuo pasaulinio klero užmačių. Popiežiai, matydami pranciškonų darbo našumą tiek tikin-

¹¹ Arch. Bernard.: *Chronologia... Conventus Vilnensis* f. 9; Arch. Bernard.: *Vinea Christi Domini*, f. 6 ir sek.; Arch. Bernard.: *Compendium... omnium documentorum conventus Vilnensis*, fasc. 45, f. 269.

¹² Arch. Bernard.: *Chronologia... Conventus Vilnensis*, f. 9.

¹³ Arch. Bernard.: *Compendium omnium documentorum conventus Vilnensis*, fasc. 45, f. 269.

¹⁴ Arch. Bernard.: *Chronologia... Conventus Caunensis*, f. 10.

¹⁵ Vilniaus Valstybinė Biblioteka: *Archivum loci Vilnensis*, f. 83; CV, I t., 544, 640 psl.

¹⁶ Vilniaus Valstybinė Biblioteka: *Archivum loci Caunensis*, f. 84.

¹⁷ BF, III t., 1197 nr., 603-607 psl.

čiųjų, tiek netikinčiųjų tarpe ir pastebėję jų apaštalavimo trukdymą, suteikdavo jiems įvairių lengvatų arba privilegijų¹⁸, kuriomis naudojosi ir Lietuvoje besidarbuoją bernardinai.

Pirmiausia jiems kuriantis Lietuvoje, buvo labai naudingos pop. Siksto IV 1474 m. rugpiučio 31 d. bulė *Mare Magnum* suteiktos privilegijos. Šios bulės galia visiems pranciškonams ir dominikonams buvo leidžiama, kur jie bebūtų, tinkamose vietose ant portatilio altoriaus laikyti mišias. Taip pat jiems buvo leidžiama laikyti mišias seserims pranciškonėms ir vienuolynų tarnams interdiko metu. Taipogi leidžiama jiems savo bažnyčiose atlikti visas laidotuvių apeigas. Šios bulės galia pakartotinai jie išimami iš vyskupų jurisdikcijos ir atleidžiami nuo dešimtinės mokesčių. Be to, suteikia jiems teisę klausyti išpažinčių, teikti Švč. Sakramentą ir paskutinį patepimą, duoti išrišimą nuo cenzūrų, leidžia skirti savo vienuolynų lektorius ir pamokslininkus ir tinkamus klierikus be kitų egzaminų leisti šventinti kunigais¹⁹.

Šios bulės nuorašą, popiežiaus vicekanclerio antspaudu patvirtintą, iš Neapolio generalinės kapitulos grįždamas (1475) į Lenkiją, parsigabeno Stanislovas iš Slapy; bulės turinys tuoj buvo paskelbtas²⁰, dėl to apie popiežiaus suteiktas privilegijas greitai sužinojo ir Lietuvos bernardinai. Naujų privilegijų dar buvo pasirūpinta 1481 ir 1487 m. Jos buvo suteiktos popiežių Sikto IV ir Inocento VIII savanoriškai į misijas vykstantiems misininkams, davė plačias teises, kuriomis naudojosi Šv. Žemės ir Bosnijos pranciškonai. Jiems buvo leidžiama priimti Bažnyčios prieglobstin grįžtančius netikinčiuosius, atskalūnus ir klaidatikius, išrišant juos iš visų nuodėmių ir bažnytinių bausmių. Šios privilegijos buvo paskelbtos Krokuvos kapituloje 1487 m., o oficialūs dokumentai padėti Vilniaus vienuolyno archyvan ir ten saugojami²¹.

¹⁸ « Postremum, quia Praedicatorum et Minorimi Fratrum praedictorum ordinum professores pro fidei catholicae dilatatione et incremento et defensione continue indefesse laborant, et eorum exemplari vita, praedicationibus verbi Dei, audientia confessionum, sana doctrina, assidua sacramentorum litterarum instructione et devota divinorum officiorum celebratione, hereticorum extirpatione, aliisque piis operibus, prae ceteris ordinum Mendicantium professoribus fructus in Ecclesia Dei salutare copiosius attulerunt hactenus et continue afferro non cessant ... propterea convenit, ut ipsi prae ceteris, ampliores favores et gratiarum praerogativas a praefata Sede recipiant et reportent » (BF, III t., 1197 nr., 606 psl.

¹⁹ BF, III t., 626 nr., 266-276 psl.

²⁰ Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 214, 229 psl.

²¹ Ten pat, 230, 259 ir sek. psl. ; Arch. Bernard. : *Annales...* I t., ad an.

1487, f. 108-110.

b. Pamokslai ir pamokslininkai. — Pranciškonai pamokslus sakyti žodžiu ar bent pavyzdžiu yra įpareigoti pačios apaštališkosios savo ordino prigimties. Šv. Pranciškus, kai tik suprato savo pašaukimą, tuoj ėmė sakyti pamokslus Asyžiuje. Sulaukęs pirmųjų brolių, juos irgi siuntė skelbti Kristaus Evangelijos tikintiesiems ir netikintiesiems. Jo Prancūzijos, Vokietijos ir Vengrijos pasiustiems broliams, nemokantiems vietinių kalbų, pradžioje nesisėkė²², o Afrikon, į misijas tarp saracėnų-mahometonų nuvykusieji, už uolų Kristaus mokslo skelbimą susilaukė kankinių mirties²³.

Ši dvigubą Mažesniųjų Brolių Kristaus mokslo tikintiesiems ir netikintiesiems skelbimą šv. Pranciškus išryškino IX ir XII savo regulos skyriuje. Tai buvo neįprasta anais laikais, kai Kristaus mokslas, ypač Baltų kraštuose, buvo skelbiamas tik ginklu pavergtiems pagonims. Pranciškus gi su savo broliais Kristaus mokslą kaip apaštalai vėl pradėjo skelbti su meile, nešdamas taiką ir gėrį, vadovaudamasis šūkiu: *Pax et Bonum!* Kardo ir meilės vaisiai tuoj pasirodė, kai Rygos arkivyskupu tapo pranciškonas Fridrikas iš Pernsteino (1304-1340), kai jis, per savo brolius veikdamas, laimėjo Vytenio (1296-1316) ir Gedimino (1316-1341) palankumą²⁴. Juk tai, ko Lietuvoje neišveikė kalavijas, tai laimėjo pasiaukojanti meilė. Argi ne paradoksas, kad Vytenis ir Gediminas, būdami pagonys, siuntė savo kariuomenę nuo vienuolinio Livonijos ordino ginti arkivyskupo ir katalikiško Rygos miesto? Su serafiška meile ištartas arkivyskupo pasiųstų pranciškonų žodis laimėjo pagonių valdovų širdis. Iš tada Gedimino (1323) Vilniuje įkurto vienuolyno šv. Pranciškaus sūnūs pamažu skleidė Kristaus mokslą, kol atėjus laikui, jų broliui Andriui, pirmajam Vilniaus vyskupui, vadovaujant, turėjo laimės pakrikštyti Lietuvą²⁵.

Ilgainiui gausėjant šv. Pranciškaus sekėjams ir pačiam ordinui greitai augant, leidimas visiems sakyti pamokslus pasidarė pavojingas. Atrodo, kad kai kada ir vyskupai brolių sakomais pamokslais buvo nepatenkinti, dėl to šv. Pranciškus 1223 m. reguloje įspėja, kad « Broliai negali sakyti kurio nors vyskupo diecezijoje pamokslų,

²² *Chronica Fratris Iordani a Iano*, žr. *Analecta Franciscana*, I t., Ad Claras Aquas (Quaracchi) 1885, 5-7 nr., 2 ir sek. psl.

²³ Ten pat, 7-8 nr., 3 psl.; Thomas de Celano, *Tractatus de miraculis B. Francisci*, žr. *Analecta Franciscana*, X t., Ad Claras Aquas (Quaracchi) 1941, 272 psl. 4 išnaša.

²⁴ V. Gidžiūnas, *De missionibus Fratrum Minorum in Lituania saec. XIII et XIV*, žr. AFH, 42 (1949), 22-35 psl.

²⁵ Gidžiūnas, *De Fratribus Minoribus in Lituania*, I d., Roma 1950, 61-75 psl.

jei jis jiems uždraudė. Ir joks brolis teneišdrįsta žmonėms sakyti pamokslu, jei nėra šios Brolijos Generalinio Ministro išegzaminuotas ir pamokslininko pareigoms paskirtas » (IX skyrius). Šio šv. Pranciškaus įsakymo pradžioje buvo griežtai laikomasi, bet ordiniui vis labiau plečiantis, atsirado sunkumų pačiam generolui egzaminuoti ir skirti pamokslininkus, dėl to jau pop. Grigalius IX suteikė provincijolams galią provincijos kapitulose skirti pamokslininkus ²⁶. Vėliau, laikantis Bažnyčios kanonu, dar ordino konstitucijos tvarkė pamokslininkų egzaminavimą ir paskyrimą.

Lietuvos bernardinus pradžioje pamokslų sakyme saistė dar ir 1467 m. išleisti Bohemijos-Lenkijos provincijos statutai, kur buvo reikalaujama, kad, laikantis popiežių ir ordino konstitucijų, niekas kitas naujai negali skirti pamokslininkų ir nuodėmklausiu, kaip tik provincijos vikarius, pritariant definitoriams, provincijos kapitulos metu ²⁷.

Dar plačiau apiepamokslininkų skyrimą, jų savybes, tinkamumą ir pamokslininko teisių atėmimą kalba 1488 m. statutai. Ten sakoma, kad vikarius ir definitoriai pamokslininkais skirtų tik pakankamai žinančius Šv. Raštą, sąžiningus ir pavyzdingo gyvenimo kunigus. Nieko nevalia skirti pamokslininku, jei vienuolyne nėra išgyvenęs penkerių metų, nors pasaulyje ir būtų buvęs mokytas, nes pirma pats turi išeiti nusižeminimo mokyklą ir tik tada kitus mokyti. Pamokslininkams draudžiama skelbti netinkamus atlaides ir klausytojus papiktinančius dalykus. Jei kas šiam potvarkiui sunkiai nusikalstų, tai turi būti pašalintas iš pamokslininko pareigų. Jei koks klierikas išdrįstų sakyti pamokslus, tai tokio per trejus metus neprileisti prie aukštesniųjų šventimų, nebent kapitulai kitaip atrodytų ²⁸.

Laikantis provincijos statutų ilgainiui įsigalėjo paprotys, pamokslininkus skirti provincijos kapitulos metu. Tik generolas Pranciškus Lichetti (1520) leido provincijolui ir ne kapituloje, pritariant dviem ar trimis tėvams, skirti pamokslininkus ir nuodėmklausius ²⁹. Provincijoje taip pat įsigalėjo paprotys tame pačiame vienuolyne pamokslininkus skirti tik vieneriems metams³⁰.

Šio papročio buvo laikomasi iki Tridento susirinkimo, kuris nutarė, kad vienuoliai pamokslininkai ir nuodėmklausiai turi būti patvirtinti vietos vyskupu, dėl to po kapitulos provincijolas pra-

²⁶ H. Holzapfel, *Manuale Historiae Ordinis*, 191 psl.

²⁷ Kantak, *Życie Bernardynów*, 350 psl.; Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 197 psl.

²⁸ Kantak, *Capitula necnon constitutiones*, 41 ir sek. psl.

²⁹ *Relatio de Licheto*, 76 nr., 521 psi.; 81 nr., 522 psi.

³⁰ K. Kantak, *Bernardyni Polscy*, I t., 12 psi.

šydavo vyskopus paskirtuosius patvirtinti³¹. Taip Vilniaus vysk. kard. Jurgis Radvilas, provincijolui Leonardui iš Siradijos prašant, 1586 m. kovo 28 d. leido bernardinams savo vyskupijoje sakyti pamokslus, nuo rezervuotų atvejų išrišti ir visus sakramentus teikti³². Tas pačias teises jiems suteikdavo ir kiti Vilniaus vyskupai³³. Žemaičių vyskupijoje XVI amž. bernardinai savo vienuolynų dar neturėjo, dėl to jei ten sakydavo pamokslus, kiekvienu atveju turėdavo gauti vyskupo leidimą. Ši Bažnyčios drausmė buvo reikalinga apsaugai nuo anuomet skleidžiamų protestantų klaidų.

Pranciškonų pamokslų charakteris, tikslas, pasiruošimas ir skyrimo būdas yra nurodytas šv. Pranciškaus, kuris IX-me regulos skyriuje taip rašo : «Perspėju ir raginu tuos pačius brolius, kad sakomame pamoksle jų žodžiai būtų gerai apsvarstyti ir padorūs, žmonių naudai ir pamokinimui. Trumpa kalba jie tegul skelbia jiems apie ydas ir dorybes, bausmę ir garbę ». Iš to paaiškėja, kad pranciškonų pamokslai turi būti paprasti, trumpi, praktiški paaiškinimai ir paraginimai. Juose išaiškinamos dorybės ir jų nauda, ir skatinama jų siekti, nes jos veda į amžinąją garbę. Atidengiama nuodėmių ir ydų žala sielai, nes už jas laukia bausmė, dėl to raginama daryti atgailą. Iš to išryškėja pranciškonų pamokslų temos ir jų moralinis pobūdis. Jų tikslas žmonių pataisymas ir dvasinė nauda. Sakomų pamokslų mintys iš anksto turi būti rimtai apsvarstytos ir padoriais žodžiais išreikštos. Vadinasi, šv. Pranciškus reikalauja, kad pamokslininkai pamokslams rimtai pasiruoštų.

Šis pranciškonų pamokslų pobūdis keitėsi, kai ordine atsirado daugiau kunigų ir pasauliečiai broliai nustojo sakyti pamokslus. Tada pranciškonai pamokslininkai į scholastinį ano laiko pamokslų stilių įvedė pranciškoniško pobūdžio paraginimus ir juos ėmė sakyti liaudies kalba. Tai buvo revoliucija prieš ilgus ir sunkius lotyniškus pamokslus, dėl to pranciškonai turėjo didelį pasisėkimą. Pirmasis šio pobūdžio pamokslininkas buvo šv. Antanas iš Paduvos, o paskui didieji observantų pamokslininkai: šv. Bernardinas ir šv. Jonas iš Kapistrano. Ši pranciškonišką stilių vėliau vartojo ir Lietuvos pamokslininkai bernardinai.

Negana to, sekant Pranciškumi, Mažesniųjų Brolių gyvenimas yra « Viešpaties Jėzaus Kristaus Evangelijos laikymasis » (II sky-

³¹ Arch. Bernard.: *Annales...* I t., ad an. 1596, f. 322.

³² Arch. Bernard.: *Chronologia... Conventus Vilnensis*, f. 8; Arch. Bernard.: *Compendium omnium documentorum*, f. 269.

³³ Arch. Bernard.: *Vinea Christi Domini*, f. 6.

³⁴ H. Holzapfel, *Manuale Historiae Ordinis*, 192-200 psl.

rius), dėl to jie jautė pareigą savo pamoksluose skatinti ir kitus laikytis Evangelijos ir raginti žmones pamilti Evangelijoje pažintą įsikūnijusį, kūdikiu gimusį ir nukryžiuotąjį Kristų, kaip tai darė pats šv. Pranciškus.

Pirmiausia Jėzaus vardas, taip mielas šv. Pranciškui, taip iškeltas šv. Bernardino Šiemečio ir Jono Kapistrano³⁵, mūsų bernardinų pamoksluose buvo labai populiarius. Pal. Simonas iš Lipnicos (1454-1482) savo pamoksluose su klausytojais šaukdavo Jėzaus vardą. Už tai jis buvo net Krokuvos kanauninkų kaltinamas, bet jis juos sugėdijo, ir jie jo atsiprašė. Kai ši paprotį pasisavino ir kiti bernardinai pamokslininkai, tai ir provincijos tėvams atrodė kažkaip keista, kad pamokslininkas su žmonėmis šaukia : « Jėzus, Jėzus, Jėzus ! » Dėl to buvo nustatyta, kad tai būtų daroma savose bažnyčiose tik per didžiąsias šventes³⁶, o svetimose tik rektoriui ar klebonui leidus³⁷. Vėliau, atrodo, šiam reikalui kokio bernardino ar kieno kito tos pačios dvasios, buvo sukurta Kristaus kančios giesmė : *Jėzau darželyje alpstantis*, kurios kiekviena strofa baigiasi šauksmu : « O, o, o, o, o, Jėzau ! » Ji yra įdėta ir M. Valančiaus Kantičkose³⁸.

Viešpaties Jėzaus Kristaus kančią ir jo kryžių mylėti ir skelbti Lietuvos ir Lenkijos bernardinus 1520 m. Krokuvos kapituloje ragino ir generolas Pranciškus Lichetti. Jis liepė kalbėti šv. Bonaventūros parašytą *Officium Crucis*, mąstant, kaip šv. Pranciškus, apverkti Kristaus kančią. Ypač jis nuodėmklausius ir pamokslininkus ragino savo penitentams ir klausytojams visuomet priminti Kristaus kančią³⁹. Netektų abejoti, kad šis jo paraginimas būtų

³⁵ H. Holzapfel, *Manuale Historiae Ordinis*, 202 psl.

³⁶ « Citabatur ... per capitulum Cracoviense canonicorum ... Citatus igitur comparuit in capitulo eorum ob hoc, quare Ihesus nomen populus in praedicationibus suis clamitare faciebat... Ipse, exclamando voce lugubri, ait: O Deus ! ecce iam nomen tuum prohibetur nominari et proclamari, quod tu multis decorasti privilegiis et apostolos sequacesque eorum in hoc nomine patrare multa miracula predixisti. Isti autem, qui idem nomen in cordibus nostris et hominum eis subditorum deberent plantare, ecce ex omnium cordibus nituntur te expellere. Uli autem ista audientes, rubore perfusi, dixerunt, ut gracia a Deo sibi data uteretur et ut pro eis oraret et hominibus recomendaret » (Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 232 ir sek. psl.).

³⁷ Kantas:, *Bernardyni Polscy*, I t., 138 psl.

³⁸ Šiuo metu nėra galimybės ištirti šios giesmės kilmę, bet jos turinys leidžia manyti, kad ji galėtų būti sukurta pranciškono, ar bent pranciškoniškos dvasios autoriaus. *Giesmių Knyga arba Kanticzkos*, Motiejaus Volonczauskio Žemaičių vyskupo parvežėta ir išz naujo išleista, Vilnius 1862, (atrodo, kad tai yra viena iš kontrafakcinių laidų), 252-655 psl.

³⁹ *Relatio de Licheto*, 84 nr., 223 ir sek. psl.

likęs be atgarsio. Tai patvirtina ir M. Strykovskio žinia, kad Kauno bernardinai Didįjį penktadienį sakydavo pamokslus apie Kristaus kančią⁴⁰.

Pamokslininko pareigoms paskirtieji kiekvienu metu ir kiekviena proga turėjo būti pasiruošę pamokslui. Kai į Krokuvą 1520 m. atvyko daug kartų minėtas generolas Lichetti ir pamokslui kviečiamas pamokslininkas nenorėjo sakyti pamokslo, nes nebuvo pasiruošęs, tai generolas jį papeikė, sakydamas: « O koks nelaimingas pamokslininkas, kuris neturi iš anksto pasiruošęs bent dviejų pamokslų »⁴¹.

Pamokslininkais paskirtieji buvo atleisti nuo rankų darbų ir choro pareigos, kad netrukdomi galėtų ruošti pamokslus. Jų žinioje buvo ir vienuolyno bibliotekos raktas, ir reikalingas pamokslams knygas galėjo atsinešti ir net laikyti savo kambaryje^{42 43}. Žinome, kad Kauno bernardinų vienuolyne buvo net specialiai pamokslininko celei skirtų knygų. K. Kantak rašo, kad viena tokių knygų buvo *Vincentii Ferrerii Sermones Aestivales*⁴⁵. Be to, kaip jau minėjome, visų Lietuvos bernardinų vienuolynų bibliotekos buvo pakankamai aprūpintos pamokslams reikalingomis knygomis.

Kadangi iš XV ir XVI amž. nėra išlikusių Lietuvos bernardinų pamokslų, dėl to sunku ką nors konkrečiau apie juos pasakyti. Savo pobūdžiu ir tematika jie tikrai daug nesiskyrė nuo jau aprašytų kitų pranciškonų pamokslų. Ši tą galima spėti ir iš literatūros, išsilikusios jų bibliotekose, kuria jie naudojosi ruošdami pamokslus. K. Kantak teigimu, tų knygų autoriai yra Vladislovas Pelbartas, Jonas Heroltas ir Paludanus (Petras de Palude), o taip pat ir Lyrono (Mikalojus de Lyre), Ludolfo von Sachsen, Ramiagnolio ir Dionyzo van Rijkel asketiniai komentarai. Mokytesnieji pamokslininkai šalia Šv. Rašto naudojosi Bažnyčios Tėvų ir Daktarų raštais ir savo ordino magistrų Aleksandro Hales, šv. Bonaventūros ir Jono Duns Skoto veikalais⁴⁴. Jau minėjome, kad Vilniaus vienuolyno pamokslininkas Andrius Gronskis buvo net Vilniaus akademiją baigęs skotistas.

Praktiškas normas buvo nustatęs tam tikras ceremonijalas, kurių pamokslininkai turėjo laikytis. Sekmadieniais ir šventėse buvo sakomi du pamokslai: vienas per sumą, kitas per mišparus.

⁴⁰ *Kronika Polska, Litewska, Żmudzka i wszystkich Rusi Macieja Strykowski*, wydanie nowe z roku 1582, II t., Varšuva 1846, 150 psl.

⁴¹ *Relatio de Licheto*, 51 nr., 513 psi.

⁴² Kantak, *Bernardyni Polscy*, I t., 139 psl.

⁴³ Kantak, *Najważniejsze rękopisy franciszkańskie*, 175 psl.

⁴⁴ Kantak, *Bernardyni Polscy*, I t., 138 ir sek. psl.

Tik Tikocine apie 1597 m. nebuvo sakomas pamokslas per mišparus, tur būt, kad mažai žmonių susirinkdavo. Kai kada pamokslai būdavo sakomi ir šiokiadieniais, bet jie tada turėdavo daugiau kateketinį pobūdį. Žmonės į pamokslus būdavo kviečiami varpais. Pamokslas užtrukdavo apie valandą laiko. Pradžioje pamokslas buvo įsakyta kalbėti *Sveika Marija*, kurią buvo draudžiama pakeisti kita malda. Gale pamokslas, kaip jau minėta, pamokslininkas sušukdavo: *Jėzus!* Klausytojai taip pat pakartodavo: *Jėzus!*⁴⁵

Kadangi šv. Pranciškus savo *Testamente* rašo, kad «visus teologus ir tuos, kurie skelbia mums šventą Dievo žodį, turime gerbti, kaip teikiančius mums dvasią ir gyvybę», dėl to garsūs pamokslininkai buvo labai pagarboje laikomi ir ordine turėdavo didelį autoritetą. Senaisiais laikais jie būdavo net į kapitulas kviečiami⁴⁶. Provincijos statutų jiems buvo suteiktos ypatingos privilegijos. Jie turėjo atskiras celes, chore ir valgomajame sėdėdavo tuoj po gvardijono. Jie buvo atleisti nuo kanoniškų valandų kalbėjimo chore: nuo *Tercijos*, *Sextos* ir *Nonos*, jei šios valandos būdavo kalbamos prieš pietus ir nuo *Matutinum* naktį prieš pamokslą. Jei kuris pamokslininkas sakydavo du pamokslus, tą dieną jis buvo atleistas nuo visų kanoniškų valandų kalbėjimo chore^{47 48}. Pamokslininkai buvo atleisti nuo tarnavimo prie stalo ir lėkščių plovimo. Jie taip pat neklausydavo išpažinčių, nes tai buvo uždrausta provincijos statutų. Tik vėliau patiems pamokslininkams prašant, buvo duotas leidimas⁴⁹. Be to, pamokslininkai dažniausiai būdavo renkami gvardijonais, dėl to jauni

⁴⁵ Ten. pat, 137 ir sek. psl.

⁴⁶ H. Holzapfel, *Manuale Historiae Ordinis*, 192 psl.

⁴⁷ «Item quod praedicator in locis actu praedicantes ... non tenentur convenire ad horas Tertiam, Sextam et Nonam si dicuntur ante prandium, nec etiam ad Matutinum nocte praecedente sermonem, ad alias horas convenire tenentur. Quis vero bis in die praedicaverit illo die ad nullam horam compellatur» (Kantak, *Życie Bernardynów*, 343 psl.).

⁴⁸ Kantak, *Bernardyni Polscy*, I t., 142 psl.

⁴⁹ «Frater Candidus, optimus et fervens praedicator, qui tempore Iohannis de Capistrano cruciatam praedicavit. Hic primus petiit patres in capitulo congregatos, ut eum a locione scutellarum exciperent utque Confessiones secularium ex licentia eorum audiret, ut denique primam semper missam legeret, cui patres assentire noluerunt. Ipse autem videns, se non exaudiri, petiit licentiam eundi ad vicarium generalem. Constitutio enim facta erat, ut nullus praedicator praedicans, Confessiones secularium audiret propter multas et certas causas. Eius itaque importunitatem audientes et considerantes, assenserunt et licentiam confessiones secularium audiendi concesserunt. Sicque occasione eius alii etiam iuvenes successive fecerunt, non esse se meliorem eis» (Joannes de Komobowo, *Memoriale*, 239 psl.).

kunigai stengėsi tapti pamokslininkais. Daugelis pamokslininkų buvo mokyti vyrai, Krokuvos universitete ar Vilniaus akademijoje įsigiję bakalaurų, magistrų ir net daktarų laipsnius.

Kiekviename vienuolyne buvo bent vienas pamokslininkas, kuris didesniuose miestuose turėdavo pagelbininką—*praedicatorum secundarium*. Iš Tomo Dygon kronikos sužinome, kad apie XVII amž. vidurį (1656) Vilniaus ir Gardino vienuolynuose buvo trys, Kauno ir Kretingos du, o Tikocino tik vienas pamokslininkas⁵⁰. Dar pastebėtina, kad pamokslus sakyti visuomet turėjo teisę gvardijonai, o reikalui esant ir kiti jų skiriami kunigai⁵¹.

Pamokslininkais paskirti bernardinai paprastai savo pamokslus sakydavo savo vienuolynų bažnyčiose, bet reikalui esant sakydavo ir Vilniaus katedroje ir kitose bažnyčiose. Išvykdavo jie ir į tolimesnes misijų ekspedicijas, kur dar buvo pagonių. Tik gaila, kad apie šios rūšies misijų išvykas nėra išlikę smulkesnių žinių⁵².

c. *Kryžiaus karų ir jubiliejų skelbimas*. Daugumas mūsų iki šiol težinome kryžiaus karų pamokslininkus, kurie popiežiams paliepus sakė pamokslus, rinkdami karius ir aukas Vokiečių ordinui, kad jis, užkariavęs Baltų kraštus, pakrikštytų juose gyvenančius pagonis, bet nedaug kas žino, kad bernardinai Lietuvoje ir Lenkijoje skelbė kryžiaus karus Lietuvos Didžiajai Kunigaikštystei nuo totorių ir turkų apginti. Kai turkai, 1453 m. užėmę Konstantinopolį, įsigalėjo Balkanuose ir sudarė sąjungą su totoriais, tai visa Vakarų Europa atsidūrė rimtame pavojuje. Tada Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teritorija, nusitęsusi iki Juodosios jūros, nuolat buvo totorių niokojama. Kartais jų invazijos būdavo tokios gilios, kad jie pasiekdavo ne tik Kijevą, bet ir Vilniaus apylinkes. Tada visai Europai reikėjo organizuoti stipresnį nuo jų apsigynimą, reikėjo informuoti žmones apie pavojų. Dėl to popiežiai, Lenkijos karalių Lietuvos didžiųjų kunigaikščių prašomi, įsakydavo bernardinams skelbti kryžiaus karus prieš totorius ir turkus, rinkti aukas ir karius kryžiaus žygiams.

Kryžiaus karus su turkais organizuoti popiežius pavedė šv. Jonui iš Kapistrano, dėl to nenuostabu, jei jis į šį darbą įtraukė ir savo Lenkijoje įkurdintus observantus, vėliau čia bernardinais pavadintus, kurie iš tikro jam daug padėjo⁵³. Iš tų laikų kryžiaus

⁵⁰ Arch. Bernard. : *Chronologia*, f. 1, 49, 61, 92, 100.

⁵¹ Kantak, *Bernardyni Polscy*, I t., 141-143 psi. ; *Życie Bernardynów*, 267 psl.

⁵² Arch. Bernard.: *Topographia*..., f. 100.

⁵³ L. Waddingus, *Annales Minorum*, ad an. 1453, 3, 30 nr., XIII t., 205, 219 psl.; ad an. 1454 1,11-21 nr., 275, 235-246 psl. : ad an. 1455, 1 ir 2 nr., 277 ir sek. psl.

karo skelbimo pamokslininkų yra žinomas Petras Kandidas⁵⁴. Šv. Jonui iš Kapistrano (1456) mirus, pop. Kalikstas III 1457 m. Lietuvoje ir Rusijoje organizuoti kryžiaus karo skelbimą pavedė kitam observantui, Marijonui iš Fregeno, kuris tuo reikalu kreipėsi į Gnezno arkivyskupą ir Vilniaus vyskupą.

Kai truputį vėliau turkai ir totoriai pakartotinai nuteriojo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ir Lenkijos teritoriją ir daugelį kunigų, vienuolių ir krikščionių nužudė arba vergijon išvarė⁵⁵, tai bernardinai jau savo kraštui ginti buvo pašaukti skelbti kryžiaus karą. Šį kryžiaus karą jie jau skelbė prieš 1481 m., nes kai Joanitų ordino broliai pasisavino surinktas aukas ir iš Krokuvos kasos dingo surinkti pinigai, tai pop. Sikstas IV 1481 m. spalio 27 d. savo komisarijui Petru J. iš Camerino įsakė pasisavintas aukas iš joanitų atimti ir pasiųsti Romon, observantų generalinën kurijon, Aracoeli vienuolynan⁵⁶, o kitu raštu lapkričio 16 d. Krokuvos burmistru įsakė surinktus pinigus atiduoti Lenkijos bernardinų provincijos vikarijui⁵⁷.

Apie to meto bernardinų kryžiaus karo skelbimą sužinome iš dviejų pop. Siksto IV laiškų: 1482 m. birželio 13 d. popiežius Gnezno arkivyskupui rašo, kad jis paskyrė kelis bernardinus savo komisarijaus Petro J. iš Camerino kryžiaus karui skelbti ir aukoms rinkti pagalbininkais⁵⁸, o lapkričio 7 d. Lenkijos bernardinų vikarijui Mykolui Bal rašo, kad jis paskirtų pagalbininkus kitam jo atsiustam komisarijui Baltramiejui iš Camerino, kurie padėtų kryžiaus karą skelbti ir surinktas aukas jam atiduotų⁵⁹.

Turkams ir totoriams vis labiau įsigalint, pop. Inocentas VIII 1486 m. paskelbė bulę, kuria visus Lenkijos, Lietuvos, Prūsijos, Rusijos, Livonijos, Vokietijos ir Bohemijos tikinčiuosius kvietė į kryžiaus karą, o vienuoliams liepė jį skelbti ir karo metų stovyklose tarnauti ir mišias laikyti⁶⁰. Kadangi valdovai į karą nesijudino, dėl to popiežius 1489 m. ragino karalių Kazimierą kuo greičiausiai išsiruošti į kryžiaus žygį⁶¹. Tačiau ir Kazimieras tokio žygio nepadaręs mirė, nors kartą jis Podolën įsiveržusius turkus ir sumušė⁶².

⁵⁴ Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 239 psl.

⁵⁵ VPL, II t., 242 nr., 220 psl.

⁵⁶ BF, m t., 1493 nr., 756 psl.

⁵⁷ Ten pat, 1502 nr., 759 psl.

⁵⁸ Ten pat, 1594 nr., 816 psl.

⁵⁹ Ten pat, 1660, 842 psl.; MPL, II t., 239 nr., 219 psl.

⁶⁰ VPL, II t., 262 nr., 231 psl.; 263 nr., 240 psl.; 264 nr., 240 psl.

⁶¹ Ten pat, 282 nr., 251 psl.

⁶² Z. Ivinskis, *Kazimieras Jogailaitis*, žr. *Lietuvių Enciklopedija*, XI t.,

Kazimierui mirus jo sūnus Jonas Albertas 1497 m. išsirengė dideliam žygiui prieš turkus, bet žygiuojant per Valakiją-Moldaviją, valakų vaivada, su kuriuo karalius buvo padaręs taiką ir sąjungą, nuo jo atsimetė ir, pasikvietęs turkus ir vengrus, be didesnio mūšio sunaikino pusę Lenkijos kariuomenės⁶³. Likusioji kariuomenės dalis buvo išgelbėta Lietuvos didžiojo kunigaikščio atsiustos kariuomenės, kuri atmušė lenkus besivijančius valakus⁶⁴.

Šio lenkų žygio nesėkmės paskatinti, turkai 1498 m. gegužės mėnesį įsiveržė į Podolę ir ją baisiai nusiaubė. Tada nukentėjo ir bernardinai, nes Samboros vienuolyne nužudė du broliuku Joną ir Bogušą; gvardijonui ir kitiems laiku pavyko pabėgti. Tarp jų buvo ir Jonas Komorovkis, kuris šią turkų invaziją plačiai aprašė⁶⁵. Lenkų ir lietuvių pusės ginkluoto pasipriešinimo nesutikę, tų pačių metų rudenį turkai savo puolimą vėl pakartojo, bet šį kartą jis jiems buvo labai nesėkmingas⁶⁶.

Tada pop. Aleksandras VI, Lenkijos ir Lietuvos valdovų prašomas (mat, tuomet ir Maskva susidėjo su totoriais prieš Lietuvą)⁶⁷, 1499 m. vėl pradėjo kryžiaus karų akciją prieš turkus ir totorius⁶⁸. Keista, kad tada bernardinai užuot sakę kryžiaus karan kviečiančias pamokslus, remdamiesi minėtu pop. Inocento VIII leidimu⁶⁹, patys, turbūt be viršininkų leidimo, ėmė stoti į kryžiaus karių eiles ir dėl to paskui buvo nubauti⁷⁰.

Šiam kryžiaus karui besiruošdami, turkai 1501 m. vėl nuteriojo Lenkiją⁷¹, o totoriai 1502 m. nusiaubė Lietuvos [Didžiąją Kunigaikštystę]⁷². Šios paskutinės invazijos metu Opatavos (Opatów) miesto ir apylinkių gyventojai subėgo į tvirtą mūrinį bernardinų vienuolyną ir čia gindamiesi išliko gyvi, dėl to vėliau ir kiti bernardinų vienuolynai buvo sutvirtinti⁷³. Gynimosi paskirčiai buvo pritaikytas ir Vilniaus bernardinų vienuolynas ir bažnyčia⁷⁴.

⁶³ Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 266 ir sek. psl.; *Lietuvos Metraštis*, vertė R. Jasas, Vilnius 1971, 53 nr., 151 ir sek. psl.

⁶⁴ *Lietuvos Metraštis*, 53 nr., 154 psl. ; 18 nr., 318 psl.

⁶⁵ Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 268-274 psl.

⁶⁶ Ten pat, 274 psl. ; *Lietuvos Metraštis*, 53 nr., 155 psl.

⁶⁷ *Lietuvos Metraštis*, 54 nr., 155 ir sek. psl.

⁶⁸ VPL, II t., 296 nr., 260 ir sek. psl. ; 297 nr., 269 ir sek. psl.

⁶⁹ Ten pat, 262 nr., 231 psl. ; 263 nr., 240 psl.; nr. 264, 240 psl.

⁷⁰ Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 285 ir sek. psl.; Kantak, *Bernardini Polscy*, I t., 144 ir sek. psl.

⁷¹ Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 286 psl.

⁷² *Lietuvos Metraštis*, 55 nr., 164 ir sek. psl.

⁷³ « Ab eodem tempore aliqua loca et Opataviensem inceperunt fratres incastellare et multa milia hominum de eaptivitate tartarorum defensione fratrū evaserunt » (Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 287 ir sek. psl.).

⁷⁴ P. Reklaitis, *Gotika Lietuvoje*, žr. *Lietuvių Enciklopedija*, VII t.,

Šių žiaurių turkų ir totorių įsiveržimų išgąsdinti bernardinai ne tik uoliai skelbė kryžiaus karus, bet ir meldėsi, kad Dievas apsaugotų krikščionis nuo barbarų sunaikinimo. Stanislovas iš Slapy, 1504 m. provincijos vikarijumi išrinktas, vizituodamas vienuolynus, ragino savo valdinius bėgti prie Nukryžiuotojo ir jo prašyti, kad apsaugotų krikščionis nuo barbarų ⁷⁵. Pal. Ladislovas iš Gielново sukūrė net specialią maldą, kurioje prašoma, kad Dievas nuo savo vardo priešų rankų apsaugotų tikinčiuosius ⁷⁶.

Totorių invazijos dar pasikartojo 1504, 1505 ir 1506 m., kurios labai nuterėjo Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę, bet totoriai greitai buvo atmušti, pagrobtas grobis atimtas, ir paimti belaisviai išvaduoti⁷⁷. Tiesa, totorių įsiveržimai dar kartojosi ir vėliau, bet jie jau buvo mažesnio pobūdžio.

Bernardinams popiežiai pavesdavo skelbti ir didžiuosius Šventųjų metų atlaidus arba jubiliejų. Jau pop. Mikalojus V 1450 m. Lenkijos ir Lietuvos tikintiesiems, kurie dėl totorių įsiveržimų negalėjo vykti į Romą, suteikė Šv. Metų atlaidus ⁷⁸. Kitą 1500 m. jubiliejų Lenkijoje ir Lietuvoje skelbė kažkoks pranciškonas konventualas, kuriam daug padėjo ir bernardinai⁷⁹.

Mažesniesiems Broliams observantams taip pat buvo pavesta sakyti pamokslus ir, skelbiant jubiliejų, rinkti aukas šv. Petro bazilikos statybai. Naujos bazilikos statybos darbą pradėjo pop. Julius II, kuris jubiliejui skelbti ir aukoms rinkti apaštališkuoju delegatu paskyrė Cismontanų Observantų šeimos generalinį vikarijų, Jeronimą Tomelio ⁸⁰. Paskui, jam esant labai užimtam ordino reikalais, jo vietoje paskyrė buvusį generalinį vikarijų Pranciškų Zeno ⁸¹, kuris savo ruožtu Lietuvos ir Lenkijos bernardinų vikarijų paskyrė šiems kraštams aukų rinkimo komisarijumi. Tačiau bernardinai nedrįso jubiliejaus skelbti, nes nieko nebuvo skiriama savų kraštų reikalams. Kai apie tai buvo painformuotas popiežius, tai jis Žygimantui Senajam leido iš surinktų aukų dvi

395 ir sek. psl. : Gidžiūnas, *De initiis Fratrum Minorum in Lituania*, 56 ir sek. psl.

⁷⁶ Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 287 psl.

⁷⁶ Ten pat, 292 psl. ; *Błogosławiony Ladisław z Oielnowa*, Varšuva 1912, 16-18 psl. ; Cz. Bogdalski, *Bernardyni w Polsce*, II t., Krokua 1937, 131 psl.

⁷⁷ Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 300, 305 psl. ; *Lietuvos Metraštis*, 55-56 nr., 166-175 psl.

⁷⁸ VPL, II t., 119 nr., 80 psl. ; 128 nr., 186 psl.

⁷⁹ Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 280, 285 psl.

⁸⁰ L. Waddingus, *Annales Minorum*, ad an. 1508, XV t., 13 nr., 466 psl.

⁸¹ Ten pat, ad an. 1508, XV t., 15 nr., 466 psl. : Arch. Bernard. : *Annales...* I t., ad an. 1510, f. 151 ir sek.

dalis pasilaikyti apsaugai nuo totorių, o vieną dali siusti šv. Petro bazilikos statybai.

Tada provincijos vikarijus 1509 m. kovo 12 d. pats paskelbė jubiliejų Krokuvoje, o kitose vietose jam skelbti paskyrė komisarijus⁸². Lietuvoje tam reikalui komisarijais buvo paskirti Tikocino vienuolyne Fortūnatas iš Orlovo, o Vilniuje Mikalojus iš Skolniko⁸³. Skelbiant jubiliejų ir renkant aukas, kilo neaiškumų dėl kai kurių pamokslininkams suteiktų teisių, dėl to jie 1510 m. buvo sušaukti Poznanės kapitulon, kur jiems Jonas Komorovskis išaiškino popiežiaus bule suteiktas galias⁸⁴.

Bernardinai Lenkijoje ir Lietuvoje jubiliejaus atleidus skelbė ir aukas rinko 7 metus⁸⁵. Paskui pop. Leonas X 1520 m. Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje jubiliejų dar pratęsė ir leido, kad pusė surinktų aukų būtų skiriama Kijevo piliai atstatyti ir gintis nuo totorių, o kita pusė persiunčiama Apaštalų Sostui⁸⁶. Šis aukų rinkimas bernardinų priešams davė progą sukelti apkalbas ir murmėjimus⁸⁷, bet neatitraukė tikinčiųjų nuo Bažnyčios, kaip Vokietijoje Liuterio sukeltas protestas. Matyt, kad mūsų bernardinai, anot K. Kantak, atleidus skelbdami ir aukas rinkdami, buvo santūresni ir atsargesni, kaip Vokietijos kolektoriai, ir dėl to didelio tikinčiųjų pasipriešinimo nesukėlė⁸⁸.

d. *Dieviškasis kultas ir šventųjų garbinimas*. — Mažesnieji Broliai taip pat daug prisidėjo prie dieviškojo kulto ir šventųjų garbinimo ugdymo. Švč. Trejybės šventė, kurią visoje Bažnyčioje pop. Jonas XXII 1334 m. įvedė, Mažesniųjų Brolių ordine jau buvo švenčiama nuo 1260 m.⁸⁹ Švč. Trejybės paslaptis buvo miela ir Lietuvos pranciškonams, nes jų Vytauto pastatytoji bažnyčia ir vienuolynas Drobičine buvo pavadinti Švč. Trejybės vardu⁹⁰. Ne be pranciškonų konventualų ir bernardinų įtakos vėliau ši paslaptis tapo patraukli lietuviams, dėl to jie daugelį savo bažnyčių pava-

⁸² Joannes de Komobowo, *Memoriale*, 302 ir sek. psl. ; Arch. Bernard. : *Annales...* I t., ad an. 1508, f. 148 ir sek.

⁸³ Kantak, *Bernardyni Polscy*, I t., 141 psl.

⁸⁴ Ten pat, 147 psl. ; Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 303 ir sek. psl.

⁸⁵ Kantak, *Bernardyni Polscy*, I t., 147 psl., sako per 10 metų ; Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 303 psl., sako per 7 metus. « Et prefatus iubileus practieabatur per fratres septem annis ».

⁸⁶ VPL, II t., 453 nr., 428 psl.

⁸⁷ Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 303 psl.

⁸⁸ Kantak, *Bernardyni Polscy*, I t., 147 psl.

⁸⁹ H. Holzapfel, *Manuale Historiae Ordinis*, 201 psl.

⁹⁰ Gidžiūnas, *De Fratibus Minoribus in Lituania*, 48 psl.

dino Švč. Trejybės vardu, tarp kurių yra ir Kauno seserų bernardinų bažnyčia ⁹¹.

Pranciškonai, šv. Pranciškaus paskatinti, nauju būdu išryškino kai kurias mūsų atpirkimo paslaptis. Pirmiausia, jie iškėlė Kristaus žmogystę, kuri, pasak Šv. Pranciškaus, mus su juo padarė broliais. Jo Greccio miške pavaizduota Kūdikėlio Jėzaus Prakartėlė, ilgainiui jo vaikų buvo labai išpopuliarinta ⁹². Lietuvoje ji, bernardinų iš konventualų paveldėta, Kalėdų metu įvairiais būdais būdavo pavaizduojama. Kai kur tos jų prakartėlės taip daug patraukdavo žmonių, jog kitų bažnyčių rektoriai skundėsi vyskupams ir prašė uždrausti jas ruošti ⁹³.

Kristaus kančios meilė, įkvėpta šv. Pranciškaus, ilgainiui taip pat įgavo vaizdinę išraišką Kryžiaus kelio, arba stočių forma ⁹⁴. Prie šio pamaldumo išplatavimo Lietuvoje daug prisidėjo konventualai ir bernardinai taip, kad neliko nė vienos bažnyčios, kurioje nebūtų Stacijų. Sveikas gi, pranciškoniškai suprastas, Kristaus kančios mąstymas liaudies mene mums davė Rūpintojų.

Šv. Pranciškaus dvasios vaikai iš savo Tėvo paveldėjo ir Dievo Sūnaus Motinos meilę. Ypatingai jie gynė Marijos Nekalto Prasidėjimo privilegiją, iki ji Pijaus IX 1854 m. buvo paskelbta tikėjimo tiesa ⁹⁵. Pirmasis Lietuvoje, Vilniaus vyskupijoje, Marijos Nekalto Prasidėjimo šventę po Bazelio susirinkimo 1439 m. įvedė vysk. Motiejus Trakiškis, kurį Jonas Komorovskis laiko mažesniu broliu ^{96 97 98 99}. Netrukus ši šventė gruodžio 8 d. buvo pradėta švęsti visoje Lietuvoje ^{97 98 99}. Kai pop. Sikstas IV (1482) leido Nekalto Prasidėjimo šventę švęsti su oktava ⁹⁵, tai Vilniaus bernardinai savo bažnyčioje ėmė ruošti net šventei pritaikintus vaidinimus ". Nekalto Prasidėjimo išgarsinimu rūpinosi ir provincijolas Scipijonas Kristoforas Campo (1611-1614), 1615 m. išrinktas generaliniu definitoriumi. Jis buvo paveikęs karalių Zigmantą Vazą (1588-

⁹¹ *Elenchus omnium ecclesiarum et universi cleri provinciae ecclesiasticae Iatuniae pro Anno Domini 1940*, 48 ir sek. psl.

⁹² H. Holzapfel, *Manuale Historiae Ordinis*, 201 psl.

⁹³ Kantak, Bernardyni Polscy, I t., 135 ir sek. psl.

⁹⁴ H. Holzapfel, *Manuale Historiae Ordinis*, 202 psl.

⁹⁵ Ten pat, 203 psl.

⁹⁶ Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 241 psl.

⁹⁷ J. Vaišnora, *Marijos garbinimas Lietuvoje*, Roma 1958, 43 psl.; J. Kurczewski, *Biskupstwo Wileńskie*, 28 psl.; R. Krasauskas, *Motiejus I Trakiškis*, žr. *Lietuvių Enciklopedija*, XIX t., 315 psl.

⁹⁸ Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 230 psl.

⁹⁹ Kantak, Bernardyni Polscy, II t., 277 psl.; J. Vaišnora, *Marijos garbinimas Lietuvoje*, 49 psl.

1632), kad Lietuvoje ir Lenkijoje įsteigtų Marijos Nekalto Prasi-dėjimo kilmingųjų broliją, bet jį nuo to atkalbėjęs pop. Urbonas VIII. Nežiūrint to, karalius Vladislovas Vaza (1632-1648) jau buvo viską paruošęs Lietuvos ir Lenkijos kilmingųjų Marijos Nekalto Prasi-dėjimo ordinui įsteigti, bet nepritarus kilmingiesiems savo sumanymo neįvykdė¹⁰⁰.

Dar prieš bernardinų įsikūrimą Lietuvoje pranciškonai kon-ventualai labai išpopuliarino Marijos dangun ėmimą, nes keturios iš septynių jų pirmųjų bažnyčių, pastatytų XIV ir XV amž., buvo pavadintos dangun Paimtosios vardu¹⁰¹. Jei atkreipsime dėmesį į bernardinų bažnyčių titulus, tai pastebėsime, kad trečioji jų dalis yra pavadinta vienu ar kitu Marijos titulu¹⁰². Ypatingai visose savo bažnyčiose jie išpopuliarino Marijos Angelų Karalienės šventę su visuotiniais Porciunkulės atlaisdais¹⁰³, kurie dabar yra suteikti visoms bažnyčioms¹⁰⁴.

Marijos garbę Lietuvoje didino ir malonėmis garsūs bernardinų bažnyčių paveikslai. Tokie Marijos paveikslai XVI amž. buvo Būdos, o vėliau Kauno, Telšių, Troškūnų ir Vijos bernardinų baž-nyčiose ir seserų bernardinų bažnyčiose Vilniuje ir Kaune¹⁰⁵. Nedaug kam yra žinoma, kad Angelo pasveikinimo antroji dalis, *Šventoji Marija*, dar prieš tai, kai ji XVI amž. visoje Bažnyčioje buvo įvesta, jau buvo kalbama pranciškonų. Taip pat ir *Viešpa-ties Angelas*, kuris taip labai buvo prigijęs Lietuvoje, pranciškonų, varpams skambant, buvo pradėtas kalbėti dar XIII amž. *Septy-nių Marijos džiaugsmų rožančius*, kuris 1422 m. ordine buvo įvestas ir šv. Jono iš Kapistrano platinamas, Lietuvą pasiekė kartu su bernardinais.

Šv. Juozapo šventė pranciškonų ordine buvo įvesta 1399 m. Ją vėliau populiarino šv. Bernardinas Sienietis ir Bernardinas iš Bustis ir kiti observantai, kol 1621 m. tapo įsakyta švente, dėl to ji Lietuvą pasiekė kaip observantų darbo vaisius¹⁰⁶.

¹⁰⁰ J. Vaišnora, *Bandymas Įvesti Nekaltai Pradėtosios Ordiną Lietu-vos-Lenkijos valstybėje*, žr. L.K.M. *Akademijos Metraštis*, II t., Roma 1966, 265-287 psl.

¹⁰¹ V. Gidžiūnas, *De Fratribus Minoribus in Lituania*, 39, 43, 46, 49 psl.

¹⁰² V. Gidžiūnas, *De Fratribus Minoribus in Lituania*. Thesis ad licen-tiatum gradum obtinendum (mašinraštis), Roma 1942, 27-29 psl.

¹⁰³ J. Vaišnora, *Marijos garbinimas Lietuvoje*, 47 psl.

¹⁰⁴ *Enchiridion Indulgentiarum*. Normae et concessionones. Vatikanas 1968, 65 nr., 70 psl.

¹⁰⁵ J. Vaišnora, *Marijos garbinimas Lietuvoje*, 328, 335, 369, 385, 412 psl.; Kantak, *Bernardyni Polscy*, II t., 470 psl.

¹⁰⁶ H. Holzapfel, *Manuale Historiae Ordinis*, 203 psl.

Šv. Pranciškaus šventė spalio 4 d. visų pranciškonų iškilingai švenčiama nuo pat jo kanonizacijos (1228). Visoje Bažnyčioje, kaip šventė *de praecepto* su pareiga išklausyti mišias ir susilaikyti nuo darbų, buvo įvesta pranciškono pop. Siksto IV 1475 m. gegužės 22 d. Ją įvesdamas, popiežius įvykdžiusiems reikalaujamas sąlygas suteikė 50 metų ir tiek pat kvadragenų atlaidus¹⁰⁷. Apie tai patyręs, Lietuvos ir Lenkijos bernardinų provincijos vikarius Mykolas Bal, pasirūpinęs autentišką bulės nuorašą, įteikė Gniezno arkivyskupui, kuris tuo metu buvo sušaukęs sinodą. Gavęs sinodo pritarimą, arkivyskupas 1480 m. vasario 28 d. visiems savo provincijos tikintiesiems įsakė švęsti šv. Pranciškaus šventę, kaip popiežiaus buvo įsakyta¹⁰⁸. Kai karalius Žygimantas 1512 m., šv. Pranciškaus dieną, sumušė valakus, tai Petrikove susirinkęs sinodas pakartotinai visiems Gniezno arkivyskupijos vyskupams ir tikintiesiems įsakė švęsti šv. Pranciškaus šventę¹⁰⁹.

Lietuvoje daugiau už šv. Pranciškų yra garbinamas šv. Antanas iš Paduvos taip, kad būtų sunku surasti bažnyčią be šv. Antano altoriaus, paveikslu ar statulos. Neįmanoma nustatyti, kiek prie šio šventojo garbinimo yra prisidėję bernardinai ar bendrai pranciškonai. Tiesa, Kretingos ir Tytuvėnų bernardinų bažnyčiose šv. Antano paveikslai yra garsūs malonėmis, dėl to tikinčiųjų votais apkabinėti¹¹⁰ *.

Bernardinai garbino ir kitus savo ordino šventuosius: pirmuosius Maroko kankinius, šv. Bonaventūrą, šv. Klarą, šv. Bernardiną Sienietį, šv. Joną iš Kapistrano, bet jų garbinimas už bernardinų bažnyčių kaž kodėl Lietuvoje neprigijo.

Bernardinai su ypatinga meile garbino šv. Kazimierą Lietuvos didžiojo kunigaikščio ir Lenkijos karaliaus Kazimiero sūnų. Su jo tėvu, Kazimieru Jogailaičiu, juos siejo intymūs draugiškumo ryšiai, nes jo pakviestas šv. Jonas iš Kapistrano juos įkurdino Krokuvoje, o pats karalius pasirūpino juos įkurdinti ir Lietuvos sostinėje Vilniuje. Jie džiaugdavosi jį matydami Vilniuje, kai jis čia su tėvu atvykdavo. Dar labiau džiaugėsi, kai tėvas jauną Kazimierą Vilniuje paliko savo vietininku, kuris čia būdamas pasižymėjo nuostabiu maldingumu. Kai jis, 1484 m. miręs, pradėjo

¹⁰⁷ BF, III t. 694 nr., 314 psl. duoda tik registrą. Pilnas bulės tekstas yra Arch. Bernard. : *Annales...* I t., ad an. 1480 f. 68-70.

¹⁰⁸ Arch. Bernard. : *Annales...* I t., ad an. 1480, f. 66-72.

¹⁰⁹ Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 305 psl. ; Arch. Bernard. : *Annales...* I t., ad an. 1512, f. 157 ; L. Waddingus, *Annales Minorum*, ad an. 1505, XV t., 22 nr., 481 psl.

¹¹⁰ Kantak, *Bernardyni Polscy*, II t., 463 psl.

garsėti stebuklais, tai jie meldėsi ir rūpinosi, kad jis būtų paskelbtas šventuoju¹¹¹. Tiesa, tarp paskelbtų Žygimanto Senojo, Vilniaus vysk. Alberto Radvilo ir Vilniaus pranciškonų konventualų prašymų, 1516 m. pasiustų pop. Leonui X, kad jis Kazimierą paskelbtų šventuoju, nėra bernardinų prašymo¹¹², bet tai nereiškia, kad jie tokio prašymo neparašė. Greičiausiai jis dar tebėra Slaptame Vatikano archyve niekeno nesurastas.

Juk, kai šv. Kazimiero gyvenimui ištirti pop. Leonas X 1520 m. Vilniun atsiuntė savo legatą, Zachariją Ferreri, tai jis, kaip matėme, su bernardiniais palaikė artimus ryšius, nes ta proga jis jų bažnyčioms suteikė atlaidus¹¹³. Tada Kauno bernardinai jam pasiskundė, kad lenkai viršininkai išgabeno jų vienuolyno brangenybes, dėl to manoma, kad jis lietuviams bernardinams pataręs atsiskirti nuo lenkų ir įkurti savo provinciją. Tai jie po dešimties metų pastangų ir padarė¹¹⁴.

Bendras bernardinų džiaugsmas, kad pajudėjo Kazimiero kanonizacijos byla, buvo išreikštas 1520 m. Krokuvos kapituloje, kurioje dalyvavo pats generolas Pranciškus Lichetti ir Lietuvos bernardinai. Kapitulos aprašyme tai entuziastiškai pabrėžiama: «Kai artimoje Vokietijoje ir Bohemijoje įsigalėjo Liuterio erezija, Lenkijoje Dievas leido suspindėti naujai šviesai, kad pal. Kazimieras daugeliu stebuklu pragarsėtų, kurių ištirti atvyko Zacharijas Ferreri »¹¹⁶. Vilniuje ištirtais dokumentais remdamasis, legatas Zacharijas parašė Palaimintojo Kazimiero gyvenimą, kuris Krokuvoje 1521 m. buvo atspausdintas¹¹⁶.

Kai Kazimieras buvo paskelbtas šventuoju, įtrauktas šventųjų katalogan ir įrašytas į liturginį kalendorių, tai Lietuvos bernardinai 1604 m. gegužės 10, 11 ir 12 d. kartu su kitais vienuoliais Vilniuje dalyvavo iškilmingame šventojo pagerbime¹¹⁷, o vėliau jo garbę kėlė savo pamokslais ir raštais. Antai, Pranciškus Božkovskis, dar studijuodamas Romoje (vėliau jis buvo generalis lekto-

¹¹¹ Z. Ivinskis, *šv. Kazimieras*, žr. *Lietuvių Enciklopedija*, XI t., 277 ir sek. psl.; Z. Ivinskis, *šv. Kazimieras*, New Yorkas 1955, 40-44 psl.

¹¹² VPL, II t., 339 nr., 367 psl.; 401 nr., 374 psl.; 400 nr., 373 psl.; Z. Ivinskis, *šv. Kazimieras*, 57 ir sek. psl.

¹¹³ Arch. Bernard. : *Chronologia... Conventus Vilnensis*, f. 8-9.

¹¹⁴ Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 339 psl.; Arch. Bernard.: *Annales...* I t., ad an. 1521, f. 224.

¹¹⁵ « Dum in vicinis Germaniae et Bohemiae regnis haeresis Lutherana serpet, (Deus) in Polonia novam lucem oriri fecit ex quo B. Casimirus ... miraculis multis claruit. Quibus videndis et examinandis deputatus est Vilnam (Zacharias Ferreri) »; žr. (*Relatio de Licheto*, 103 nr., 528 psl.

¹¹⁶ Z. Ivinskis, *šv. Kazimieras*, 62-66 psl.

¹¹⁷ Ten pat, 101 ir sek. psl.

rius ir Lietuvos bei Mažosios Lenkijos provincijolas¹¹⁸), Aracoeli observantų generalinės kurijos bažnyčioje, garbingų svečių aki-vaizdoje, 1692 m. kalbėjo apie šv. Kazimierą. Savo kalbą jis tais pačiais metais atspausdino Romoje¹¹⁹.

Negana to, tiek Lietuvos konventualai (1686), tiek bernardinai (1731)^{120 121}, įkurdami savo nepriklausomas provincijas, jas pavadino šv. Kazimiero vardu. Be to, jie savo bažnyčias ir vienuolynus išpuošė šv. Kazimiero altoriais, paveikslais ir statulomis.

e. *Pamaldos, procesijos ir giesmės*. — Dieviškajam kultui didinti ir šventųjų garbinimui plėsti bernardinai laikydavo įvairias pamaldas, ruošdavo procesijas ir giedodavo šventas giesmes. Dažnai šios pamaldos būdavo sujungtos su pamokslais.

Pagrindinė vieša procesija būdavo ruošiamą Dievo Kūno šventėje, jos oktavoje ar oktavos sekmadienį, iš katedros ar pagrindinės miesto bažnyčios, kurioje, jei buvo paprotys, dalyvau-davo ir bernardinai¹²¹. Kai kada tokios procesijos Vilniuje būdavo ruošiamos iš katedros į bernardinų bažnyčią. Antai, Vilniaus katedros kapitula, vyskupui sutinkant, 1525 m. nutarė, kad Dievo Kūno procesija būtų daroma į bernardinų bažnyčią^{122 123}. Iš 1467 m. provincijos statutų sužinome, kad šalia didžiosios bendros procesijos bernardinai dar savo vienuolynų rajone ruošdavo Dievo Kūno procesijas, nes tuose statutuose nurodoma, kaip tas procesijas tvarkyti, kokiais drabužiais apsirengti ir kaip Švč. Sakramentą išstatyti¹²³.

¹¹⁸ Kędziej, *De schola scotistica*, 106 psl.

¹¹⁹ Borzykowski Franciscus : *Hercules catholicus duodecim certami-num Victor, inclutus Princeps Sarmaticus Casimiri Poloniae Regis filius, Christi Confessor eximius D. Casimirus Annuā solennitatis suae 4 Martij die S. Stanislai Episcopi Mart. Polon. gentis in ecclesia decorae doctissimorum hospitum coronae a Patre Fratre Francisco Borzykowski, Ord. Minor. Observ. Provine, poloniae Minoris Residente S. Theol. Gener. in Conventu Aracoelitano studente, publica oratione demonstratus*, Roma 1692, 20 psl. ; K. J. T. Estbeicheb, *Bibliografja polska*, XIII t., 286 psl.

¹²⁰ Arch. Bernard. : *Acta Capitulum an. 1731*, f. 8.

¹²¹ « Et quando in processionibus Corporis Christi fratres ire consue-tum est, vadant in die Corporis Christi et Dominica infra octavam et in die Octavae ; ubi vero non est consuetum ire fratres nisi bis, scilicet in die Cor-poris Christi et in Dominica infra Octavam, non debent ire nisi secundum quod eis consuetum est : ubi autem nulla est consuetudo fratrum, non debent ire nisi semel, scilicet in die Corporis Christi vel illo die quo solemni-tas est in civitate » (Kantak, *Zycie Bernardynów*, 342 psl.).

¹²² J. Kurczewski, *Kościół Zamkowie*, III t., 27 psl.

¹²³ « In processionibus Corporis Christi quando portatur sacramentum, non plures nisi diaconus, subdiaconus, ceroferarii et turibularius cum ipso

Šalia Dievo Kūno procesijos dar būdavo ruošiamos kitos bendros procesijos, prašant taikos, apsaugos nuo maro ir bado, dėkojant už pergalę prieš netikinčiuosius ir prašant malonių valstybei ar miestui. Į tokias procesijas, jei būdavo kviečiami, bernardinai eidavo. Tačiau provincijos statutai juos įspėjo, kad, tokiose procesijose dažnai dalyvaudami, neišvestų netinkamo papročio visuomet dalyvauti¹²⁴.

Toliau provincijos statutai nustatė, kad tokiose procesijose dalyvaudami bernardinai, nors jiems draudžiama, gali įeiti į moterų vienuolių bažnyčias ir kapus, jei į juos eina kiti vienuoliai. Taip pat dalyvaujantieji tokiose procesijose turėjo būti nusizėminę ir su kitais vienuoliais nesivaržyti dėl pirmenybės¹²⁵. Tačiau nežiūrint šio įspėjimo, XVI amž. Vilniuje jie pykosi su konventualais dėl tokios precedencijos¹²⁶.

Be jau minėtų bendrų procesijų, bendro pobūdžio procesijomis dar būdavo laikomos Šv. Kryžiaus dienomis prieš Šeštines ir šv. Morkaus dieną, o Vilniuje dar ir Mergelės Marijos gimimo šventėje, ruošiamos procesijos¹²⁷. Be to, XVI amž. gale, kovos su protestantais metu, buvo įvesta 40 valandų Švč. Sakramento adoracija su viešo pobūdžio pamaldomis ir procesijomis. Apie šias 40 valandų Švč. Sakramento adoracijas Vilniuje, net dviejuose savo laiškuose 1579 m. liepos 24 ir rugsėjo 6 d., nuncijus Caligari rašė Valstybės sekretoriui kard. Comense. Tuose laiškuose nuncijus mini, kad 40 valandų adoracijos daromos kas 15 dienų ir yra gausiai žmonių lankomos¹²⁸. Tokios pamaldos buvo tęsiamos ir Vilniaus vysk. kard. Jurgio Radvilo laikais (1579-1591). Antai, 1585 m. sausio 8 d. jo sekretorius Fulgineus iš Vilniaus rašo nuncijui, kad Vilniuje

sacerdote induantur. Et exponitur Sacramentum ad altare more saecularium » Kantak, *Życie Bernardynów*, 342 psl.).

¹²⁴ « Item quod in processionibus aliis generalibus, quae prò pace vel pro peste vel prò fame vel pro victoria contra infideles vel prò alia maxima necessitate Regni vel civitatis fuerint, si fratres invitantur, possunt acce, dere. In aliis processionibus si possunt bono modo evitare, ne vadant ubi non est consuetum ire fratribus, non vadant. Si autem invitantur et sine scandalo cleri vel populi evitari non possunt, debeant accedere. Faciunt tamen fratres quidquid possunt bono modo sine scandalo ne in talibus onerentur ne deducantur in consuetudinem » (Ten pat).

¹²⁵ « Et quando cum aliis religiosis in procesione, licet eis Latrare ecclesias monialium cemeteria processionaliter, si alii religiosi intrant, ne interrumpatur processio... Quando vero vadunt, non contendunt cum aliis religiosis de loco honoratorii, sed imitentur humilitatem » (Ten pat).

¹²⁶ Kantak, *Bernardyni Polscy*, II t., 36 psl.

¹²⁷ J. Kurczewski, *Kościół Zamkowy*, III t., 27 psl.

¹²⁸ MPV, IV t., 136 nr., 259 psl. ; 149 nr., 275 psl. ; VII t., 390 nr., 376 psl.

pradedamos 40 valandų pamaldos ir po jų bus tęsiamos maldos, kol vyks Varšuvos seimas. Į pamaldas žmonės bus kviečiami varpais, o vienuoliai pasikeisdami laikys pamaldas^{129 130 131}, dėl to pamaldas turėjo laikyti ir bernardinai.

Vietinio pobūdžio pamaldas ir procesijas su Švč. Sakramentu visose bernardinų bažnyčiose 1575 m. kovo 15 d. leido daryti apaštališkas nuncijus Vincentas Švč. Mergelės Marijos, šventųjų globėjų ir bažnyčių pašventinimo šventėse¹³⁰. Šalia liturginių, visoms viešoms bažnyčioms leistų pamaldų ir procesijų, bernardinai dar turėjo savo ypatingas apeigas su procesijomis ir maldomis. Per Šeštines po *Nonos* užgesinus Velykinę žvakę, po du išsirikiavę, giedodami *Incarnatus Omnipotens*, eidavo į valgomąją. Taip pat per Kalėdas ir Velykas užbaigę pamaldas eidavo į valgomąją procesijoje ir ten, sukalbėję *Magnificat* be kitų maldų, sėsdavosi prie stalų. Buvo dar ir kitokių vietinio pobūdžio papročių, kurių buvo laikomasi įvairių švenčių metu¹³¹.

Bernardinai dar XV amž., ragindami tikinčiuosius pamaldų metu giedoti, sakydavo: Kas gieda, dvigubai meldžiasi, dėl to jau tada žmonės pradėjo giedoti. Bernardinų bažnyčiose anuomet giedamos giesmės daugiausia buvo jų pačių sukurtos. Patys žmonės bažnyčiose giedodavo prieš mišias ir po mišių, prieš pamokslą ir po pamokslų, procesijose ir maldininkų kelionėse. Giesmių temos buvo tos pačios, kaip ir bernardinų pamokslų: Kristaus gyvenimas ir jo kančia, Marija Mergelė ir Motina, šventųjų gyvenimai ir jų dorybės. Giesmių forma buvo labai paprasta, bet vaizdinga¹³².

Tarp giesmės rašiusių bernardinų labiausiai iškilo pal. Ladislovas iš Gielново (1462-1505), kuris dėl ypatingos meilės nukryžiuotajam Kristui visus savo pamokslus pradėdavęs šūkiu: *Jesus Nazarenus Rex Judaorum*! — Jėzus Nazarietis Žydų karalius, ir kalbėdamas apie Kristaus kančią, kartais pakildavo ekstazėm Jis apie Kristaus kančią parašė ir giesmę, prasidedančią žodžiais: *Jezusa Judasz Przedał* — Jėzų Judas pardavė. Šią giesmę jis giedodavo su žmonėmis prieš arba po pamokslų. Ja naudojosi ir kiti pamokslininkai. Paskui ji buvo išversta ir žmonių giedama Lietuvos bernardinų bažnyčiose¹³³.

¹²⁹ P. Jatulis, *Kardinolo Jurgio Radvilo veikla lietuvių tarpe*, žr. L. K. M., *Akademijos Suvažiavimo Darbai*, VII t., 249 psl.

¹³⁰ Arch. Bernard.: *Annales...* I t., ad an. 1575, f. 286.

¹³¹ Kantak, *Bernardyni Polscy*, I t., 135 psl.

¹³² Ten pat, 129 ir sek.

¹³³ Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 258 psl.; Arch. Bernard.: *Annales...* I t., ad an. 1488, f. 119; Kantak, *Bernardyni Polscy*, I t..

Ladislovas iš Gielново parašė ir *Kto chce Pannie Marii służyć* — Kas nor Panai Marijai tarnaut. Ši giesmė dar vadinama: *Septynių Marijos skausmų ir džiaugsmų karunka*¹³¹ * * ¹³⁴, kuri labai populiari Lietuvoje. J. Vaišnora teigia, būk ji tik XVII amž. buvusi kurio nors jėzuito į lietuvių kalbą išversta, nes ji įdėta J. Šrubausko giesmyne *Balsas Širdies*, atspausdintame 1726 m.¹³⁵. Vien dėl to, kad ji tada pateko į šį giesmyną dar nereiškia, kad ją tik tada koks nors jėzuitas išvertė. Ji bernardinų bažnyčiose buvo pradėta giedoti dar pal. Ladislovui gyvam esant. Prasidėjus lietuvių bernardinų kovoms su lenkais XVI amž. pradžioje, ši giesmė galėjo būti išversta ir lietuviškai giedama. J. Šrubauskas, leisdamas savo giesmyną, galėjo ją jame paskelbti. Paskui ji daug kartų net iki mūsų dienų buvo perspausdinta ir giedama¹³⁶.

Pal. Ladislovas iš Gielново yra sukūręs ir šv. Onos giesmę : *Anna święta i nabożna* — Ona šventa ir pamaldi. Ši giesmė buvo giedama prie bernardinų bažnyčių veikiančios šv. Onos brolijos susirinkimuose, tarsi brolijos himnas¹³⁷. Jis buvo parašęs dar ir daugiau giesmių, bet jos jo vardu mūsų nepasiekė. Gal būt, jos, lietuviškai išverstos, tebėra giedamos ir dabar, bet jų autorius jau nežinomas.

Jonas Komorovskis, aprašęs pal. Ladislovo iš Gielново parašytas giesmes, sako, kad buvo daug ir kitų pamokslininkų, sukūrusių įvairias giesmes, kurios po pamokslų arba įvairiais liturginių metų laikais ir šventėse buvo pamaldžių žmonių giedamos¹³⁸. Jis tada tų giesmių autorių nenurodė, dėl to dabar mes jų ir nežinome, nors daugelis jų vėliau galėjo patekti ir į lietuviškas maldaknyges, ypač tretininkams skirtą *Szaltinį*¹³⁹ *.

131 psl.; J. Vaišnora, *Marijos garbinimas Lietuvoje*, 173, 178 psl.; Cz.

Bogdalski, *Bernardyni w Polsce*, I t., 315 psl. duoda du šios giesmės posmus, tačiau nepavyko surasti atitinkančio lietuviško vertimo man prieinamuose giesmynuose. Tiesa, M. Volonczauski, *Kantiškose*, 123 psl., yra panašiai grasidedanti giesmė *Jezu Kristų Judoszius žydam, kad pardavė*, bet toliau lietuviškos giesmės žodžiai lenkiškam tekstui neatitinka, nebent tai būtų labai laisvas vertimas.

¹³⁴ Kantak, *Bernardyni Polscy*, I t., 131 psl.

¹³⁵ J. Vaišnora, *Marijos garbinimas Lietuvoje*, 204 psl.

¹³⁶ *Aukso Altorius arba Szaltinis Dangiszkų Skarbų*, Tilžė 1907, 969 psl.; *Liturginis Maldynas*, Vilnius-Kaunas 1968, 547 psl. Šioje paskutinėje laidoje tekstas naujai taisytas ir pradžia visai pakeista.

¹³⁷ Kantak, *Bernardyni Polscy*, I t., 13 psl.; J. Vaišnora, *Marijos garbinimas Lietuvoje*, 178 psl.

¹³⁸ Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 258 psl.

¹³⁹ V. Gidžiūnas, *Trečiasis Šv. Pranciškaus Ordinas*, Brooklynas 1971, 99 ir sek. psl.

Per pranciškonus Lietuvą pasiekė ir *Mažosios Marijos valandos*. Lotyniškai jos vadinamos *Officium Parvum B. V. Mariae*, savo forma panašios į kunigiškus poteries *Officium Divinum*. Jos dar lotyniškai kartais būdavo vadinamos *Cursus*, o vysk. M. Valančius jas vadina Kurso maldomis. Kada jos Lietuvoje katedrose ir kitose bažnyčiose buvo pradėtos kalbėti, nežinia. Trečiojo šv. Pranciškaus ordino nariams pop. Mikalojus IV savo 1289 m. duotoje reguloje įsakė jas kalbėti¹⁴⁰, dėl to tretininkai, mokantieji skaityti, jas turėjo kalbėti iki kol 1883 m. pop. Leonas XIII. duodamas naują regulą, vietoje *Mažųjų Marijos valandų* leido kalbėti 12 poterių¹⁴¹. Kaip priedą prie *Officium Divinum* valandų, jas kalbėjo ir bernardinai, dėl to iš jų brevijoriaus padarytas vertimas buvo įdėtas į *Szaltinį*¹⁴². Šių valandų kilmę, kelią į Lietuvą, kieno ir kur jos buvo kalbamos, yra aprašęs savo studijoje J. Vaišnora^{143 144}.

Negana to, kitas *Valandas apie Nekaltai Pradėtąją* lotyniškai parašė pranciškonas-observantas Bernardinas iš Bustis, kurios ilgai observantų bažnyčiose buvo giedamos lotyniškai. Taip jas giedojo ir Lenkijos bei Lietuvos bernardinai, kol XVII amž. pradžioje 1616 ir 1626 m. buvo padaryti du lenkiški vertimai. Pirmąjį vertimą galėjo praktiškam reikalui padaryti koks nors bernardinas, o antrąjį padarė jėzuitas Stanislovas Fenickis. Lenkiškai šios valandos buvo vadinamos *Godzinki*, dėl to ir į Lietuvą jos atėjo *Gadzinkų* vardu. Manoma, kad lietuviškai jos buvo išverstos XVIII amž., bet kas jas išvertė, nežinia. Lietuviškai šios valandos prasižėdė : *Pradėkime žodžiais garbinti Mariją švenčiausią*. Šios valandos Lietuvoje greitai paplito, tiek bažnyčiose, tiek tikinčiųjų namuose. Jos būdavo giedamos rytmečiais, ypač advente prieš Rarotines mišias. Prie jų išsiplatinimo daug prisidėjo pranciškonai, jėzuitai ir vyskupai, ragindami jas giedoti, dėl to jos yra giedamos net ir mūsų laikais.

Yra ir daugiau bernardiniškos kilmės lietuvių giedamų giesmių, ypač kalėdinių¹⁴⁵, bet dėl šaltinių stokos sunku jas beatpa-

¹⁴⁰ C. Eubel, *Bvllarii Franciscani Epitome*, suppl. Ad Claras Aquas (Quaracchi) 1908, 51 nr., 304 ir sek. psl.; V. Gidžiūnas, *Trečiasis šv. Pranciškaus Ordinas*, 8 nr., 37 psl.

¹⁴¹ V. Gidžiūnas, *Trečiasis šv. Pranciškaus Ordinas*, 39 ir sek. psl.; šv. Pranciškaus Trečiojo Ordino Regula ir Konstitucijos, Brooklynas 1963, II skyr., 6 nr., 13 psl.

¹⁴² *Aukso Altorių arba Szaltinis*, Tilžė 1907, 467-536 psl. Ši laida yra viena iš vėlesniųjų. Ja naudojasi, nes kitų nepavyko surasti.

¹⁴³ J. Vaišnora, *Marijos garbinimas Lietuvoje*, 54-58 psl.

¹⁴⁴ Cz. Bogdalski, *Bernardyni w Polsce*, I t., 99 ir sek. psl.; J. Vaišnora, *Marijos garbinimas Lietuvoje*, 199 psl.

¹⁴⁵ Kantak, *Bernardyni Polscy*, I, 132 psl.

žinti. Mums pakanka ir šių kuklių duomenų, iš kurių matome, kad ir bernardinai savo pamaldomis, procesijomis ir giesmėmis yra nemaža prisidėję prie dieviškojo kulto ir šventųjų garbinimo ugdymo Lietuvoje.

f. *Bažnytinės brolijos ir draugijos*. — Bernardinai taip pat organizavo bažnytines brolijas ir draugijas. Pats šv. Jonas iš Kapistrano, atvykęs į Krokuvą, davė pradžią III-jam šv. Pranciškaus ordinui, kuriam vadovauti, italų papročiu, ministru paskyrė Baltramiejų Grybovskį. Matyt, kad Lenkijoje III-sis ordinas greitai plėtėsi ir išvystė savo veiklą, jei minėtasis ministras jau 1455 m. Jonui iš Kapistrano pasiuntė savo pranešimą apie tretininkų veiklą¹⁴⁶.

Lietuvoje bernardinų vadovaujamas III-sis ordinas, žinomas čia įsikūręs tik apie 1470 m. Atrodo, kad Lietuvoje pirmieji tretininkai buvo vienuolynų fundatoriai ir didieji geradariai. Tiesa, nėra žinoma, kad karalius Kazimieras, Vilniaus bernardinų vienuolyno įkūrėjas, Stanislovas Sandzivojevičius Kaune įkurdinęs bernardinus, ar Martynas Goštautas, Tikocino vienuolyno fundatorius, būtų buvę tretininkai. Bet žinome, kad jie buvo pamilę šv. Pranciškaus dvasią ir jo uoliuosius dvasios vaikus bernardinus; tai leidžia manyti, kad jie buvo įstoję į III-jį ordiną 147. Tikrai žinoma, kad Martyno Goštauto sesuo Aleksandra, kuri Tikocino vienuolyno bažnyčią aprūpino liturginiais drabužiais, buvo III-jo ordino narė^{147 148}.

Apie dvi paskiras tretininkes iš vėlesnių laikų turime šiek tiek žinių. Antai, 1534 m. Vilniaus katedros kapitulos aktuose yra užrašyta, kad tų metų spalio 6 d. kapitula paėmė savo globon vieną bernardinų tretininkę ir leido jai skalbti bažnytinius drabužius¹⁴⁹. Trims šimtmečiams praslinkus 1860 m. liturginiame bernardinų kalendoriuje — nekrologe užtinkame Mogiliavo vienuolyno tretininkę ir geradarę Emiliją Bučinskaitę¹⁵⁰.

Yra žinoma, kad Lenkijos ir Lietuvos bernardinų provincijos vikarijai rūpinosi III-jo ordino platinimu įvairiais būdais jį garsindami. Antai Marijonas iš Ieziorco, kuris nuo 1467 iki 1487 m. su mažomis pertraukomis ėjo tas pareigas, ir priėmė Vilniaus,

¹⁴⁶ Ten pat, 154 ir sek. psl.

¹⁴⁷ V. Gidžiūnas, *Trečiasis Šv. Pranciškaus Ordinas*, 82 ir sek. psl.

¹⁴⁸ Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 225 psl.

¹⁴⁹ J. Kurczewski, *Kościół Zamkowy*, III t., 35 psl.

¹⁵⁰ *Directorium horarum canonicarum et Missarum juxta rubricas novissimas Breviarium et Missalis Romno-Seraphici ad usum Fratrum Minorum de Observantia... Pro Anno Domini MDGGCLX*, Vilnius 1859, 84 psl.

Kauno ir Tikocino vienuolynus, garsino III-jį ordiną, iškeldamas jo naudingumą, privilegijas ir malones, kurias jam Apaštalo Sostas buvo suteikęs. Sakoma, kad jis, būdamas vikarijumi ir lankydamas vienuolynus, daug tikinčiųjų priėmė į III-jį ordiną, dėl to reikia manyti, kad, baigęs savo pareigas ir nuo 1487 iki 1491 m. gyvendamas Vilniuje, ir čia organizavo tretininkus¹⁵¹.

Tretininkus prie vienuolynų organizavo gvardijonai, o toliau nuo vienuolynų jų įgalioti kunigai bernardinai, kurie kartais taip sėkmingai veikė, kad sukėlė pasaulinių kunigų pavydą, dėl to pastarieji 1752 m. birželio 6 d. Žemaičių vyskupijos sinode pareikalavo, kad būtų uždrausta bernardinams be vietos vyskupo leidimo į III-jį ordiną įrašyti moteris¹⁵² *. Iš tikro, įrašyti paskirus asmenis į tretininkus jokio vyskupo leidimo nereikėjo. Gal būt, jie be atodairos kūrė kongregacijas parapijose, kurioms kurti jau reikia vietos vyskupo leidimo. Matyt, po šio sinodo reikalas susitvarkė, nes niekur šis klausimas daugiau nebuvo keliamas.

Greitai pasireiškė ir tuometinių tretininkų įtaka religiniame lietuvių gyvenime. Gilesnis religinis gyvenimas, III-jo ordino regulos tvarkomas, daugelyje Uolesniųjų tretininkų sužadino norą siekti aukštesnės tobulybės ir padėti artimui. Taip III-sis ordinas davė užuomazgą daugeliui pašaukimų į dvasininkus ir vienuolius, o kai kuriuos net paskatino kurti naujas vienuolijas ar statyti vienuolynus ir bažnyčias.

Patys tretininkai, net senyvame amžiuje, panoro stoti į bernardinus, bet dėl silpnos sveikatos, negalėdami būti I-jo ordino nariais, ordino konstitucijoms leidžiant, gaudavo vienuolinį abitą ir, tapę amžinaisiais tretininkais, gyvendavo vienuolyne. Tokie tretininkai, kaip anuomet taip ir dabar, nedaro vienuolinių įžadų, bet turi laikytis vienuolinės gyvenimo tvarkos ir už tai gauna visas vienuoliams Bažnyčios suteiktas malones ir privilegijas. Tokių amžinųjų tretininkų seniau lietuvių pranciškonų vienuolynuose buvo nemaža. Jais gali būti priimami kunigai ir nevedę vyrai.

Aukštos kilmės tretininkės mergaitės XV amž. gale davė pradžią Nekalto Prasiidėjimo seserų bernardinų vienuolynui Vilniuje. Šio vienuolyno pradininkės buvo Barbora Radvilaitė (pirmojo Mikalojaus Radvilo duktė), Darata ir Ona Aleknavičiūtės, Aleknavičiaus Sudimantaičio, Vilniaus vaivados, dukterys. Šis pirmasis vienuolynas davė pradžią seserų bernardinų vienuolijai

¹⁵¹ V. Gidžiūnas, *Trečiasis Šv. Pranciškaus Ordinas*, 84 psl.

¹⁵² M. Wolonczewski, *Žemaitiu Wiskupistė*, II t. Vilnius 1848, 166 psl. ;
Nauja laida *M Valančiaus Raštai*, II t., Vilnius 1972, 334 psl.

Lietuvoje, kuri ilgainiui šalia Vilniaus atidarė savo vienuolynus Kaune, Gardine, Minske ir Slanyme¹⁵³. Praeityje seserys bernardinės yra daug pasidarbavusios Lietuvos mergaičių auklėjime.

Lietuvoje artimo meilės darbais pasižymėjo vienuoliai rokitai, įkurti tretininko Jono Jarulavičiaus. Vienuolijos steigimo dokumente sakoma, kad «Jonas, Dievo pašaukimu, prieš 1710 m. marą tapo šv. Pranciškaus tretininku ir, Joniškyje atsiėmęs savo dalį namais, žeme, miškais ir kitu kilnojamu turtu, visa tai pardavęs, pinigus atidavė Vilniaus fundacijai». Jis su kitais pamaldžiais vyrais, greičiausiai taip pat tretininkais, įkūrė gailestingųjų brolių vienuoliją. Kadangi didvyriškų gailestingumo darbų daugiasia reikėjo marų metais, o marai labiausiai siausdavo Vilniuje, dėl to jie ir pirmąją savo ligoninę įsteigė šiame mieste. Savo patronu jie pasirinko šv. Roką tretininką, dėl to vadinosi rokitais. Vos įsikūrusi vienuolija 1710-1711 m. maro buvo sunaikinta, nes beslaugydami maro ištiktuosius ir laidodami mirusiuosius, išmirė visi rokitai. Atslūgus marams, jų vienuolija buvo vėl atgaivinta. Tada rokitai slaugė įvairių rūšių ligonis, bet daugiasia globojo bepročius. Jie turėjo savo ligoninę Vilniuje, Kaune, Minske, Varniuose ir Kęstaičiuose¹⁵⁴.

Labai garsi buvo ir bernardinų globojama Šv. Onos brolija. Manoma kad šią broliją Lietuvoje ir Lenkijoje įkūrę vokiečiai kolonistai ir pirkliai XV amž. Kadangi anuomet bernardinų vienuolynuose buvo vokiečių arba vokiškai kalbančių kunigų, dėl to ši brolija pasirinkdama juos dvasios vadais, pasidavė bernardinų globai¹⁵⁵.

Ši brolija pirmiausia pradėjo veikti prie Lietuvos bernardinų vienuolynų, nes Vilniuje ji buvo įkurta 1500 m., Kaune 1508, o Poznanėje 1521 ir Lvove 1531 m.¹⁵⁶. Kadangi vokiečiai Lietuvoje ir Lenkijoje patys pirmieji priėmė M. Liuterio mokslą, dėl to šv. Onos brolija, tam mokslui priešinga, savaime turėjo likviduotis. Tik protestantizmo antplūdžiui kiek atslūgus, kan. Dimitras Soli-

¹⁵³ Arch. Bernard.: *Chronologia... Conventus Monialium Vilnensis*, f. 40 ir sek. ; V. Gidžiūnas, *Trečiasis Šv. Pranciškaus Ordinas*, 86 ir sek. psl.; J. Vaišnoba, *Marijos garbinimas Lietuvoje*, 312 ir sek. psl.

¹⁵⁴ J. Vaišnoba, *Rokitai*, žr. *Šv. Pranciškaus Varpelis*, 1965 m. 8 nr., 245-247; 9 nr. 264-268; 10 nr., 246-249 psl.

¹⁵⁵ Kantak, *Bernardyni Polscy*, I t., 157 psl.; J. Kurczewski, *Biskupstwo Wileńskie*, 164 ir sek. psl. ; J. Vaišnoba, *Šv. Onos brolija Lietuvoje*, žr. *Aidai*, 1957 m. 3 nr., 137 psl.

¹⁵⁶ Kantak, *Bernardyni Polscy*, I t., 155 ir sek. psl.

kovskis, karaliaus Stepono Batoro sekretorius, dar prieš tapdamas Lvovo arkivyskupu, karaliui ir karalienei pritarant, sumanė naujais pagrindais atgaivinti šv. Onos broliją¹⁵⁷. Tada kun. S. Haginovui buvo pavesta parašyti naujus statutus¹⁵⁸, kuriuos paskui kan. D. Solikovskis išvertė lotyniškai¹⁵⁹.

Tuo pat metu Solikovskis populiarino mintį atgaivinti šv. Onos broliją, bent ten, kur anksčiau ji veikė. Taip jis 1580 m. iš Gardino parašė laišką, nurodydamas brolijos naudą, ir kvietė į ją įsirašyti. Šį savo laišką kartu su naujais statutais, turinčiais 14 skyrių, lenkų kalba pasiuntė visiems bernardinų vienuolynams. Šis laiškas kartu su statutais buvo įtrauktas Vilniaus šv. Onos brolijos knygon ir išsiliko iki mūsų laikų¹⁶⁰. Lotynišką gi statutų vertimą per karalių, kartu su prašymu juos patvirtinti ir brolijos nariams atlaidus suteikti, įteikė apaštališkajam nuncijui J. A. Caligari. Apie tai sužinome iš nuncijaus rašto, rašyto 1580 m. lapkričio 27 d. Valstybės Sekretoriui kard. Comense, kuriame jis prašo šiam reikalui reikalingų įgaliojimų¹⁶¹. Gavęs reikalingas galias, nuncijus 1581 m. balandžio 11 d. specialiu raštu patvirtino šv. Onos brolijos statutus, leido jai daryti procesijas su Švč. Sakramentu ir jos nariams suteikė atlaidus¹⁶².

Šiame oficialiame rašte yra įtrauktas visas lotyniškas statutų tekstas ir brolijos maldos. Iš nuncijaus rašto paaiškėja, kad tuomet šv. Onos brolija jau veikė įvairiose Lietuvos ir Lenkijos vietose. Jai priklausė vyrai ir moterys, pasauliečiai ir dvasininkai, didikai ir paprasti žmonės. Šv. Onos brolijos tikslas buvo Dievo garbė ir tikinčiųjų paguoda, jų tikėjimo, vilties ir meilės padidinimas ir bendra gerovė. Atrodo, kad ši brolija turėjo tikslą stiprinti protestantų griaujamą tikėjimą, gyvinti religinę praktiką ir melsti Dievą, kad apgintų kraštą nuo priešų, kurie vis giliau iš rytų veržėsi.

¹⁵⁷ *Podręczna Encyklopedia Kościoła*, XXXV-XXXVI t., Varšuva 1912, 421 psl.; Vaišnora, *Šv. Onos brolija*, 137 psl.

¹⁵⁸ Vaišnora, *Šv. Onos brolija*, 138 psl.

¹⁵⁹ Du lenkiški statutų tekstai yra šv. Onos brolijos knygoje, kuri yra Lietuvos TSR Centrinio Instituto Archyve, F. 1135. apr. 4, bylos numeris 472. Knyga vadinasi *Trzy Xięgi Bractwa Anny S. od Roku 1580*, f. 5-8 ir f. 217-220. Statutas lenkiškai atspausdintas K. Kantak, *Najważniejsza rękopisy franciszkańskie bibliotek wileńskich*, 181-183 psl. Lotynišką tekstą kartu su nuncijaus patvirtinimu yra išleidęs L. Boratyński, MPV, IV t., in Appendice 17 nr., 830-835 psl.

¹⁶⁰ *Trzy Xięgi Bractwa Anny S. od Roku 1580*, f. 9-11 ; f. 217-220.

¹⁶¹ MPV, IV t., 290 nr., 530 ir sek. psl.

¹⁶² Ten pat, in Appendice 17 nr., 830-835 psl.

Šiam daugiaropam tikslui pasiekti:

1. Kiekvienas narys turi mokėti, suprasti ir su visa savo šeima kalbėti: *Tėve mūsų, Sveika Marija, Tikiu i Dievą ir 10 Dievo įsakymų*.

2. Nariai turi pamaldžiai dalyvauti votyvinėse šv. Onos mišiose, kurios antradieniais giedamos bernardinų ir kitose bažnyčiose. Jie turi prisiminti šv. Onos ir Mergelės Marijos gyvenimą bei Viešpaties įsikūnijimą, apmąstyti Išganytojo kančią ir už ją dėkoti Dievui. Šių pareigų neatlikę nariai gali būti tik rimtų priežasčių pateisinami.

3. Šalia Bažnyčios įsakymo nariai šv. Onos šventėje turi atlikti išpažintį ir priimti komuniją, o tai padaryti sutrukdytieji turi duoti didesnę auką vargšams.

4. Jie turi vengti girtavimo ir visokio papiktinimo, artimo apgavysčių, niekam nekenkti žodžiu ar darbu, visiems mielai padėti, nuliūdusius suraminti, tikinčiųjų nesantaikas slopinti ir darną sugyvenimą puoselėti, apie visus gerai galvoti, nieko neskriausti, bet su visais nuoširdžiai elgtis.

5. Jei kuriam pasitaikytų ką nors išgirsti prieš Katalikų Bažnyčią ar jos mokslą, ypatingai prieš Dievo Sūnų, Šv. Dvasią, ar prieš 7 sakramentus, ar šventuosius piktažodžiaujant, tai jis tam net ir tylomis negali pritarti, bet tuos dalykus išmanydamas turi tokį sudrausti ir tinkamai atremti, kad kvailas nemanytų esąs išmintingas, o kas tų dalykų neišmano, užprotestavęs, pramatydamas vaidus, turi pasišalinti.

6. Gyvenime nuolat patirdami sunkumų ir prieštaraimų, brolijos nariai, turi juos ramiai priimti ir antraeiluose dalykuose nepasimesti ir Dievo nepamiršti, bet sunkumus ir kentėjimus priimti ir už juos dėkoti; taip pat nesikelti puikybės pasisekimuose, nenusiminti nesėkmėje, bet Dievo valiai atsiduoti, atsimenant Išganytojo, jo Motinos ir šv. Onos sunkumus ir kentėjimus, kurie atsidavė Dievo valiai.

7. Taip pat brolijos nariai yra įpareigoti savo klystančius brolius su meile įspėti, o įspėtieji įspėjimus su dėkingumu priimti.

8. Kiekvienas narys nešioja brolijos ženklą : auksinį, sidabrinį ar metalinį medalį, kurio vienoje pusėje — šv. Ona, švč. Mergelė Marija ir tarp jų Jėzus, paskui įrašas *S. Annae Societas*, o antroje — trys žodžiai: *Fructus caritatis salus* — Meilės vaisius išganymas.

9. Kiekvienais metais turi būti išrenkamas brolijos vyresnysis-kuris šaukia susirinkimus, palaiko drausmę ir tvarko visus reikalus. (Vėliau vadovybė buvo iš kelių asmenų).

10. Susirinkimai šaukiami bernardinų šv. Onos bažnyčioje ar koplyčioje ar kitoje vienuolyno šv. Onai skirtoje patalpoje. Juose broliai turi būti kuklūs ir padoriai elgtis. Moterys juose nedalyvauja, bet apie susirinkimo nutarimus jos būdavo informuojamos kalbėtojo ar pamokslininko.

11. Bažnyčioje laikoma aukų dėžutė, kurios raktą turi vyresnysis ar kitas brolijos tam išrinktas brolis. Šios metinės, dėžutės surinktos brolių ir seserų aukos, naudojamos bažnyčiai, kunigams ir vargšams šelpti. Įsirašiusieji į broliją nariai pasižada ir savo ranka knygoje įsirašo, kiek kasmet per šv. Oną aukos.

12. Duodama forma, kuria įsirašantieji į šv. Onos broliją broliai ir seserys turi naudotis.

13. Mirus broliui ar seseriai, kiekvienas narys turi dalyvauti laidotuviuose ir egzekvijose ir už jo sielą pasimelsti. Negalintieji dalyvauti teatsilygina išmalda.

14. Du kartu metuose už visus mirusius brolius ir seseris turi būti laikomos gedulingos pamaldos; po šv. Onos šventės ir po šv. Onos bažnyčios ar koplyčios pašventinimo metinių. Vilniuje ir Kaune, kaip matėme, tokia pašventinimo šventė būdavo sekmdienį prieš apaštalių Simono ir Judo šventę.

Statutų priede broliai ir seserys raginami kalbėti šv. Onos karunką, kurios jau kiti nekalba, ir toliau pridėdamos kasdieninės, nariams privalomos maldos. *Tėve mūsų, Sveika Marija*, malda į šv. Oną, už karalių ir klaidatikius.

Davęs statutų ir maldų tekstą, nuncijus pirmiausia, brolijos narius išrišo iš visų bažnytinių bausmių, jei tokias kas būtų užsitraukęs, patvirtino brolijos statutus, leido šv. Onos ir šv. Jokimo šventėse, o taip pat keturis kartus metuose, pirmą antradienį prieš metų ketvirčius, šv. Onos bažnyčiose ir koplyčiose, prie kurių veikia brolija, viešai nuo I-jų iki II-jų mišparų išstatyti Švč. Sakramentą ir daryti viešas procesijas, o kad uoliau nariai šiose pamaldose ir procesijose dalyvautų, nariams, kurie antradieniais dalyvaus votyvinėse šv. Onos mišiose, už kiekvieną dalyvavimą suteikė 100 dienų atlaidus, už dalyvavimą minėtose procesijose — 200 d., jei, gailėdamiesi atlikę išpažintį dalyvautų — 300 d., o jei šv. Onos šventėje dalyvaudami visose pamaldose atliks ir išpažintį ir gailėdamiesi priims komunią — 350 d. Šį raštą pasirašė pats nuncijus J. A. Caligari ir jo auditorius Tarquinius Pekulas. Nuorašo tapatybę patvirtino jau Lvovo arkivyskupu išrinktas Jonas Dimitras Solikovskis.

Netrukus Bažnyčia šv. Onos broliją dar gausesnėmis malonėmis apdovanojo. Pop. Sikstas V 1589 m. savo raštu *Ex incumbenti* davė jai arkibrolijos vardą, suteikė atlaidus, atidavė bernardinų

globai ir leido jai kurtis prie visų bažnyčių¹⁶³. Negana to, arkiv. J. D. Solikovskiui prašant, Apaštalo Sosto legatas Kajetonas 1596 m. leido arkibrolijos nariams didesnių švenčių nesutrukdytais antradieniais kalbėti šv. Onos valandas¹⁶⁴. Pagaliau pop. Urbonas VIII 1625 m. padidino atlaidus¹⁶⁵.

Vilniuje šv. Onos brolija buvo atgaivinta 1580 m., nes tais metais pradėta vesti brolijos knyga, kurioje įsirašė pirmieji nariai¹⁶⁶. Joje pirmuoju nariu 1580 m. liepos 23 d. yra įsirašęs Alb. Przetockis, Vilniaus pilies prokuratorius, kuris brolijos reikalams pasižadėjo kasmet mokėti 4 florus¹⁶⁷. Antruoju tais pačiais metais įsirašęs Žemaičių vysk. Merkelis Giedraitis, kuris pasižadėjo brolijos reikalams kasmet mokėti po 10 florus. Po daugelio kitų pagaliau, Rygoje būdamas, 1582 m. gruodžio 22 d. įsirašė ir Vilniaus vyskupas Jurgis Radvilas, nuo 1583 m. kardinolas, pasižadėdamas kasmet sumokėti 30 florus¹⁶⁸. Jam įsirašius, 1583 m. liepos 27 d. įsirašė ir Vilniaus sufraganas, Metonos vysk. Ciprijonas, domininkonas, pasižadėdamas kasmet duoti vieną vengrišką dukatą¹⁶⁹. Brolijon įsirašė taip pat Vilniaus kapitulos kanauninkai ir daug kunigų bei garbingų Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pareigūnų. Tarp jų kard. Jurgio Radvilo brolis, Mikalojus Kristoforas Radvilas, Olikos ir Nesvyžiaus kunigaikštis¹⁷⁰, Lietuvos kancleris Leonas Sapiega¹⁷¹ ir daugelis kitų vyrų ir moterų.

¹⁶³ Vaišnora, Šv. Onos brolija, 138 psl.

¹⁶⁴ Arch. Bernard.: *Annales...* I t., ad an. 1596, f. 318-320.

¹⁶⁵ Vaišnora, Šv. Onos brolija, 138 psl.

¹⁶⁶ *Trzy Xięgy Bractwa Anny S. od Roku 1580 f. 1-594*. Knyga baigiama 1864 m. liepos 26 d. Tada buvo jau tik 11 narių ir visos moterys. Matyt, kad 1864 m. brolija, kaip ir visos kitos draugijos rusų valdžios buvo uždaryta. Žymesnių šios brolijos narių vardus chronologinėje eilėje duoda K. Kantak, *Najważniejsze rękopisy franciszkańskie bibliotek Wileńskich*, 183 ir sek. psl.

¹⁶⁷ *Trzy Xięgy Bractwa Anny S.*, f. 12.

¹⁶⁸ « Ego Georgius Radzvil episcopus Vilnensis Dux Olice et Neswiesij huic societati S. Annae subscribo eamque servaturum ad Dei gloriam et sanctae eiusdem Ecclisiae Catholicae incrementum et Utilitatem promitto ad usum buius societatis et ecclesiae in perpetuum singulis annis quoad vivam et ubicumque fuero Triginta fiorinos pro Eleemosina me daturum. Hoc scripsi die 22 Decembris Anno Čiurenti 1582, Rigae manu propria ». Parašas tik subraukti inicijalai (Ten pat, f. 43).

¹⁶⁹ « Anno D. 1583 die vero 27 Mensis Julii Ego Cipryanus, S. T. Doctor ac Dei et Sedis Apostolicae gratia Epus Meton. Suffraganeus et Canonicus ecclesiae Cathedralis Vilnensis me subscribo in banc sanctam societatem Gloriosissimae S. Annae Matris Dei Genitricis Mariae ac in subsidium huius societatis quoadusque vixero unum ducatum ungaricale singulis annis me pensurum policeor » (Ten pat, f. 44).

¹⁷⁰ « Ego Nicolaus Christophorus Radzvil Dux Olice et Neswiesij huic

Vilniuje šv. Onos brolija prie bernardinų vienuolyno (ne žemutinėje pilyje) iš seno turėjo gražią šv. Onos bažnyčią. Ši bažnyčia buvo apleista, dėl to atsikūrusi šv. Onos brolija 1582 m. ją atnaujino, uždengė stogą, pataisė skliautus ir sidabrinį kryžių nupirkę ¹⁷².

Šv. Onos brolija XVI amž. pradžioje iki protestantizmo įsigalėjimo veikė ir prie Kauno bernardinų vienuolyno. Yra manoma, kad ją Kaune įkūręs provincijos vikarijus Rafaelis iš Prošovico (1506-1509); Vilniaus vysk. Albertas Radvilas 1508 m. gegužės 15 d. ją patvirtindamas, klausantiems mišių, laikomų ant šv. Onos altoriaus, suteikė 40 d. atlaidus¹⁷³. Tada gvardijono Antano pastangomis šv. Onos brolija labai išaugo. Jai priklausė vyrai ir moterys, didikai, pirkliai ir paprasti žmonės, bet, dėl žinomų priežasčių, beveik išnykus bernardinams ir įsigalėjus liuteronizmui, Kaune kaip ir Vilniuje ji nustojo veikusi. Naujais pagrindais broliją atgaivinus, vėl prasidėjo gyvas veikimas. Pirmiausia jos narių Kauno advokato Všovskio ir kuopos vado Putvinskio lėšomis šv. Onos koplyčia buvo papuošta naujais paveikslais. Nors čia šv. Onos brolija buvo negausi, nes XVI amž. gale ji turėjo tik 16 nariu¹⁷⁴, bet buvo įtakinga, nes antradieniais į šv. Onos mišias ir per šv. Onos atlaidus sutraukdavo daug žmonių¹⁷⁵.

Vėliau naujiems bernardinų vienuolynams kuriantis, prie jų kūrėsi ir šv. Onos brolija, nors, gavus jau minėtą popiežiaus leidimą, ji galėjo kurtis ir prie kitų bažnyčių, dėl to Žemaičių vysk. Merkelio Giedraičio ganytojavimo metu (1576-1509), kai bernardinų šioje vyskupijoje dar nebuvo, prie kai kurių bažnyčių jau veikė šv. Onos brolija¹⁷⁶. Vysk. Jurgis Tiškevičius 1639 m. religijoje apie savo vyskupiją mini, kad prie Varnių katedros yra

S. Societati subscribe», eamque me servaturum pro Dei gloria et Ecclesiae Catholicae utilitate promitto, ad usus autem huius societatis ecclesiasticos, singulis aimis quoad vivam et ubicumque fuero decem florinos daturus sum. In Mhiz (sic) ipso festo SS. Petri et Pauli. Anno 1582 » (Ten pat, f. 42).

¹⁷¹ Ten pat, f. 81.

¹⁷² Arch. Bernard. : *Topographia*,..., f. 107v.

¹⁷³ Vilniaus universiteto biblioteka. Rankraščių skyrius, sign. A - 316 : *Archivum loci Caunensis*, 83 nr., f. 68.

¹⁷⁴ Ten pat, 20 nr., f. 18 ; Arch. Bernard. : *Topographia Specialis provincial*, f. 107.

¹⁷⁵ « In eadem ecclesia est confraternitas S. Annae, quae cum maxima devotione et concursu populi utriusque sexus qualibet feria tertia collitur, praesertim vero in ipso die solemni S. Annae fit maxima confluentia populi » (Arch. Bernard. : *Chronologia...* Conventus Caunensis, f. 53).

¹⁷⁶ Vaišnora, Šv. Onos brolija, 138 psl.

šv. Onos brolija¹⁷⁷, o 1646 m. reliacijoje tik bendrai tepasako, kad veikia iv. Onos brolija¹⁷⁸. Vysk. Antanas Tiškevičius 1748 m. reliacijoje mini, kad šv. Onos brolija veikia Betygalos, Batakių, Platelių, Klovainių ir Šiaulėnų parapijose¹⁷⁹. Vilniaus vyskupai savo reliacijose šv. Onos brolijos visai nemini. Nemini, gal būt, dėl to, kad jie neparuošdavo išsamių reliacijų, o pasitenkindavo tik lakoniškai paminėdami, jų manymu, svarbesnius dalykus.

Ši šv. Onos arkibrolija daug prisidėjo prie dvasinio atgimimo Lietuvoje, protestantizmą įveikus, ir labai išpopuliarino šv. Onos garbinimą, kuris išliko gyvas iki mūsų dienų. J. Vaišnora su pagrindu mano, kad M. Valančiaus Kantiškose įdėta šv. Onos giesmė : Garbė Dievui ant aukštybės yra iš tų laikų, kai veikė šv. Onos brolija¹⁸⁰, o ji Lietuvoje su trumpa pertrauka veikė nuo 1500 iki 1864 m. Kitos bernardinų globoje veikusios brolijos buvo įkurtos kiek vėliau.

g. — *Lietuvių kalbos vartojimas*. — Lietuvių tautinio atgimimo metu, XIX amž. gale, kai Lietuva jau buvo labai sulenkėjusi, ir patys sulenkėję lietuviai ją lenkino, stengdamiesi užgniaužti bet kokias lietuviškumo apraiškas, tai lietuvių, ypač liberalų tarpe, buvo paskleista ir įsigalėjo nuomonė, kad Katalikų Bažnyčia per savo dvasiškią sulenkino Lietuvą. Iš to daugelis daro išvadą, kad ir vienuoliai, neišskiriant nė bernardinų, yra prisidėję prie šio lenkinimo darbo. Be to, lenkiškajam klerui Lietuvoje dar prikišama, kad jis buvo mažo išsilavinimo ir žemos doros, nemokėjęs lietuvių kalbos ir jos nesimokęs, o tikėjimo dalykus, net pačiuoterius, lietuvius vertęs kalbėti lenkiškai. Girdi, Dievas pagoniškos lietuvių kalbos nesuprantąs¹⁸¹. Ar tokie buvo ir antroje XV amž. pusėje Lietuvoje įsikūrę bernardinai ? Ar ir jie Lietuvoje apaštalaudami nevartojo lietuvių kalbos ?

Nuomonė, kad tik viena Katalikų Bažnyčia sulenkino Lietuvą nepagrįsta ir neteisinga. Lietuvos lenkėjimas pamažu prasidėjo nuo Lietuvos ir Lenkijos unijos (1385), kai Lietuvos didikai pasisavino lenkų kultūrą, papročius ir privilegijas ir dar intymiau pra-

¹⁷⁷ *Relationes status dioecesium in Magno Ducatu Lituaniae*, žr. *Fontes Historiae Lituaniae*, I t., Roma 1971, 248 psl.

¹⁷⁸ Ten pat, 282 psl.

¹⁷⁹ Ten pat, 319, 322, 328, 331, 332 psl.

¹⁸⁰ Vaišnora, *Šv. Onos brolija*, 138 psl.

¹⁸¹ K. Prapuolenis, *Polskie Apostolstwo w Litwie*, 1911. Šios knygos yra ir du lietuviški vertimai *Lenkų apaštalai Lietuvoje*, New Yorkas 1918 ir Kaunas 1938. Prancūziškai išvertė J. Gabrys, *L'Eglise Polonaise en Lithuanie*, Paryžius (be metu); K. Avižonis ir Z. Ivinskis, *Lenkinimas ir lenkėjimas Lietuvoje*, žr. *Lietuvių Enciklopedija*, XIV t., 436-439 psl.

dėjo bendrauti, kurdami mišrias šeimas, bet tas procesas vyko ne taip jau greitai. Liaudies lenkėjimas prasidėjo tada, kai valstietis, baudžiauninkas, išmokęs pono kalbą, ėmė save laikyti lenku. Lietuvos didikai XV ir XVI amž. savęs kilme lietuviu, o tautybe lenku dar nelaikę^{181a}. Tada jie save laikę aukštesniais už lenkus. Tam pakanka prisiminti tik jų veiksmus Liublino unijos metu (1569)¹⁸². Savo garbei apginti, jie net buvo sukūrę kilmės iš romėnų teoriją¹⁸³. Jie, ir statydami bažnyčias ir kurdami parapijas, savo fundacijų dokumentuose reikalavo, kad jose būtų lietuviai ar lietuviškai kalbąs kunigas¹⁸⁴. Nereikia daug duoti reikšmės 1600 m. lenkų jėzuitų pastabai, kad nedaug prasilavinusių lietuvių kalba lietuviškai ir lietuviškų pamaldų teklauso¹⁸⁵, nes tai buvo jų propagandinis argumentas, kad sutrukdytų Lietuvos jėzuitų provincijos įkūrimą¹⁸⁶. Taigi XV ir XVI amž. Lietuvoje apaštalinimo dirva buvo lietuviška; su tuo turėjo skaitytis Lietuvos Bažnyčios hierarchija ir vienuoliai. Jei kur būdavo nukrypimų nuo anuomet suprasto lietuviškumo, ten tuoj reaguodavo aukštesnė Bažnyčios vadovybė ir patys Lietuvos didikai.

Be to, visa tai, kas vyko prieš 4 ar 5 šimtmečius Lietuvoje, anot prof. Z. Ivinskio, « reikia imti tik to laiko rėmuose, nes tada ir gyvenimo stilius ir visa dvasia daug kuo skyrėsi nuo šiandieninės. Tad reikia labai vengti šiandieninį mastą nukelti į anuos laikus »¹⁸⁷.

Dar labiau būtų nepagrįsta manyti, kad anie XIX amž. suformuoti Lietuvos dvasininkijai kaltinimai tinka XV ir XVI amž. bernardinams, nes lietuvių lenkinimui įrodyti nėra šaltiniais pagrįstų žinių, o jų pozityviam darbui atskleisti žinių yra nemaža. Tiesa, bernardinų tarpe vyko kova tarp tautybių, dėl aukštesnių vietų ir dėl Lietuvos bernardinų savarankiškos provincijos įkūrimo¹⁸⁸, bet tai vyksta ir tos pačios tautos vienuolijose, kai susidaro jose savų tikslų siekiančios grupės.

Pirmieji Lietuvon atsiusti bernardinai, bent vadovaujantieji kūrimosi darbui asmenys, buvo lenkai. Ar buvo jų tarpe lietuvių,

^{181a} Pokalbis su dr. P. Joniku, žr. *Draugas*, 1975. II. 8 d., 33 nr., 1 psl.

¹⁸² A. Šapoka, *Lietuvos istorija*, Fellbach ²1950, 105, 221 ir sek. psl.

¹⁸³ *Lietuvos Metraštis*, 2-5 nr., 42 ir sek. psl.: Joannis Dlugossii, *Historiae Poloniae*, III t., Krokuva 1876, ad an. 1487, 470 ir sek. psl.

¹⁸⁴ *Codex Babinowski* (rankraštis), ff. 61, 56, 66, 68, 69, 70, 73, 74, 75, 77, 80, 113. šiose vietose minima lietuvių arba žemaičių kalba.

¹⁸⁵ ARSI: *Fondo Gesuitico, Collegia Lituana*, (1600 m.), 6 nr. f. 2.

¹⁸⁶ Z. Ivinskis, *Lietuvių kalba viešajame Lietuvos gyvenime XVI-XVII amž.*, žr. *Aidai*, 1953 m. 9 nr., 412 ir sek. psl.

¹⁸⁷ Ten pat, 8 nr., 361 psl.

¹⁸⁸ Gidžiūnas, *De initiis Fratrum Minorum de Observantia*, 85-98 psl.

sunku pasakyti. F. Neviera mano, kad minėtasis Melchizedekas buvęs lietuvis¹⁸⁹, bet tai tik spėjimas. Kai bernardinai, 1453 m. šv. Jono iš Kapistrano Krokuvoje įkurdinti, tiek pagausėjo, kad 1467 m. pajėgė įkurti savo provinciją, tai jie tuoj atkreipė dėmesį į Lietuvą ir jau 1468 m. Andrių Rey, mokytą ir išmintingą vyrą, su būriu bernardinų pasiuntė į Lietuvą, kaip į misijų kraštą. Pirmiesiems ten įsikūrus, provincijos vadovybė siuntė vis naujus, mokytus, švento gyvenimo vyrus. Tarp jų, kaip jau matėme, buvo nemaža jau Lenkijos vienuolynuoseėjusių atsakingas pareigas, daugelis jų buvo baigę aukštąjį mokslą. Papiktinimų, kuriuos davė iš Lenkijos atvykęs pasaulinis kleras, bernardinuose neužtin-kame¹⁹⁰.

Kai kurie jų turėjo būti pramokę ar Lietuvoje išmoko lietuvių kalbą, nes Vilniuje ir Kaune, jos nemokėdami, savo pamokslais nebūtų patraukę tiek žmonių, nebūtų galėję klausyti išpažinčių, kadangi XV amž. lenkų kalbą mokančių tuose miestuose dar ne-daug tebuvo. Yra žinoma, kad dėl lietuviškai mokančių kunigų trūkumo, ypač tolimesnėse nuo Vilniaus ir Kauno srityse, dar ir žymiai vėlesniais laikais buvo pagonių. Tada bernardinai ne tik savo bažnyčioje sakė pamokslus ir klausė išpažinčių, bet ir daly-vaudavo tolimesnėse misijų išvykose tarp pagonių. Žinoma, kad provincijolas Mykolas Bal buvo įsakęs daryti tokias ekspedicijas ne tik Lietuvoje, bet ir Žemaitijoje¹⁹¹. Tokias misijų ekspedicijas nebūtų galėję daryti, nemokėdami lietuvių kalbos. Tai patvirtina ir vėlesnių laikų šaltiniai. Antai nuncijaus Caligari archyve iš 1579-1580 m. yra patekę ilgi sąrašai protestantų, stačiatikių ir didelių nusidėjėlių, kuriuos Vilniaus ir Kauno bernardinai sugrą-žino Bažnyčios vienybėn¹⁹². Tuose sąrašuose yra asmenų ne tik iš Vilniaus ir Kauno, bet ir iš plačios Žemaitijos. Su jais, kaip teisingai Z. Ivinskis pastebi, buvo galima kalbėtis tik vietos kalba¹⁹³.

Laikantis ordino papročių, kaip jau minėjome, kapitulos metu visiems vienuolynams būdavo skiriami pamokslininkai. Gaila, kad iki XVIII amž. pradžios neturime kapitulų aktų arba protokolų,

¹⁸⁹ Neviera, *Lietuvos pranciškonai observantai*, 221 psl.

¹⁹⁰ Arch. Bernard. : *Topographia...* f. 100; Arch. Bernard. : *Singulorum provinciae coenobiorum topographia*, f. 39.

¹⁹¹ Apie pagonybės liekanas žr. A. Jablonskis, *Lietuvių kultūra ir jos veikėjai*, Vilnius 1973, 366 ir sek. psl. ; Z. Ivinskis, *Lietuvių kalba viešajame Lietuvos gyvenime*, žr. *Aidai*, 1953 m. 9 nr., 409 ir sek. psl.; Cz. Bogdalski, *Bernardyni w Polsce*, II t., 13 psl. ; F. Neviera, *Lietuvos bernardinai obser-vantai*, 225 ir sek. psl. ; S. Barącz, *Pamiętnik*, 32 psl.

¹⁹² MPV, IV t., in Appendice, 6-8 nr., 775-783 psl.

¹⁹³ Z. Ivinskis, *Lietuvių kalba viešajame Lietuvos gyvenime*, žr. *Aidai*, 1953 m. 8 nr., 365 psl.

dėl to nėra įmanoma duoti ištisą lietuvių pamokslininkų sąrašą, nors iš bendrųjų šaltinių užuominų žinome, kad tokie pamokslininkai Lietuvos bernardinų vienuolynuose buvo ir tuo metu, kai jie priklausė Lenkijos provincijai.

Tomas Dygon savo 1656 m. kronikoje, aprašydamas vienuolynus palietė ir pamokslininkus¹⁹⁴. Jis rašo, kad Vilniuje bernardinai turėjo tris pamokslininkus: vienas jų rytais didžiojoje vienuolyno bažnyčioje kalbėdavo, kitas po pietų prieš mišparus, o trečias sakė pamokslus seserų bernardinų šv. Mykolo bažnyčioje^{194 195}. Tačiau jis nepasako, kokia kalba jie tuos pamokslus sakydavo. Į šį klausimą atsako ankstyvesnė žinia, paties lietuvio pamokslininko užrašyta, Vilniaus šv. Onos brolijos narių knygoje. Ten Stanislovas Margus, 1587 m. liepos 25 d. įsirašydamas į šv. Onos broliją, savo ranka aiškiai parašė, kad jis yra *praedicator Litvanorum* — lietuvių pamokslininkas¹⁹⁶. Tas įrodo, kad XVI amž. gale tokie lietuviai pamokslininkai buvo.

Apie Kauno vienuolyno pamokslininkus Tomas Dygon jau aiškiau pasako. Jis rašo, kad šiame vienuolyne yra du pamokslininkai : vienas pamokslus sako vienuolyno (šv. Jurgio) bažnyčioje lietuviškai, o kitas seserų bernardinų (švč. Trejybės) bažnyčioje lenkiškai¹⁹⁷. Iš to atrodytų, kad vienuolyno bažnyčioje visai nebuvo sakomi lenkiški pamokslai.

Apie pastovų lietuvio pamokslininko buvimą Kauno bernardinų vienuolyne liudija ir senas įrašas išsilikęs viename inkunabulyje. K. Kantak Vilniaus kunigų seminarijos bibliotekoje atrado šv. Vincento Ferreri pamokslų knygą, *Sermones Aestivales*, atspausdintą Kobergerio Nürnberge 1492 m. Ši knyga pradžioje priklausė Kauno bernardino lietuvio pamokslininko bibliotekai, nes joje yra gotiškėmis raidėmis įrašas: *Pro cella praedicatoris Lithua-*

¹⁹⁴ Kantak, *Bernardyni Polscy*, II t., 327 ir sek. psl.

¹⁹⁵ « Conventus iste (Vilnensis) continet in se plerumque Patres et Fratres centum. Praedicatores trēs, unum in Ecclesia nostra magna mane praedicantem, alium post meridiem ante Vesperas concionantem, tertium apud nostras Moniales habet » (Arch. Bernard. : Cronologia... Conventus Vilnensis, f. 1).

¹⁹⁶ « Ego Fr. Stanislaus Marguss Predieator Litvanorum huic Sanctae Societati me subscribo, cuius canonibus morem me laturum pro viribus, gratia divina adiuvante spondeo, ubivis locorum agere me contigerit. Die 25 Julii sancto Jacobo sacra, 1587 » (*Trzy Xięgi Bractwa Anny S.*, f. 46).

¹⁹⁷ « Iste Conventus (Caunensis) semper plusquam triginta Fratres habet : in quo sunt duo Praedicatores, unus qui in Ecclesia nostra Lituanico sermocinatur, alius in Ecclesia Monialium, qui lingua Polonica concionatur » (Arch. Bernard.: *Chronologia... Conventus Caunensis*, f. 49).

nici in loco Coffnensi — priklauso Kauno vietovės lietuvių pamokslininko kambariui. Įrašas abejonės nekelia, nes pranciškonų vienuolynai nuo ordino pradžios iki mūsų dienų oficialiai vadinasi *locus* — vieta. Knyga turėjo būti iš vienuolyno paleista jam kritiškais laikais (1550-1575), dėl to galima spėti, kad ji lietuvių pamokslininkų buvo naudojama XV amž. gale ir XVI pradžioje. Jei tokia bibliotekėlė buvo, buvo ir lietuvis pamokslininkas¹⁹⁸.

Apie Kauno bernardino pamokslą yra palikęs juokingas pasakojimas, Motiejaus Strykovskio XVI amž. antroje pusėje užrašytas. Vienas bernardinus Kaune Didįjį penktadienį sakė pamokslą apie Kristaus kančią. Kai jis pradėjo kalbėti apie Kristaus plaukimą, tai vienas žemaitis savo draugą paklausė: «A ką tataj muschi Kunigas?» Draugas atsakė: «Poną Dievą». Tada jis vėl paklausė: «Ar ana kuris mumus padarė piktus rugius?» Draugas atsakė: «Anu». Tada žemaitis, kreipdamasis į kunigą, garsiai sušuko: «Geraj milas Kunige plak schita Diewa, (kuris) piktus mumus dawe rugius»¹⁹⁹.

Apie Gardino, Tikocino, Polocko ir Nesvyžiaus pamokslininkus rašydamas, Tomas Dygon nepasako, kokia kalba jie sakė pamokslus²⁰⁰, nes tose vietose mišriai gyveno lietuviai, baltgudžiai ir lenkai. Šiose vietose apaštalaudami, jie turėjo vartoti visas kalbas, kuriomis į juos prabildavo tikintieji. Įdomu, kad Kretingos vienuolyne, įkurtame XVII amž. pradžioje, kai net patys fundatoriai Chodkevičiai kalbėjo lenkiškai, pamokslai buvo sakomi tik lietuviškai ir vokiškai²⁰¹. Dar reikia priminti, kad Lietuvos bernardinų tarpe buvo ir vokiečių, kurie iki liuteronizmo įsiveržimo aptarnavo Vilniaus ir Kauno vokiečius kolonistus ir pirklis. Aiškiai yra žinoma, kad Kauno gvardijonas, pačioje XVI amž. pradžioje buvo vokietis, kuris ir vadinosi Pankracijus Almamas²⁰².

¹⁹⁸ K. Kantak, *Najważniejsze rękopisy franciszkańskie*, 175 psl.; P. Rėkaitis, *Sv. Jurgio bažnyčia Kaune*, žr., *Lietuvių Enciklopedija*, X t., 133 psl.

¹⁹⁹ *Kronika Polska, Litewska, Żmudzka i wszystkiej Busi Macieja Strykowskięgo*, II t., Wydanie nowa z roku 1582, Varšuva 1846, 150 psl.; palyg. J. Fijałek, *Uchrześcianienie Litwy przez Polskę*, žr. *Polska i Litwa w dziejowym stosunku*, Varšuva 1914, 74 psl.; Z. Ivinskis, *Lietuvių kalba viešajame Lietuvos gyvenime*, žr. *Aidai*, 1953 m. 8 nr., 368 psl.

²⁰⁰ Arch. Bernard.: *Chronologia*, f. 61, 75, 124.

²⁰¹ «In hoc Conventu semper plusquam viguiti Fratres habitant... habet duos praedicatores, unum idiomate Lituano alium Germanico prae-dioantes» (Ten pat, f. 100).

²⁰² Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 202, 286 psl.; Gidžiūnas, *De initiis Pratum Minorum in Lituania*, 74 psl.

Bernardinai ne tik pamokslus sakė ir išpažintis klausė lietuviškai, bet taip pat lietuviškai mokė ir melstis, kalbėti maldas: *Tėve mūsų, Sveika Marija ir Tikiu į Dievą*. Tai aiškiai parodo tų maldų tekstai, gotiškomis raidėmis ranka įrašyti, vienoje prieš kelis metus Vilniaus universiteto bibliotekos knygoje atrasti, kuri anksčiau priklausė Vilniaus bernardinų bibliotekai ²⁰³.

Su pagrindu J. Lebedys ir J. Palionis, šiuos tekstus aprašydami, mano, kad šios maldos, kurių Jogaila ir Vytautas Lietuvos krikšto metu mokė žmones ²⁰⁴, buvo išverstos Vilniaus pranciškonų ²⁰⁵, ir Lietuvos krikštui vadovavusio pranciškono vysk. Andriaus Vasiliaus buvo patvirtintos, nes poterių tekstai ir tikėjimo tiesos, trumpai sutrauktos į *Tikiu į Dievą*, yra per daug svarbios, kad būtų leidžiama krikšto metu naudotis jų improvizuotu vertimu, be Bažnyčios aprobatos ²⁰⁶. Tai, ką ankstesnieji pranciškonai, vėliau tapę konventualais, pradėjo, tą vėliau Lietuvoje įsikūrę observantai, pas mus bernardinai vadinami, tęsė.

Surastas maldų tekstas yra įrašytas 1503 m. išleistoje knygoje, kuri vadinasi *Tractatus sacerdotalis de sacramentis deque divinis officiis et eorundem administrationibus* ²⁰⁷. Tai kunigams skirta knyga, nagrinėjanti sakramentus ir kitus dvasinius patarnavimus ir jų administravimą. Iš turinio matyti, kad knyga yra skirta ne tik kunigams, bet ir kunigystei besiruošiantiems klierikams. Ji yra įrišta viename tome su kitomis trimis tuo pat metu išleistomis panašaus turinio knygomis.

Pirmame šio tomo puslapyje trimis skirtingomis rankomis yra įrašyta jo metrika, kuri padeda išaiškinti, kas šias knygas parūpino ir kam jos priklausė. Pirmasis įrašas greičiausiai yra to, kuris tas knygas parūpino, arba viršininko, kuris joms davė paskirtį, įrašydamas *Applica pro bibliotheca novitiatus Vilnensis*. Vadinasi, šios knygos, viename tome įrištos, buvo paskirtos Vilniaus novi-

²⁰³ J. Lebedys ir J. Palionis, *Seniausias lietuviškas rankraštinis tekstas*, žr. Lietuvos TSR Aukštųjų Mokyklų Mokslo Darbai Bibliotekininkystės klausimais, III t., Vilnius 1963, 169 psl.

²⁰⁴ Joannis Dlugossii, *Historiae Poloniae*, II t., 466 ir sek. psl.; M. Stbykowski, *Kronika*, II t., 149 psl. ; *Monumenta Poloniae Medii Aevi historica res gestas Poloniae illustrantia*, XII t., Krokuva 1891, 327 psl.

²⁰⁵ J. Lebedys ir J. Palionis, *Seniausias lietuviškas rankraštinis tekstas*, žr. Lietuvos TSR Aukštųjų Mokyklų Mokslo Darbai, Bibliotekininkystės klausimais, III t. Vilnius 1963, 110 psl.

²⁰⁶ V. Gidžiūnas, Vienuolijos Lietuvoje IX-X V amž., žr. L. K. M. Akademijos Suvažiavimo Darbai, VI t., Roma 1969, 263 ir sek. psl.

²⁰⁷ J. Lebedys ir J. Palionis, *Seniausias lietuviškas rankraštinis tekstas*, žr. Lietuvos TSR Aukštųjų Mokyklų Mokslo Darbai, Bibliotekininkystės klausimais, III t., Vilnius 1963, 115 psl. duoda titulinį knygos puslapį faksimilėje.

cijate kunigystei besiruošiantiems klierikams. Paskui šis įrašas išbrauktas ir kita ranka parašyta : *Pro biblioteca Vilnensi Fratrum Minorum*. Tai pasako, kad knyga iš novicijato bibliotekos buvo perkelta į bendrą Vilniaus Mažesniųjų Brolių biblioteką. Kokių Mažesniųjų Brolių bibliotekai jis priklausė, pasako trečia ranka įrašyta bibliotekos katalogo nota, į kurią, leisdami tekstus, J. Lebedys ir J. Palionis visai neatkreipė dėmesio. Tas įrašas yra toks: *Armarium 7, E. nr. 12, pp. Bernardinorum Vilnensium*. Vadinasi, šios keturios knygos, įrištos viename tome, priklausė Vilniaus bernardinų bibliotekai. Uždarius vienuolyną, jos pateko universiteto bibliotekon.

Perskaičius *Tractatus sacerdotalis* knygoje ranka įrašytus lietuviškus poterių ²⁰⁸, pirmiausia į akis krenta tai, kad *Angelo pasveikinimo* yra tik pirmoji dalis — *Sveika Marija*, o trūksta antrosios dalies — *Šventoji Marija*. Gi žinome, kad *šventoji Marija* oficialiai į kunigiškus poterių *Brevijoriun* buvo įvesta pop. Pijaus V 1568 m. ²⁰⁹ nors kaip matėme pranciškonai ją kalbėjo jau žymiai anksčiau ²¹⁰. Faktas, kad pranciškonų bernardinų bibliotekai priklausančios knygos įrašė trūksta antrosios *Angelo pasveikinimo* dalies — *šventoji Marija*, šį įrašą nukelia į XVI amž. pradžią.

Kadangi visos tomo knygos yra išleistos pačioje XVI amž. pradžioje (1503) ir įrašytas poterių tekstas ekspertams atrodo labai senas, gal net iš XVI amž. pradžios ²¹¹, tai iš to galima spręsti, kad tos knygos buvo nupirktos į generalines kapitulas vyskantių bernardinų, kurie stengėsi savo bibliotekas aprūpinti naujomis knygomis, ypač novicijatų ir studijų namus, kur klierikai ruošėsi kunigystei. Jas galėjo nupirkti du buvusieji Vilniaus gvardijonai: Jonas Komorovskis (1512-1515), kuris atstatė sugriuvusi Vilniaus vienuolyną ir biblioteką, dėl to paskui, dalyvaudamas generalinėse kapitulose Romoje (1517) ir Lione (1618), galėjo įsigyti ir pargabenti šias knygas²¹². Galėjo šias knygas Vilniaus vienuolynui parūpinti ir Gotardas iš Siemiancino, kuris po Jono Komorovskio buvo Vilniaus gvardijonas, paskui pirmais 1530 m. įsteigtos Lietuvos provincijos provincijolas, kuris dar anksčiau dalyvavo gene-

²⁰⁸ Ten. pat, faksimilė ir dešifruotas tekstas, 121 ir sek. psl.

²⁰⁹ I. Cecchetti, « Ave Maria », žr. *Ecciclopedia Cattolica*, II t., Vatikanas 1949, 515 skl.

²¹⁰ H. Holzapfel, *Manuale Historiae Ordinis*, 203 psl.

²¹¹ J. Lebedys ir J. Palionis, *Seniausias lietuviškas rankraštinis tekstas*, žr. *Lietuvos TSR Aukštųjų Mokyklų Mokslo Darbai, Bibliotekininkystės klausimais*, III t., Vilnius 1963, 110 ir sek. psl. ir 118 ir sek. psl.

²¹² Gidžiūnas, *De initiis Fratrum Minorum in Lituania*, 67 ir sek. psl.

ratinėje kapituloje Neapolyje (1512)²¹³. Dar yra galimybė, kad šias knygas galėjo pargabenti ir Lukas iš Kauno, tikras lietuvis, kuris Lietuvos provincijos steigimo reikalu buvo nuvykęs į generalinę Parmos kapitulą (1529)^{213 214}. Mano manymu, šias knygas bus parūpinęs Jonas Komorovskis, žymus bernardinų kronistas ir mokytas vyras. Jis greičiausiai bus įrašęs ir lietuviškus poteries. Man atrodo, jei būtų galima atrastų poterių tekstų rašybą sugreinti su Komorovskio kronikos rankraščių rašyba, tai greičiausia šis mano teigimas pasitvirtintų.

Pagaliau ne tiek svarbu, kas tuos tekstus įrašė, bet svarbu, kad jie buvo įrašyti bernardinams priklausančioje knygoje, idant jų kunigystei besiruošiantieji klierikai išmoktų lietuviškus poteries ir jų mokytų tikinčiuosius. Tai irgi patvirtina, kad bernardinai net tada, kai jų Lietuvos vienuolynuose dauguma buvo lenkai, apaštalavo lietuviškai, nes jie ne tik pamokslus sakė ir išpažintis klausė, bet ir poterių mokė lietuviškai.

2. Pastangos grąžinti Katalikų Bažnyčion stačiatikius

Kristaus mokslas dar apaštalų buvo skelbiamas graikiškam ir romėniškam pasauliui graikų ir lotynų kalbomis, dėl to ilgainiui susiformavo skirtingos apeigos ir papročiai. Anais laikais glaudesnius ryšius su Petru ir jo įpėdiniais palaikyti buvo sunku. Suskilus IV amž. Romos imperijai į Vakarų ir Rytų imperijas, atsirado du politiniai centrai: Roma ir Konstantinopolis. Tada Konstantinopolio vyskupas ėmė vadintis patriarchu ir nepriklausomano popiežiaus pradėjo valdyti Rytų imperijos Bažnyčią. Tiesa, jau Kalcedonijos susirinkimas (381) popiežiui pripažino pirmąją vietą, kaip reziduojančiam Senojoje Romoje. Mat, manė, kad popiežiaus primatas nėra dieviškos kilmės, o surištas tik su imperijos sostine. Vakarų imperijos žlugimas V amž. gale Konstantinopolio patriarchus, visuomet esančius Rytų imperatorių įtakoje, paskatino žengti dar toliau ir atsistoti popiežiaus vietoje, popiežių laikant tik paprastu barbarų patriarchu, kurio valdoma Bažnyčia paskendusį klaidose ir iškraipiusi apeigas. Nežiūrint popiežių ir visos Vakarų Bažnyčios geros valios pastangų, 1054 m. Konstantinopolio patriarchas su savo valdoma Rytų Bažnyčia galutinai atsiskyrė nuo Romos²¹⁵.

²¹³ Ten pat, 68 psl. ; Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 304 psl.

²¹⁴ V. Gidžiūnas, *De initiis Fratrum Minorum in Lituania*, 94 psl.

²¹⁵ M. Jūgie, *Costantinopoli*, žr. *Enciclopedia Cattolica*, IV t., 732-746 skl.

a. *Rusijos atsiskyrimas nuo Romos ir pastangos ją sugrąžinti.* — Kadangi Rusija Vladimirui valdant (980-1015) Rytų Bažnyčios apeigomis priėmė krikščionybę ir jos pirmieji vyskupai ir paskui Kijevo metropolitai buvo graikai, tai Rytų Bažnyčiai atskilus nuo Romos, jos paklusnybės atsisakė ir Rusija, nors tai įvyko ne taip greitai, nes tik metropolitas Niceforas (1104-1121) pirmasis viešai pasirodė priešišškai nusiteikęs prieš Romos Bažnyčią²¹⁶. Pastebėtina, kad mūsų religinėje ir istorinėje literatūroje nuo Romos Bažnyčios atsiskyrusieji rusai, baltgudžiai ir ukrainiečiai, yra vadinami pravoslavais arba stačiatikiais²¹⁷, dėl to ir čia bus vartojami šie vardai.

Romos popiežiai nuolat rūpinosi Bažnyčios vienybės sugrąžinti Rusijos stačiatikius. Jie veikė per savo pasiuntinius ir įtakingus kraštų valdovus, organizavo apsaugą nuo totorių ir šaukė bendrus ekumeninius susirinkimus. Popiežiai naudojo ir Lietuvos didikų kunigaikščių patarnavimu. Jie Vytautą ir Jogailą buvo paskyrę net Rusijos žemių vikarais²¹⁸. Iš tikro, didžiausias Vytauto noras ir buvo jo valdomiesiems Rusijos kraštams Kijeve turėti metropolitą, nors tai jam ir nepavyko²¹⁹. Stačiatikių unija rūpinosi ir kiti Lietuvos didieji kunigaikščiai, kol 1596 m. Brastose buvo padaryta trokštamoji unija, kurios dėka didelė dalis Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės stačiatikių sugrįžo Romos Bažnyčiai²²⁰.

b. *Bernardinų dalis stačiatikių grąžinime.* — Po Vytauto stačiatikius Bažnyčios vienybės sugrąžinti daugiausia rūpinosi karalius Kazimieras Jogailaitis. Jis savo valdomuose kraštuose turėjo kelių tautybių valdinius, dėl to norėjo, kad jo valdiniai bent religijos atžvilgiu būtų vieningi, dėl to jis planavo Katalikų Bažnyčiai grąžinti stačiatikius. Patyręs apie popiežiaus legato Jono iš Kapistrano, bei jo vadovaujamų pranciškonų observantų garsą, jis primygtinai jį kvietė atvykti, kad jis imtų vadovauti stačiatikių sugrąžinimui²²¹.

²¹⁶ J. Olšr, *Russia - Storia religiosa*, žr. *Enciclopedia Cattolica*, X t., 1953, 1464-1466 skl.

²¹⁷ P. Jautulis, *Stačiatikiai*, žr. *Lietuvių Enciklopedija*, XXVIII t., 400 psl.

²¹⁸ VPL, II t., 25 nr., 20 psl.; 27 nr., 22 psl.

²¹⁹ J. Pfitzner, *Didysis Lietuvos kunigaikštis Vytautas kaip politikas*, vertė J. Talmantas, Klaipėda 1930, 196-204 psl.

²²⁰ *Bažnytinė unija*, žr. *Lietuvių Enciklopedija*, II t., 309-313 psl.

²²¹ L. Waddingus, *Annales Minorum*, ad an. 1451, XII t., 35 nr., 114 r sek. psl.

Čia reikia pastebėti, kad dar prieš Jono iš Kapistrano atvykimą, jo įkurdintieji Vengrijoje observantai, stačiatikių unijos reikalui buvo sumanę vykti į Maskvos kunigaikštiją. Ši misija buvo pavesta Ladislovui Hungarui, kuris su 12 observantų išvyko į Maskvą, bet Maskvos kunigaikštis jų neišleido ²²². Tada jis su 3 broliais atvyko į Krokuvą, kur, jam prašant, karalius Kazimieras atidavė šv. Kryžiaus bažnyčią ir parūpino vietą vienuolynui statyti ²²³.

Pats šv. Jonas iš Kapistrano į Krokuvą atvyko 1453 m., bet neturėdamas Šv. Sosto pavestos misijos užsiimti stačiatikių unija, Krokuvoje įsteigęs observantų vienuolyną, grįžo prie jam kituose kraštuose pavestų darbų ²²⁴. Tiesa, yra sakoma, esą jis, pats negalėdamas vykti Rusijon, ten pasiuntęs savo brolius ²²⁵, o Lenkijos ir Lietuvos stačiatikių unija rūpintis pavedęs savo įkurtiesiems observantams. Taigi vienas observantų, vėliau bernardinais vadinamų, uždavinių jau nuo pat jų įsikūrimo šiuose kraštuose buvo stačiatikių grąžinimas Bažnyčios vienybėm

Krokuvoje įkurdinti bernardinai ne tuoj galėjo imtis stačiatikių unijos darbo. Pirma turėjo išsiauklėti pakankamai vienuolių ir įkurti savo vienuolynus ukrainiečių ir baltgudžių gyvenamose srietyse. Tik 1467 m., atsiskyrę nuo bohemų ir įkūrę savo provinciją, galėjo išvystyti savo veiklą stačiatikių tarpe ²²⁶. Tada karalius Kazimieras, provincijos vikarijaus Marijono iš Ieziorko paprašytas, 1468 m. iš pop. Pauliaus II gavo leidimą įkurti po du naujus vienuolynus Lenkijoje, Lietuvoje ir Rusijoje ²²⁷. Gavus šį popiežiaus leidimą Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje tuoj buvo įkurti Vilniaus (1469), Kauno (1471), Tikocino (1479) ir Polocko (1498) bernardinų vienuolynai ²²⁸. Šiose vietose įsikūrę, bernardinai ne tik stiprino katalikų tikėjimą, bet kiek aplinkybės leido, vadovaudamiesi Florencijos susirinkimo (1439-1445) nutarimais, pradėjo rūpintis ir stačiatikių grąžinimu Romos Bažnyčion.

c. *Florencijos unijos nesėkmės priežastys.* — Florencijos susirinkimas, išaiškinęs Rytų ir Vakarų Bažnyčių nesutarimus ir palikęs rytiečiams jų apeigas, teoretiškai buvo įvykdęs uniją, bet

²²² Ten pat, ad an. 1452, XII t., 18 nr., 160 psl.; Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 137 psl.

²²³ L. Waddingus, *Annales Minorum*, ad 1452, XII t., 19 nr., 161 ir sek. psl.

²²⁴ Ten pat, ad an. 1453, XII t., 1-8 nr., 189-192 psl.

²²⁵ Ten pat, ad an. 1454, XII t., 3 nr., 226 psl.

²²⁶ Gidžiūnas, *De initiis Fratrum Minorum in Lituania*, 50 ir sek. psl.

²²⁷ CV, I t., 258-259 nr., 296-298 psl.

²²⁸ Gidžiūnas, *De initiis Fratrum Minorum in Lituania*, 53-83 psl.

praktiškai ji neturėjo pasisekimo ne tik Maskvos valdose, bet ir Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje. Dėl unijos nesėkmės Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje yra kaltinamas Vilniaus vysk. Motiejus Trakiškis (1422-1453) ir jo vyskupijos aukštieji dvasininkai, kurie prieštaraudami Florencijos susirinkimui, užsispyrę laikėsi nuomonės, kad stačiatikiai, grįždami Bažnyčios vienybėn, turi priimti lotynų apeigas ir svarbiausia persikrikštyti, nes tik tokia unija bus tikra ir naudinga Bažnyčiai ir valstybei.

Vysk. Motiejus Trakiškis net popiežiaus legatui Kijevo metropolitui Izidoriui, norėjusiam Vilniaus katedroje rytų apeigomis laikyti mišias ir paskelbti Florencijos susirinkimo padarytą Rytų ir Vakarų Bažnyčių uniją, nedavė leidimo ²²⁹. Kai dėl unijos nesėkmės legatas Izidorius vysk. Motiejų Trakiškį apskundė popiežiui, tai jis net pasikvietęs pagalbon žinomą politiką kard. Zbigniewą Olesnickį turėjo teisintis ²³⁰. Panašaus nusistatymo stačiatikių unijos reikalu buvo ir vėlesnieji Vilniaus vyskupai.

d. *Bernardinų laimėjimai ir juridiniai jų veiklos pagrindai.* — Bernardinai, laikydamiesi Florencijos susirinkimo nutarimų ir jiems Šv. Sosto suteiktų privilegijų, stačiatikių tarpe turėjo didelių pasisekimų ²³¹. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ribose bernardinai stačiatikius Bažnyčios vienybėn pradėjo traukti XV amž. gale. Šios rūšies apaštalavimu tame laikotarpyje daugiausia pasižymėjo Vilniaus, Tikocino ir Polocko vienuolynai.

Kai Tikocino vienuolyno fundatorius Martynas Goštautas tapo Kijevo vietininku (1471-1479) ²³², tai jis, labai mylėdamas bernardinus, norėjo, kad jie būtų su juo, dėl to vykdamas Kijevan su savim nusigabeno kelis Vilniaus vienuolyno bernardinus. Jie, Goš-

²²⁹ « Unde etiam quidam episcopus Vilmensis prohibuerat quendam Grecum, Communionem Romanam habentem, qui Craeoviae permixtus fuit celebrare, unde timens idem episcopus, ne eum opportuisset in Romanam curiam ire et a domino papa redargui propter iniuriam illo Greco factam, scripsit litteras excusatorias, quas papa, ut ipse dicebat, laudare debuerat * (Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 264 psl.). Florencijos susirinkimo unijos klausimą Lietuvoje ir Lenkijoje bei Maskvoje ir Vilniaus vyskupo Motiejaus Trakiškio laikyseną gerai išnagrinėjo O. Hałecky, *From Florence to Brest (1439-1596)*, žr. *Sacrum Poloniae Millennium*, V t., Roma 1958, 33-140 psl.

²³⁰ F. Neviera, *Lietuvos pranciškonai observantai*, 221 ir sek. psl.

²³¹ Ten pat, 222 psl. Tvirtinimas, kad observantai pradžioje laikėsi stačiatikių atžvilgiu tos pačios linijos, kaip ir Lietuvos ir Lenkijos vyskupai, nėra šaltiniais paremtas.

²³² J. Wolff, *Senatorowie i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego (1386-1795)*, Krokua 1885, 19 psl. ; A. Šapoka, *Goštautas*, žr. *Lietuvių Enciklopedija*, VII t., 385 psl.

tauto viskuo aprūpinami, Kijeve įsikūrė lyg ir misijų stotį, iš kurios veikdami Bažnyčios vienybėn patraukė daug stačiatikių ²³³. F. Nevieros manymu, ši bernardinų misija čia veikė iki 1482 m., kol Kijevan įsiveržę totoriai, sunaikinę miestą, sudegino ir misijų stotį ²³⁴.

Lietuvos didžiajam kunigaikščiui Aleksandruui Jogailaičiui 1498 m. įkūrus Polocko vienuolyną, 1499 m. ten su keliais bernardinais buvo pasiustas pirmasis gvardijonas Leonas iš Lancuto. Jono Komorovskio liudijimu, šis pirmasis viršininkas beveik per 15 metų tame stačiatikių krašte diegė katalikų tikėjimo daigus, sakydamas pamokslus, krikštydamas ir išpažinčių klausydamas. Taip besidarbuodamas, daugelį tūkstančių stačiatikių Bažnyčios vienybėn grąžino ir nemaža ten dar buvusių pagonių į katalikų tikėjimą atvedė. Ten bernardinai, tarp stačiatikių besidarbuodami, jau naudojosi popiežių suteiktomis Šv. Žemės ir Bosnios pranciškonų privilegijomis. Jie turėjo plačias teises: galėjo atleisti nuo bažnytinių bausmių, dispensuoti nuo įvairių moterystės kliūčių ir tam tikrais atvejais daryti išskyrimus. Lietuvos didžiojo kunigaikščio suteikta galia jie galėjo bausti išsišokėlius. Be to, kunigaikštis krašto vietininkams ir miestų valdyboms buvo įsakęs padėti bernardinams sielovados darbe ir sudrausti jį trukdančius ²³⁵.

²³³ « Hic Gastoldus in tantum fratres diligebat quod absque eis vix esse potuisset, unde, dum capitaneus a serenissimo rege Casimiro in Kyow constitueretur, continue fratres de Vylna circa eundem morabantur, quibus in omnibus necessariis eorum providebat. Qui fratres ibidem inter schismaticos Ruthenos commorantes, multos nobiles et plebeos ad obedientiam Romani pontificis ut schismaticos exemplo bono et doctrina reducebant, que civitas a Vilna distat centum et XX miliaribus » (Ioannes de Komorowo, *Memoriale*, 224 ir sek. psl.).

²³⁴ F. Neviera, *Lietuvos pranciškonai observantai*, 215 psl.

²³⁵ « In quo loco (Polocensi) primus gwardianus institutus est pater Leo de Lanczvd, qui mansit ibidem, fidem plantans catholicam, predicane et baptizans, confessiones audiens, fere quindecim annis et multa milia ex Schismaticis et Lythwanis, adhuc aliquibus existentibus paganie, convertabantur et ibidem fratres utebantur privilegiis terre sancte et Boznensium circa matrimonia dispensando in diversis impedimentis et absolvendo in censuris, divorcia faciendo in certis casibus, puniendo excessivos auctoritate Magni Ducis vel regis, quia hoc ipsum dedit dominus rex in litteris mandando capitaneis et civitatibus, ut fratribus in hys assistant sub eius penis, cum agerent aliqua fratres pro honestate religionis cristiane et multa alia continentur in eisdem litteris mandati regii circa vinculum et iudicia matrimonialia, quia Rutheni in hiis maxime fratres impediabant et easdem litteras aliqui reges confirmaverant » (Ioannes de Komorowo, *Memoriale*, 282 psl. ; *Tractatus cronice*, 425 psl. ; L. Waddingus, *Annales Minorum*, ad an. 1498, XV t., 43 nr., 195 psl. ; Arch. Bernard. : *Annales*... I t., ad an.

Ilgainiui įsigalėjus Maskvos kunigaikščiams, prasidėjo gana dažni maskviečių įsiveržimai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teritorijon, kurie pasiekdavo ir Polocką, dėl to ir Polocko bernardinų vienuolynas net kelis kartus buvo apiplėštas ir sudegintas. Nežiūrėdami nuolatinį pavojų, bernardinai šios vietos neapleido, nes nenorėjo palikti savo triūsų Bažnyčios vienybėn grąžintų tikinčiųjų, kurių čia buvo jau keli tūkstančiai, dėl to sudegintą vienuolyną vis atstatydavo. Be to, kaip Jonas Komorovskis tvirtina, klimatas čia buvęs labai geras, nes per 15 metų šiame vienuolyne nemirė nė vienas vienuolis. Pirmasis čia 1514 metais mirė vienuolyno gvardijonas Bonaventūra Lietuvis, kuris pilies apgulimo metu maskviečių buvo nužudytas ²³⁶. F. Neviera rašo, kad tai buvęs antrasis karas su Maskvos kunigaikščiu Vosyliumi III, kurio kariuomenė įsibrovė Polockan ir, puldama vienuolyną, susirėmė su vienuoliais, kurie su savo viršininku narsiai gynėsi. Bonaventūra Lietuvis kritęs kovoje, o apie kitus trūksta žinių ²³⁷. Tačiau tai yra tik spėjimas. Tiesa, jis galėjo būti užmuštas kovos metu, jei vienuolynas buvo lietuvių kariuomenės panaudotas, kaip miesto gynimo punktas, nes vienuolynas buvo šalia pilies, prie Polotos upės ²³⁸. Tokio paties likimo 1563 m. susilaukė ir kiti bernardinai ²³⁹, kai Jono Žiauriojo IV kariuomenė užpuolė Polocką²⁴⁰. Tada, caro įsakymu, vasario 15 d. totorių buvo nužudyti 5 bernardinai: vienuolyno gvardijoms Paulius ir broliai Domininkas, Martynas, Va-

1498, f. 128-129; Fortunatus Hverbertus, *Menologium*, Monachii 1698, 115 ir sek. psl.).

²³⁶ « Idem locus ter vèl quater per mosquovitas incinerabatur et tociens reedificabatur et iam patres volebant illum dimittere, sed propter populum cristianum et propter salutem animarum remanserunt, multa enim milia hominum diversorum statuum fonte perhenni baptismatis mundati domino crediderunt Ihesu Cristo erant ductibiles et in omni bono et quia ibi nullus habetur sacerdos, fratres remanserunt et tarn sanus locus ille erat et est, quia fratres raro moriuntur ; a susceptione loci illius usque ad annum 1514 nullus frater mortuus est preter fratrem Bonaventuram Lithwanum, tune ibi gwardianum, qui in obsidione Mosquorum interfectus est » (Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 282 ir sek. psl.).

²³⁷ F. Neviera, *Lietuvos pranciškonai observantai*, 213 psl.

²³⁸ Gidžiūnas, *De initiis Fratrum Minoram in Lituania*, 81 psl.

²³⁹ « Item eodem anno 1563 tempore Camisprivii castrum Poloczko in finibus Litwanie a duce Moskorum vi et fraude captum est regnante Sigismundo Augusto sub comiciis Piotrokoviensibus etc. Ibidem aliquot fratres nostri occisi sunt » (Joannes de Komorowo, *Memoriale*, continuatio II, 384 ir sek. psl.).

²⁴⁰ B. Dundulis, *Lietuvos užsienio politika XVI a., Vilnius 1971*, 215 ir 218 psl. ; J. Jakštas, *Liublino unijos vieta Lietuvos istorijoje*, žr. *Lietuvių Tautos Praeitis*, III t., 1 (9) sąs., Chicaga 1971, 20 psl.

clovas ir Adomas²⁴¹. Šių kankinių vardai, kaip ir Bonaventūros Lietuvio, yra įrašyti Pranciškonų Kankinių knygoje²⁴².

Šių kankinių mirtimi įvyko tai, ką pal. Bernardinas iš Feltro buvo išpranašavęs. Mat, kai Stanislovas iš Slapy, gavo iš pop. Inocento VIII pavedimą dirbti stačiatikių ir pagonių tarpe, tai jis, sutikęs pal. Bernardiną, paklausė, ar šioje misijoje bernardinai turės pasisėkimą. Palaimintasis jam atsakęs, kad tik tuomet turės, kai savo abitų kapucius raudonai nudažys už tikėjimą pralietu krauju²⁴³. Įvyko betgi atvirkščiai. Jie jau pirma susilaukė vaisių, o paskui juos aplaistė savo krauju.

Vilniaus vienuolyno bernardinai stačiatikių grąžinimo darbe turėjo vadovaujamąjį vaidmenį. Čia jie, kaip iš įsteigimo dokumento matyti, iš dalies tam ir buvo įkurti²⁴⁴. J. Kurčevskis, paminėdamas bernardinų išikūrimą tiesiog sako, kad vyskupaujant Jonui Losovičiui (1468-1481) į Vilnių atvyko bernardinai, smarkūs kovotojai už stačiatikių sugrąžinimą²⁴⁵. Taip įvyko todėl, kad jie greitai įsitikino, jog stačiatikiai buvo geri krikščionys, tik suklaidinti, dėl to nuošaliai laikosi nuo Katalikų Bažnyčios. Bernardinai matė, kad jie dalyvauja katalikų pamaldose net katedroje ir jų pačių bažnyčiose, nežiūrint to, kad jiems interdiktu tai uždrausta. Matant jų nuoširdumą bernardinams buvo nepatogu juos išvaryti, juo labiau, kad ir kitose bažnyčiose besilankančių niekas neišvarydavo.

Apie tai painformuotas provincijos vikarijus Mykolas Bal, pats rutėnas, kuris 1474 m. iš Italijos grįždamas apaštalavimui palengvinti, parsigabeno, jau minėtą *Mare magnum* bulę, kreipėsi į Šv. Tėvą, kad leistų stačiatikiams pamaldų metų būti bernardinų bažnyčiose ir kad nereikėtų jų išvaryti, jei to nebus daroma katedroje, ar pagrindinėje vietos bažnyčioje. Romos kurija jo prašymo išklusė ir 1475 m. liepos 12 d. suteikė, ko jis prašė, nes ant prašymo yra išsilikusi rezoliucija: *Fiat ut petitur in Lithuania* — Tebūnie, kaip prašoma Lietuvoje²⁴⁶. Šis leidimas buvo parū-

²⁴¹ « Eodem anno (1563) Joannes Basilides Magnus Dux Moschoviae die 15 Februarii capta Polocia (ut noster Bielscius refert in sua Chronologia) Fratres nostros, cum magno fructu ibidem Christiani nominis commorantes, videlicet Paulum Gvardianum, Dominicum, Martinum, Venceslaum, Adamum, tartaris trucidare imperavit» (Arch. Bernard.: *Annales...* I t., ad an. 1563, f. 278 ; *Vinea Christi momini*, f. 2).

²⁴² *Martyrologium Franciscanum*, Roma 1939, 187, 105 psl.

²⁴³ Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 254 psi.

²⁴⁴ CY, I t., 258-259 nr., 296-298 psi.

²⁴⁵ J. Kurczewski, *Biskupstwo Wileńskie*, 30 psł.

²⁴⁶ CY, I t., 292 nr., 340 ir sek. psi.

pintas, norint išvengti galimų kaltinimų, kam bernardinai priima stačiatikius, kuriems yra uždrausta įeiti į katalikų bažnyčias.

Stačiatikių dalyvavimas bernardinų pamaldose, jų pamokslų klausymas bei artimi asmeniniai ryšiai vis labiau juos traukė unijon su Romos Bažnyčia. Po penkerių metų, matyt, jau buvo pribrendęs reikalas, tuometinis provincijos vikarijus Marijonas iš Ieziorko, norėdamas, kad stačiatikių priėmimas tinkamai, gerai ir teisėtai būtų vykdomas, sumanė parūpinti tuo reikalu padarytus Florencijos susirinkimo nutarimus ir gauti oficialų leidimą Bažnyčios vienybėn priimti klaidatikius ir atskalūnus ²⁴⁷. Abu šiuo reikalu popiežiaus raštai duoti Romoje 1481 m. rugpiūčio 31 d. ^{247 248} Kadangi jais savo darbe rėmėsi Lietuvos vienuolynų bernardinai, tai yra pravartu susipažinti su jų turiniu.

Florencijos susirinkime padarytos Armėnų ir Graikų unijos dokumentuose, kurių autentišką, pop. Siksto IV patvirtintą nuorašą gavo Marijonas iš Ieziorko, buvo tokie nutarimai. Pirmiausia peržvelgiamas visas Bažnyčios mokslas, kurio turi laikytis ne tik Romos, bet ir unijon grįžusios Armėnų ir Graikų Bažnyčios. Duodamas visas *Tikėjimo išpažinimas* — *Tikiu į vieną Dievą*, kurį įsakoma kalbėti sekmadienių ir didžiųjų švenčių mišiose. Išaiškinamas, jau Kalcedonijos susirinkime nagrinėtas, dviejų — dieviškos ir žmogiškos — prigimčių buvimas viename Jėzaus Kristaus asmenyje, klausimas, o taip pat žmogiškosios valios ir veiklos paklusnumas dieviškai Kristaus valiai ir veiklai. Pripažįstami visi ekumeniniai susirinkimai ir tie, kurių atsiskyrusi Rytų Bažnyčia nepripažino. Išaiškinamas bendras Bažnyčios mokslas apie 7 sakramentus, bet nieko ypatingesnio apie rytiečių sakramentus neužsimenama. Vadinas, nieko klaidingo jų iki tol teikiamuose sakramentuose nerasta ²⁴⁹. Graikų unijos dekreto pradžioje išreikštas didelis džiaugsmas dėl įvykdytos unijos. Prieita bendro susitarimo moksle apie Šv. Dvasią. Mišiose leista naudoti raugintą ir neraugintą duoną, kaip Rytų ar Vakarų Bažnyčių apeigose iki tol buvo vartojama. Taip pat prieita bendros išvados, kad skaistykloje esančioms sieloms kentėjimus gali sutrumpinti mišių auka ir

²⁴⁷ « Deinde pater Marianus, finito capitulo generali, perrexerit Romam et obtinuit a Sixto quarto binum breve prò reconciliandis et suscipiendis hereticis et schizmatieis. In quibus etiam continetur, quod fratres Poloniae in partibus schismaticorum et paganorum gaudent privilegiis terre sancte et Boznensium et concilium Florentinum de suscipiendis prefatis et baptismi grecorum sub sigilo pape transsumserat, que privilegia in locis Littwanie et precipue in Vilna habentur » (Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 230 psl.).

²⁴⁸ BF, III t., 1461-1462 nr., 742 psl.; n. 1462, 273 psl.

²⁴⁹ Arch. Bernard. : *Annales...* I t., ad an. 1481, f. 76-90.

maldos, ir kad be nuodėmės, ar pilnai atsiteisęs už nuodėmes, miręs eina tiesiai į dangų, o kas miršta sunkioje nuodėmėje — į pragarą. Pripažįstamas popiežiaus primatas, nes jis yra šv. Petro įpėdinis, kuriam Kristus suteikė aukščiausią Bažnyčios valdžią. Gale nustatomos šventės, kurias kartu turės švęsti tiek Vakarų, tiek Rytų Bažnyčios²⁵⁰.

Sėkmingesniui darbui tarp Rusijos, Lietuvos, Žemaitijos ir kitų kraštų schizmatikų, pagonių ir netikinčiųjų pop. Sikstas IV provincijos vikarijui minėtu raštu suteikė tokias galias: leido jam ir jo paskirtiems bernardinams priimti Bažnyčios vienybėn sugrįžtančius graikus, rutėnus, armėnus ir kitus schizmatikus, eretikus, apostatus bei netikinčiuosius, nors jie nuo tikėjimo būtų atkritę po Florencijos susirinkimo priimtos unijos; bernardinams nuodėmklausiams leidžia išrišti iš visų ekskomunikos, suspensos, interdikto ir visų kitų cenzūrų ir bausmių už simoniją, žmogžudystę ir kitus prasikaltimus, dėl kurių paprastai atsiklauiamas Šv. Sostas; be to, suteikia galią dispensuoti kunigus ir klierikus nuo irreguliarių kliūčių gauti šventimus ar gautais naudotis, išskyrus tuos, kurie laisva valia įvykdo žmogžudystę, gyvena su dviem moterim ar sužalojo kūno narius. Bernardinai gali jiems sugrąžinti prarastas, aukštas ir garbingas pareigas ir beneficijas. Negana to, Sikstas IV visos provincijos nariams suteikė visas tas privilegijas, kurias jis ir kiti popiežiai buvo suteikę Šv. Žemės ir Bosnijos pranciškonams²⁵¹.

Bernardinai, dirbdami tarp stačiatikių ir naudodamiesi popiežių privilegijomis, elgėsi labai atsargiai. Matyt, jau tada sutiko ar bijojo sutikti Vilniaus vyskupo, jo kapitulos ir dvasininkijos pasipriešinimą, dėl to pop. Sikstui IV mirus, nors dar galiojo, kaip Inocento VIII rašte sakoma, jo suteiktos galios, rūpinosi gauti jų patvirtinimą, kad jų darbui nebūtų daroma priekaišto, esą jiems suteiktos galios pasibaigė su popiežiaus mirtimi. Jonas Komorovskis rašo, kad Stanislovas iš Slapy ir Jonas Vitriatorius, grįždami iš generalinės Asyžiaus kapitulos, parsigabeno pop. Inocento VIII raštą, kuriuo jis 1487 m. birželio 19 d. patvirtino Siksto IV 1481 m. suteiktas galias ir Šv. Žemės ir Bosnijos privilegijas²⁵².

²⁵⁰ Ten pat, f. 90-98 ; *Documenta Pontificum Romanorum historiam Ucrainae illustrantia* (1075-1700), collegit A. G. Welykyj, I vol., Roma 1953 65 nr., 113-119. Čia yra ir susirinkimo tėvų parašai po unijos dekretu.

²⁵¹ Arch. Bernard.: *Annales...*, I t., ad an. 1481, f. 74-76; BF, III t., 1462 nr., 743 psl. ; L. Waddingus, *Annales Minorum*, ad an. 1481, XIV t., 17 nr., 310 ir sek. psl. ; CV, I t., 319 nr., 376-378 psl.

²⁵² Joannes de Komosowo, *Memoriale*, 249 ir sek. psl. ; Arch. Bernard. : *Annales...*, I t. ad an. 1487, f. 108-110 ; *Documenta Pontificum Romanorum historiam Ucrainae illustrantia*, I vol., 101 nr., 171 ir sek. psl.

Iš to, kad visi šie raštai buvo laikomi Vilniaus vienuolyno archyve ²⁵³, galima spręsti, jog didžiausia stačiatikių grąžinimo veikla buvo išvystyta Vilniaus bernardinų.

e. *Darbe sutiktos kliūtys ir jų pasėkos.* — Bernardinai, laikydami Florencijos susirinkimo mokslo, nematė reikalo perkrikštyti Romos Bažnyčion grįžtančių stačiatikių. Jie leido jiems naudotis rytų apeigomis, jiems suprantama senąja slavų kalba. Jų pastangas uoliai rėmė karalius Kazimieras ir jo sūnus, Lietuvos didysis kunigaikštis Aleksandras, ir Romos Bažnyčios paklusnybėn sugrįžę didikai, ypač Jonas Ivaška Soltonas. F. Neviera mano, kad atsivertusiems didikams padedant, bernardinams pavyko union patiaukti net Kijevo metropolitą Misaelį Dručkį (1474-1477), kuris panoro grįžti Apaštalų Sosto paklusnybėn, Florencijos susirinkimo nutarimų ribose. Paklusnybės aktas, parašytas ir pasirašytas Vilniuje 1476 m. kovo 14 d., pasiuntinių Jono Ivaškos Soltono ir Lietuvos valstybės sekretoriaus buvo nugabentas Romon ir pop. Sikstui IV įteiktas ²⁵⁴.

Tokią išvadą F. Neviera padarė, atsižvelgdamas į Misaelio paklusnybės pareiškimo rašto turinį. Jis tvirtina, kad net paviršutinė rašto analizė, duoda pagrindo hipotezei, jog autorių būta bernardinų teologų. Ten, pavyzdžiui, randame tokių posakių: «Tu, kuris buvai pasirinkęs ir paragavęs elgetaujančiųjų ordino regulą, kurios tiksliai prisilaikydamas, paragavai kieto gyvenimo iki tol, kol Viešpats, pažvelgęs į tavo nusižeminimo dorybę, išaukštino » (popiežius prieš išrinkimą buvo pranciškonas). Aišku, sako F. Neviera, kad tokia forma į popiežių galėjo kreiptis tik pranciškonai, mūsų atveju bernardinai.

Toliau tame rašte atsispindi bernardinų nusistatymas ir kova dėl stačiatikių priėmimo su aukštąja Vilniaus dvasiškąja, kuri trukdo stačiatikiams grįžti Romos Bažnyčios prieglobstin. Ten sakoma: «Vienybė, ramybė ir meilė rūstumu ir pavydu ardo, pasigailėk, Šventasis Tėve, mūs tolimos šiaurės kraštuose gyvenančių, mes

²⁵³ « Item declarationes dubiorum, in privilegiis contentorum fratrum Boznensium, que erant collecte pro conscienciis predictorum fratrum serenandis per quosdam doctores utriusque iuris ad mandatum quorundam summorum pontificum : et hec Vilne habentur, in cista litterarum, quia ego, qui hec scripsi, ibi ea reposui » (Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 250 psl.).

²⁵⁴ F. Neviera, *Lietuvos pranciškonai observantai*, 222 psl. ; *Poselstwo do Papieža Rzymskiego Sixta IV od Duchowenstwa y od Ksiąztw y Panów Ruskich*, Vilnius 1476 ; *Monumenta Ucrainae Historica*, 1 t., collegit A. Šeptykyj, Roma 1964, 6 nr., 5 psl. ; O. Halecki, *From Florence to Brest*, žr. *Sacrum Poloniae Millennium*, V t., Roma 1958, 99 psl.

priklausome Rytų Bažnyčiai, tačiau mes pripažįstame be pirmųjų septynių Visuotinių Susirinkimų dar aštuntą, būtent Florencijos ».

Be to, bernardinai laikėsi nuomonės, kad Bažnyčios vienybėn grįžtančius nereikia iš naujo krikštyti. Vadinasi, jie stačiatikybėje priimtąjį krikštą laikė tikru. Tuo tarpu Lenkijos ir Lietuvos vyskupai reikalavo grįžtančius stačiatikius antrą kartą krikštyti. Dėl to Misaelis savo rašte taip pasisako : « Mes tikime ir išpažįstame, jog yra vienas krikštas nuodėmėms atleisti, o ne du krikštai, kaip, kad mūsų krašte tvirtinama »²⁵⁵. Šiais vidaus argumentais remiantis, iš tikro, atrodo, kad šis paklusnybės raštas, jei ir nebuvo bernardinų rašytas, tai jis buvo rašytas jų įtakoje.

Neužteko metropolito pareikštos paklusnybės popiežiui, kad unija būtų efektyvi, reikėjo išsamoninti dvasiškąją ir tikinčiuosius, kad jie suprastų įvykusio pasikeitimo prasmę ir dvasinę naudą. Tai suprasdami mūsų bernardinai, karaliaus Kazimiero ir stačiatikių unitų didikų remiami, ėmėsi darbo. Pirmiausia unitus reikėjo aprūpinti liturginėmis knygomis, kuriose būtų pataisytos stačiatikių klaidos. Tada buvo paruošta knygų serija bažnytine slavų kalba ir net pradėta spausdinti Friolio Švaipolto spaustuvėje Krokuvoje. Deja, ši bernardinų iniciatyva tuoj buvo užgniaužta. Lenkijos vyskupai, sužinoję apie tokių knygų spausdinimą, pakėlė didžiausią triukšmą, dėl to darbas buvo sustabdytas ir net pats spaustuvininkas dėl to gerokai nukentėjo ²⁵⁶.

Šalia apeigų klausimo, rūpinantis stačiatikų unija, labai aštria forma iškilo sakramentų, labiausiai krikšto, galiojimo klausimas. Dar Vytautas, rūpindamasis unija, savo laiške Konstancos susirinkimo tėvams 1417 m. įrodinėjo, « kad rebaptizacijos — perkrikštijimo praktika grįžtantiems katalikybėn schizmatikams yra nepakenčiama, atgraso juos ». Lietuvos valdovas čia pat išreiškia savo nuomonę dėl rebaptizacijos, pasisakydamas prieš ją : « Stačiatikiai pripažįsta krikšto sakramentą, todėl jų krikštas turėtų būti tikras, nereikalingas kartojimo » ²⁵⁷.

Bernardinai, rūpindamiesi Bažnyčiai laimėti schizmatikus, buvo tos pačios nuomonės. Vyskupai gi, priešingai, reikalavo grįžtančius perkrikštyti ir tik tada vienybėn priimti. Bernardinai, naudodamiesi jiems suteiktomis galiomis ir Florencijos susirinkimo

²⁵⁵ F. Neviera, *Lietuvos pranciškonai observantai*, 222 psl., 119 išnaša.

²⁵⁶ Ten pat, 223 psl., 120 išnaša. Ten duodami paruoštų spaudai knygų vardai ir apie šį dalyką plati literatūra.

²⁵⁷ *Copiola Prioratus sancti Andreae*, edidit J. H. Baxter, Oxfordas 1930, 40-41 psl.

nutarimais, kuriuose tokių suvaržymų nebuvo, savo bažnyčiose pamaldų metu leido dalyvauti stačiatikiams ir viešai skelbė, kad stačiatikių apeigos yra kilnios, jų sakramentai tikri ir be perkrikštijimo grįžtančius priimdavo Bažnyčios vienybėm

Šis nesutarimas jau anksčiau prasidėjęs, dar paaštrėjo, kai 1494 m. Lietuvos didysis kunigaikštis Aleksandras vedė Maskvos kunigaikštę Eleną, stačiatikę. Tada kilusiam nesutarimui išaiškinti Vilniuje ir Krokuvoje buvo suruošti pasaulinių kunigų teologų iš vienos pusės ir bernardinų iš kitos disputai. Disputuose bernardinams vadovavo jų provincijos vikarius Jonas Vitriatorius²⁵⁸. Vilniaus vyskupo teologai sau į pagalbą buvo pasikvietę net iš Krokuvos teologą Joną Sukarną. Vilniuje disputas truko tris dienas, bet bendros išvados nepriėjo; abi pusės paliko prie savo nuomonių²⁵⁹. Tačiau, norėdamas suniekinti bernardinus, Jonas Sukamas 1501 m. išleistoje knygelėje išdėstė savo argumentus prieš bernardinus²⁶⁰.

Tai buvo jau per daug, dėl to bernardinai savo padėtį išdėstė pop. Aleksandrui VI, kuris savo breve, prasidedančia *Fide dignorum relatione*, duota Gniezno arkivyskupui kard. Fridrikui, šv. Kazimiero broliui, išdėstė Florencijos susirinkimo mokslą apie graikų krikštą ir jų Romos Bažnyčion grįžtančių priėmimą. Patvirtino pop. Inocento VIII breve bernardinams suteiktas galias ir privilegijas, liečiančias stačiatikių priėmimą. Pačiam arkivyskupui pavedė, kad grįžtančius rutėnus be perkrikštijimo priimtų, arba Lvovo arkivyskupui, Vilniaus ir Žemaičių vyskupams priimti

²⁵⁸ « Eodem anno serenissimus princeps Allexander Dux Magnus Litwanie duxit in conthoralem suam filiam ducis Mosquovie, nomine Elenam, Schismaticam, que erat de ritu Greco sive Ruthenorum, et huius rei causa inter prelatos et doctores ex tua et ffatres nostros parte ex altera exorta fuit controversia de rebaptizatione Grecorum, de quorum ritu sunt Rutheni et de visitatione divinatorum in ecclesiis nostris vel Latinorum, secularibus prelati et doctoribus dicentibus, quod Greci in suscipiendo ritum nostrum debent rebaptizari et sic per consequens ecclesias nostras tempore divinatorum visitare, nostris autem, precipue prefato patre Iohanne, vicario provincie, contrarium dicentibus quod non tenentur rebaptizari, sed tantum caput unum ecclesie recognoscere scilicet papam et obedienciam ei promittere et sic circa ecclesias nostras sine aliqua rebaptizatione, ad quam non obligantur, sacramenta omnia percipere et debent pro veris catholicis haberi. Et hoc omnia probavit in conspectu pontificum et doctorum multorum litteris summorum pontificum et concilio Fiorentino et doctorum dictis catholicorum tarn Vilne quam Cracovie. Sed nihilominus aliqui scilicet prelati per aliquod annos contrarium tenuerunt, dicentes, se habere (licet false), super hoc breve apostolicum, quod talia prohibet fieri» (Joannes de Komobowo, Memoriale, 262 ir sek. psl.).

²⁵⁹ F. Neviera, *Lietuvos pranciškoniai observantai*, 224 psl.

²⁶⁰ *Elucidarius errorum ritus Ruthenici*, Krokava 1501.

pavestų, arba kitiems kunigams ar bernardinams, kurių šiame šventame darbe nereikia atmesti, bet pagal popiežiaus valią jam panaudoti ²⁶¹.

Tuo pačiu reikalu, matyt, į Romą kreipėsi ir Vilniaus vyskupas, nes pop. Aleksandras VI kita breve, prasidedančia *Altitudo divini consilii*, 1501 m. rugpiūčio 23 d., duota Vilniaus, Kijevo, Lucko ir Žemaičių vyskupams, išreiškia džiaugsmą, kad Lietuvos stačiatikiai grįžta Katalikų Bažnyčion. Toliau popiežius sako patyręs, kad kai kurie reikalauja grįžtančius rutėnus perkrikštyti ir tik tada unijon priimti, dėl to išaiškina Florencijos susirinkimo mokslą apie krikštą, kad rytų apeigų krikštas yra geras ir tikras ir nereikia Bažnyčios vienybėn grįžtančių antrą kartą krikštyti, tik reikalauja, kad atsižadėtų savo klaidų. Pagaliau Vilniaus vyskupui paveda, kad jis grįžtančius be perkrikštijimo Bažnyčios vienybėn priimtų, arba kitiems kunigams, domininkonams ir pranciškonams bernardinams juos priimti pavestų ²⁶².

Teisingai F. Neviera pastebi, kad « galiausiai observantai kovą dėl rebaptizacijos laimėjo : jų tezė rado pritarimo Romoje. Pop. Aleksandras VI [...] išleido pagarsėjusią *Altitudo divini consilii* brevę, kurioje aiškiai sakoma, jog stačiatikius, grįžtančius katalikybėn, nėra reikalo antrąsyk krikštyti. Kitaip sakant, Apaštalų Sostas oficialiai pasmerkė rebaptizacijos praktiką». Brevė buvo adresuota Vilniaus vysk. Albertui Taborui, kuriam popiežius patarė ir toliau stačiatikių grąžinimo darbe naudotis domininkonų ir pranciškonų patarnavimu ²⁶³.

Lenkijos ir Lietuvos vyskupai šiuo popiežiaus sprendimu buvo labai nepatenkinti, dėl to, Gniezno arkiv. Jono Laskio rūpesčiu, pop. Leonas X 1515 m. rugpiūčio 9 d. išleido jiems palankesnę informaciją, kuri prasideda *Sacrosanctae universalis Ecclesiae*, kurioje pagrinde pripažįsta, kad rytiečių bažnyčiose teikiami krikšto,

²⁶¹ « Tamen processu temporis Allexander VI, qui successit Innocencio octavo, qui mortuus est anno 1492, dederat breve, quod incipit : Fide dignorum relatione, domino Frederico, cardinali, archiepiscopo Gneznensi et episcopo Cracoviensi, confirmans concilium Florentinum de baptizmate et susceptione Grecorum et eciam confirmans breve Innocencii octavi fratribus Minoribus de Observantia pro hoc ipso concessum, commitens ei, ut eos sine omni rebaptizazione suscipiat vel suscipiendos committat archiepiscopo Leopoliensi, episcopo Vylnensi et episcopo Szamogitiensi vel aliis suis presbiteris aut fratribus de Observantia, quos in hoc sanctissimo negotio dicit non esse contemnendos, sed secundum voluntatem eius assumendos » (Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 264 ir sek. psl.).

²⁶² vpl, II t., 319 nr., 295 psl. ; J. Kurczewski, *Kościół Zamkowy*, II t., 611 psl.; *Documenta Pontificum Romanorum historiam Ucrainae illustrantia*, I vol., 108 nr., 186-188 psl.

²⁶³ F. Neviera, *Lietuvos pranciškonai observantai*, 224 psl.

sutvirtinimo ir kunigystės sakramentai yra geri ir tikri ir jų kartoti nereikia, bet kai kuriais atvejais kai teikiami ne pagal Katalikų Bažnyčios priimtą formą, tai reikia juos pakartoti ²⁶⁴.

Šiame ginčo įkarštyje buvo labai netaktiškų išsišokimų. Bajoras Soltonas Aleksandravičius iš Pačiampovo (netoli Pinsko) pop. Pauliaus II laikais (1464-1471), Romoje grįžęs iš stačiatikio į katalikus, Vilniaus katedroje norėjo priimti komuniją, bet kunigas ją demonstratyviai aplenkė. Maža to, paklaustas, neturėjo liudijimo, kad perėjęs į katalikus, dėl to kunigas, įlipęs į sakyklą, ją iškoliojo, girdi: « Šuo, antrą kartą neapsikrikštijęs, išdrįso artintis prie Dievo stalo ». Taip įžeistas unitas vėl atkrito nuo Bažnyčios. Tiesa, prieš mirtį jis kvietėsi bernardiną kunigą, bet, tarną apgautas, mirė nesusitaikęs su Bažnyčia ²⁶⁵.

Šiose aplinkybėse taip pat ir Jonas Sapiega, bernardinų patariamasis, buvo sumanęs pastatyti bažnyčią, kurioje, Vilniaus vyskupo pakonsekrutoje, būtų galima lotynų ir slavų kalbomis laikyti pamaldas. Tuo norėta parodyti, kad abejos apeigos yra lygiai geros, kaip bernardinai skelbė savo pamoksluose. Tuo tikslu 1501 m. balandžio 28 d. iš pop. Aleksandro VI buvo gautas ir reikalingas leidimas ²⁶⁶. Sapiega bažnyčią pastatė Ikainėje, bet nežinia, ar joje kada nors buvo laikomos pamaldos rytų apeigomis ²⁶⁷.

Nežiūrint visų popiežių įspėjimų, lotynų apeigų kunigai ir vyskupai ir toliau laikėsi savo nusistatymo rytiečių atžvilgiu. Jie reikalavo unijon grįžtančius perkrikštyti, nepripažino vedusiųjų kunigų kunigystės, jų mišių, laikomų vartojant raugintą duoną, ir komunijos abiem pavidalais ir išjuokė jų apeigas ir papročius. Tiesa, rytiečiams pasiskundus, pop. Leonas X 1521 m. gegužės

²⁶⁴ Ten pat, 225 psl.

²⁶⁵ « Vilnae tandem in Cathedrali dum litteras testimonii de susceptione sua non habuisset, palam in ambona contra eum invehebatur canis etiam inconsulte ibidem nominato. Qui demum repulsus magnum auxit errorem. Sic enim contemptus Ruthenos illius ducatus in eorum errore confirmavit, dicens se a papa in fide greca sine rebaptismate susceptum et communicatum, obedientiam vero sibi et successoribus Romanae Ecclesiae prestitum iura palliavit, debet semper latinas visitare ecclesias et a latinis sacramenta suscipere. In die autem sui obitus vocare iusit fratres Minores de Observantia in quo per servitores Ruthenos fuit deceptus » (S. Kutrzeba ir J. Fijałek, *Kopiarz rzymski Erazma Ciołka*, žr. *Archivum Komisji Historycznej*, seria 2, I t. Krokua 1924, 77 psl. ; F. Neviera, *Lietuvos pranciškonai observantai*, 224 psl.

²⁶⁶ Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 265 psl. ; *Documenta Pontificum Romanorum historiam Ucrainae illustrantia*, I voi., 103 nr., 178 ir sek. psl.

²⁶⁷ F. Neviera, *Lietuvos pranciškonai observantai*, 224 ir sek.

18 d., visa tai daryti kuo griežčiausiai uždraudė ir jiems visuotinių Bažnyčios susirinkimų suteiktas teisės ir privilegijas iš naujo patvirtino ²⁶⁸.

Keista, kad visa tai, kas tik bernardinų stačiatikių Bažnyčios vienybėn grąžinimui buvo daroma, ar bandoma daryti, visuomet sutikdavo didžiausią pasaulinių kunigų ir vyskupų pasipriešinimą, dėl to jų pastangos ir darbai negalėjo duoti pastoviai išliekančių vaisių. Jono Komorovskio, tuometinio kronisto, manymu, šios kliūtys buvo daromos iš pavydo, nors pasauliniai dvasininkai patys šio darbo ir nesiėmė, nes iš jo nepramatė apčiuopiamo materialinio pelno ²⁶⁹.

Nuolatiniai nemalonumai ir trukdymai ne tik mažino darbo našumą, bet ir silpnino bernardinų užsidegimą ir energiją darbe. Iš kitos pusės, totoriams sunaikinus Kijevo rezidenciją (1482) ²⁷⁰ ir Polocko vienuolyną sugriovus bei vienuolius nužudžius (1563) ²⁷¹, gerokai susiaurėjo ir jų darbo dirva. Šį darbą kurį laiką silpnino ir vidaus kovos su lenkais dėl Lietuvos bernardinų provincijos įsteigimo ²⁷². Neleido sėkmingai veikti ir kitos naujai įsteigtą provinciją ištikusios nelaimės ²⁷³. Be to, kivirčams dėl stačiatikų rebaptizacijos vos pasibaigus, visos jų jėgos turėjo būti nukreiptos kovai su besiveržiančiu Lietuvon protestantizmu.

Nežiūrint to, savo misijos grąžinti Romos Bažnyčion stačiatikius, bernardinai neapleido nė sunkiausiais laikais. Jų veikla šioje srityje vėl ryškiau ėmė reikštis XVI amž. gale, kai jie pradėjo atsigauti. Tai pastebime iš Vilniaus ir Kauno bernardinų nuncijui Caligari įteiktų Romos Bažnyčion sugrąžintų protestantų ir stačiatikių sąrašų. Jie, naudodamiesi nuncijaus suteiktomis galiomis, nuo 1579 m. rugpiūčio 12 d. iki 1581 m. kovo 24 d. Bažnyčios vienybėn grąžino 31 stačiatikį ²⁷⁴. Jie dalyvavo ir Brastos unijos paruošime ir jos vykdyme ²⁷⁵, nors joje jau nevaidino pirmaujančio vaidmens.

²⁶⁸ *Documenta Pontificum Romanorum historiam Ucrainae illustrantia*, I vol., 114 nr., 201-204 psl.

²⁶⁹ Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 263-265 psl.

²⁷⁰ F. Neviera, *Lietuvos pranciškonai observantai*, 221 ir sek. psl.

²⁷¹ Joannes de Komorowo, *Memoriale, continuatio* II, 384 ir sek. psl.

²⁷² Gidžiūnas, *De initiis Fratrum Minorum in Lituania*, 90-96 psl.

²⁷³ Ten pat, 98-102 psl.

²⁷⁴ *Monumenta Ucrainae Historica*, I vol., 24 nr., 14 psl. ; MPV, IV t., in Appendice 6 nr., 775-781 psl. ; 19 nr., 836-841 psl.

²⁷⁵ *Documenta unionis Berestensis*, collegit A. Welykyj, Roma 1970.

3. Veikla protestantizmui užplūdus

Neilgai Lietuvos bernardinai ramiai galėjo skleisti Kristaus mokslą lietuvių tarpe ir rūpintis stačiatikių unija, nes vos 1530 m. savo provinciją įsteigus, bet dar nespėjus tinkamai susitvarkyti ir daugiau vienuolių išsiauklėti, Lietuvą netikėtai viena po kitos užplūdo liuteronizmo, kalvinizmo ir kitų protestantų sektų bangos. Negausiams ²⁷⁶, nepasiruošusiems ir dar marų išretintiems bernardinams reikėjo stoti į labai sunkią kovą, tačiau, kaip toliau matysime, jie šioje kovoje nepalūžo, nes neprarado nei savo vienuolių, nei savo narių protestantizmo naudai.

a. *Pirmosios protestantizmo apraiškos.* — Apie liuteronizmo klaidų plitimą Lietuvos bernardinai sužinojo labai greitai. Buvęs Vilniaus gvardijonas, Jonas Komorovskis apie jas patyrė jau 1518 m., dalyvaudamas generalinėje Lyono kapituloje ²⁷⁷. Toje kapituloje išrinktas generolas Pranciškus Lichetti, 1520 m. rugpjūčio 21 d., atvykęs į Krokuvą, sušaukė provincijos kapitulą, kurioje dalyvavo ir Lietuvos vienuolių gvardijonai ir diskretai, nors ir pavėluotai atvykę ²⁷⁸. Šioje kapituloje generolas Lichetti paklusnybės vardu visus įpareigojo klausyti popiežiaus, saugotis Liuterio klaidų ir deginti jo raštus ²⁷⁹. Dar daugiau jie apie liuteronizmą sužinojo, kai generalinė kapitula visame ordine 1521 m. įvedė maldas, kad Dievas apsaugotų nuo Liuterio klaidų ²⁸⁰. Šios kapi-

²⁷⁶ Lietuvos provinciją kuriant buvo tik 13 lietuvių bernardinų, tinkamų atsakingoms pareigoms. Tada priskaičius netinkamus, senelius, klierikus, brolius, novicus, kandidatus ir savanoriais palikusius lenkus provincija galėjo turėti apie 80 narių (Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 350 psl.; Gidžiūnas, *De initiis Fratrum Minorum in Lituania*, 98 psl.).

²⁷⁷ Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 187 psl.

²⁷⁸ « Ecce Lithuani nostri modo veniunt ». « Fratres Lithuani sive custodiae Vilmensis, quae conventus quattuor habebat. Horum guardiani et discreti longinquitate itineris tardius ad capitulum tune pervenire apparent » (*Relatio de Licheto*, 50 nr., 513 psl.).

²⁷⁹ « Item precipio per obedientiam, ob honorem Pontificis, quod maledictum Martinum Lutherum contra Summum Pontificem latrantem vitetis ; et si habetis dieta sua, comburatis » (*Relatio de Licheto*, 85 nr., 524 psl. ; žr. ir 9 nr., 489 psl. ; 103 nr., 528 psl.).

²⁸⁰ Šios generalinės kapitulos buvo paskelbti tokie nutarimai : « Cum nostri šit muneris armis spiritualibus, Ecclesiae adversariis, et fidem orthodoxam deprovantibus, viriliter strenueque occurrere, et pestiferae dogmatizationi Lutheranae, quae procurante humanae salutis inimico, noviter insurexit, juxta sanctissimi Domini nostri pium desiderium, salubriter obiare, ordinat et mandat Reverendissimus Pater Generalis Minister cum universo suo Capitulo, ut piis et devotis precibus primitus occurrat, et quotidie in omnibus horis canonicis post dictum *Salve Regina*, suffragium hoc

tūlos nutarimus ir įsakymus : malda, pamokslais ir dvasiniu mokslu pastoti kelią liuteronizmui, visiems provincijos nariams turėjo pranešti provincijolu išrinktas Jonas Komorovskis (1520-1523). Nuo šio momento ir Lietuvos bernardinai buvo įpareigoti kovoti su plintančiu liuteronizmu.

Gavę šį išpėjimą mūsų kraštų bernardinai, ypač viršininkai, saugojo savo vienuolynus nuo klaidatikių infiltracijos. Tada nuncijaus Zacharijo Ferreri ir karaliaus Žygimanto paragintas, Bernardinas iš Grabovo Torūnės mieste, Prūsijoje, sakydamas pamokslus prieš Liuterio mokslą, surinko ten liuteronų paskleistą literatūrą ir viešai, dalyvaujant publikai, sudegino²⁸¹. Kai Prūsijoje, kuri tuomet jau buvo Lenkijos valdžioje, Vokiečių ordino magistras tapo liuteronu ir observantų vienuolynai buvo liuteronų užgrobti, tai, karaliui Žygimantui Senajam remiant, bernardinai būtų galėję tuos vienuolynus atgauti ir apgyvendinti, bet jie, bijodami liuteronų infiltracijos ir persekiojimų, jų neėmė²⁸². Lietuvos ir Lenkijos bernardinai tik iš tolo skaudžiai išgyveno Prūsijos, Livonijos ir Breslavo observantų vienuolynų užgrobimą ir vienuolių iš jų išmetimą²⁸³, bet patiems to patirti neteko.

Kai Vokietijoje, Liuterio mokslui įsigalėjus, žuvo visa didžiulė Saksonijos observantų provincija, tai Lenkijos ir Lietuvos bernardinai, 1524 m. rugsėjo 8 d. Vartos kapitulon susirinkę, nutarė visuose kaimuose, miesteliuose ir miestuose mokyti žmones tikrojo tikėjimo, įtikinančiai ir karštai sakyti pamokslus, ruošti iškilmingas pamaldas, dažniau laikyti mišias ir jas giedoti, ginti 7 Bažnyčios sakramentus ir Romos popiežiaus autoritetą ir atremti visus liuteronų puolimus²⁸⁴.

adjicatur, videlicet : *Gaude Maria Virgo cunctas haereses sola interemisti in universo mundo*, et versus : *Ave Maria* etc. Et quando in Missa conventuali ordinaria oratio tertia defuerit, dicta oratio *Ecclesiae tuae* additur. Secundo divini verbi gladio et saerae thologiae telo eidem usque ad sanguinem resistatur, prout prò Capitulo Generali provide sufficienter promissum est, et unicuique Ministrorum salubriter commissum est » (L. Waddingus, *Annales Minorum*, ad an. 1521, XVI t., 8 nr., 140 ir sek. psl., zr. Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 338 psl.).

²⁸¹ « Iis eciam legatus contra Luteranos aliqua fecit Turoniae, presente regia maiestate, predicante fratre Bernardino, librosque eorum multos in presentia regis Sigismundi Cazimiridis igne combusit » (Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 339 psl. ; L. Waddingus, *Annales Minorum*, ad an. 1521, XVI t., 8 nr., 141 psl.).

²⁸² Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 187 psl.

²⁸³ Ten pat, 242 psl. ; L. Waddingus, *Annales Minorum*, ad an. 1523, XVI t., 38 nr., 201 psl.

²⁸⁴ « Videntes Poloni vicini ignis crevisse incendium, suamque rem tunc agi, cum proximus arderei, in congregatione provinciali sub Nativitate

Nežiūrint to, protestantizmas vis labiau ėmė įsigalėti Prūsijoje, Lenkijoje ir Lietuvoje. Dancige 1526 m. domininkonai ir pranciškonai buvo labai liuteronų puolami. Jie ten išsilaikė tik karaliui Žygimantui Senajam įsikišus ²⁸⁵. Pagaliau 1558 m. rugsėjo 1 d. liuteronai sudegino Vskovo vienuolyną ²⁸⁶. Apostatų pradėjo atsirasti ir Lenkijos vienuolių tarpe, nes 1526 m. sausio 28 d. pop. Klemensas VII Gniezno arkivyskui leido jau iš protestantizmo grįžtančius apostatus dispensuoti ²⁸⁷. Ilgainiui ir pačioje Lenkijos bernardinų provincijoje atsirado vienas kitas apostatas ²⁸⁸.

b. *Protestantizmo susitikimas su Lietuvos bernardinais*. — Kai Martynas Liuteris 1517 m. prikalė savo tezes prieš atlaidus prie bažnyčios durų ir savo raštais atvirai išėjo prieš tradicinę Bažnyčios mokslą²⁸⁹, tai jo knygos greitai pasklido ir tarp Lietuvos vokiečių kolonistų. Jie labai domėjosi visomis naujovėmis, pasireiškiančiomis tėvynėje, dėl to ir liuteronizmas greitai pasklido jų tarpe. Su vokiečiais pirkliais atvyko ir pirmieji liuteronizmo skelbėjai ir, apsigyvenę Vilniuje, skleidė naujoves. Tai pastebėjęs, vysk. Jonas iš Lietuvos kunigaikščių 1527 m. sušaukė Vilniaus sinodą, kuriame buvo nutarta be vyskupo atestacijos nepriimti svetimų vyskupijų kunigų ir neleisti vokiečiams mokyti mokyklose.

Bene pirmasis iš lietuvių kunigų 1535 m. viešai pradėjęs skelbti Liuterio mokslą, buvo Žemaičių vyskupijos kunigas J. Tartilavičius, Šilalės klebonas, kuris, už tai šaukiamas į teismą, pabėgo į Prūsus. Pirmasis aukšto išsilavinimo vyras, skelbęs Lietuvoje liuteronizmą, buvo Abraomas Kulvietis, kuris 1539 m. Vilniuje įsteigė mokyklą. Kai buvo patirta, kad jis skelbia Liuterio mokslą, tai, vysk. Pauliui Alšėniškiui veikiant, Kulviečio mokykla buvo

beatae Mariae Virginis (1524) Vartae celebrata, decreverunt ubique in uribus, pagis et oppidis veram doctrinam Catholicae fidei, stilo concionatorio ad concertationem redacto, animosae praedicare, officia Divina solemnius celebrare, Missas privatas multiplicare, septenarium Sacramentorum numerum asserere, Pontificis Romani auctoritatem tueri eaque studiosius defendere, quae impudentius Lutherus cum asseclis impugnabant » (L. Waddingus, *Annates Minorum*, ad an. 1524, 13 nr., 214 psl. : Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 243 ir sek. psl.).

²⁸⁵ L. Waddingus, *Annates Minorum*, ad an. 1526, XVI t., 4 nr., 260 psl.

²⁸⁶ Arch. Bernard.: *Annates...* I t., f. 277.

²⁸⁷ VPL, II t., 479 n., 438 psl.

²⁸⁸ Joannes de Komorowo, *Memoriale, continuatie I*, 375, 378, 385, 401 psl. ; Arch. Bernard. : *Annales...*, I t., ad an. 1586-1591, f. 605 ir sek.

²⁸⁹ H. Grisas, *Martin Luther. His life and work*. Adapted from the second German Edition by Fb. J. Eble, Westminster, Md. 1950, 89 ir sek. psl.

uždaryta, ir jis, šaukiamas į teismą, drauge su J. Zablockiu ir S. Rapolioniu 1542 m. pasitraukė į Prūsus ir pasiprašė kunigaikščio Alberto globos.

Nežiūrint vyskupų draudimo, naujovių skelbėjai buvo laukiami ir šiltai didikų dvaruose priimami. Didikams pradėjus linkti prie naujos religijos, liuteronizmas apie 1536 m. Lietuvoje tapo pusiau viešas, o nuo 1540 m., galima sakyti, jau virto viešu. Kai 1550 m. Mikalojus Radvilas Juodasis, nutraukęs ryšius su Katalikų Bažnyčia, paskui save patraukė Mikalojų Radvilą Rudąjį, tai liuteronizmas pradėjo dominuoti. Sakoma, kad XVI amž. antroje pusėje jau maža buvo belikę didikų ir bajorų, kurie laikėsi katalikų tikėjimo, čia taip pat reikia paminėti, kad anksčiau protestantizmas Lietuvoje paplito liuteronizmo forma, bet po dviejų dešimtmečių jį pradėjo išstumti kalvinizmas, kuris irgi netrukus suskilo į daugelį įvairių sektų²⁹⁰.

Kai Lietuvą užliejo protestantizmo banga, tai vienuolijos čia dar nebuvo pakankamai įsitvirtinusios. Nežiūrint to, Lietuvoje jos geriau nei kituose kraštuose atsispyrė prieš protestantizmo antplūdį, nes nė vienas jų vienuolynas neatiteko protestantams.

Skaudžiausiai protestantizmo infiltraciją išgyveno Lietuvos pranciškonai konventualai, anuomet tik pranciškonais Lietuvoje ir Lenkijoje vadinami. Jie priklausė Lenkijos konventualų provincijai, kuri buvo valdoma protestantu tapusio provincijolo ir net generalinio komisarijaus Pranciškaus Lismanino²⁹¹. Tada į protestantizmą palinko ir du lietuviai pranciškonai konventualai: Stanislovas Rapolionis ir kažkoks mažai žinomas Pranciškus Lietuvis. Tačiau, kai, nuncijaus Caligari prašymu, 1579 m. atsiustas generalinis komisarijus Bonaventūra Moresco sutvarkė provincijos vadovybę, tai katalikiška dvasia grįžo į Lietuvos pranciškonų konventualų vienuolynus, ir jie vėliau daug prisidėjo prie katalikybės pergaltės Lietuvoje²⁹².

Luko Wadingo žiniomis liuteronizmas į Lietuvą pradėjo veržtis apie 1523 m., bet provincijolo Urielio iš Grabovo sumanumo ir rūpesčio dėka jam nebuvo leista įsiveržti į bernardinų vienuolynus. Jis visuose vienuolynuose buvo paskyręs atitinkamus seklius, kurie ką nors pavojingo pastebėję tuojau jam pranešdavo. Tuo būdu jis budėjo, kad vienuoliai neapsikrėtų klaidingomis

²⁹⁰ V. Gidžiūnas, *Katalikų Bažnyčia Lietuvoje*, žr. *Lietuvių Enciklopedija*, XV t., 136 ir sek. psl.

²⁹¹ V. Gidžiūnas, *Lismanini*, žr. *Lietuvių Enciklopedija*, XVI t., 269 psl.

²⁹² V. Gidžiūnas, *Vienuolijos Lietuvoje*, žr. *Lietuvių Enciklopedija*, XV t., 155 psl.

naujovėmis ²⁹³. Patys Lietuvos bernardinai nelinko į protestantizmą, ir jo žadamos laisvės jų nežavėjo, nes buvo gerai pavyzdinių dvasios mokytojų išauklėti ir daugiau už kitus kunigus išsimokslinę, dėl to lengviau galėjo atskirti klaidas ir jas atremti ²⁹⁴. Be to, kaip matėme, jie buvo iš anksto viršininkų įspėti, dėl to saugojosi Liuterio klaidų ir melsdamiesi kovojo už Katalikų Bažnyčios pergalę.

Stipriai laikėsi ir 1530 m. įsikūrusios savarankiškos Lietuvos provincijos bernardinai. Iki šiol nėra užtikta žinių, kad koks nors Lietuvos bernardinas būtų tapęs protestantu. Net ir pačiu didžiausiu protestantizmo įsigalėjimo metu, jie neprarado nė vieno vienuolyno. Tiesa, nėra išlikę žinių, ką konkrečiai jie veikė, kovodami su protestantais, nes tų laikų vienuolynų archyvai per gaisrus sudegė.

Čia reikia pastebėti, kad daugelis XIX ir XX amž. istorikų be atodairių nurodo net kelis liuteronų pamokslininkus, kurie Vilniuje, bernardinams priklausančioje šv. Onos bažnyčioje, vokiečiams skelbė Liuterio mokslą ²⁹⁵. Ankstesnieji istorikai A. Vijūkas Kojalovičius XVII amž. ²⁹⁶ ir S. Rostovskis XVIII amž. ²⁹⁷ teptako, kad liuteronų pamokslininkai vokiškai kalbėję šv. Onos bažnyčioje ²⁹⁸. Vėlesnieji autoriai neatreipė dėmesio, kad tais

²⁹³ L. Waddingus, *Annales Minorum*, ad an. 1523, XVI t., 28 nr., 201 psl.

²⁹⁴ Kantak, *Bernardyni Polscy*, I t., 203 ir sek. psl.

²⁹⁵ M. Baliński, *Dawna Akademia Wileńska*, Petrapilis 1862, 27-28; A. F. A., *Kościół Augsburski w Wilnie*, Vilnius 1855, 10, 43 psl.; J. Kurczewski, *Biskupstwo Wileńskie*, 164-165 psl.; Kantak, *Bernardyni Polscy*, I t., 198 psl.

²⁹⁶ A. W. Kojałowicz, *Miscellanea rerum ad statum ecclesiasticum in Magno Ducatu Lituaniae pertinentium*, Vilnius 1650, 65 ir sek. psl.; *Historian Lituaniae pars altera*, Antverpenas 1669, 428 psl.

²⁹⁷ S. Rostowski, *Lituanicarum Societatis Jesu Historiarum Ubri decern*, Paryžius-Bruselis * 1 21877. Įvade sakoma, kad ši knyga autoriaus parašyta 1784 m.

²⁹⁸ « Anno primum 1555 Vilnae comparuit homo extemus, Viclefus de nomine, habitu ... sacerdos : hie obtenta potestate, habendarum Germanica lingua ad incolas civitatis et advenas, coneionum; magno cum successu in templo S. Annae dieto, ita id egit, ut nullo indicio latens virus prodiderit... Suspectum aliquatenus se reddiderat apud prudentes, quod nunquam sacris operari visus sit: at illud virus pro concione palam effusum, Lutheri sectatorem clarissime ostendit. Quare Episcopus Vilmensis Dux Olszanus statim potestatem concionandi ademit» (A. W. Kojałowicz, *Miscellanea rerum*, 64-65 psl.). Gi tas pats autorius *Historian Lituaniae pars aletera*, 428 psl., taip pat rašo : « Vilnae primum adhuc vivente Paulo Episcopo, Viclepus quispiam, Sacerdotem veste ementitus, apud eundem obtinuerat: ut in S. Annae templo, ad plebem Teutonicae originis, ex opificibus, ac mercatoribus, conflata de rebus divinis facere posset». Tą

laikais, kai tie pamokslininkai šv. Onos bažnyčioje vokiečius mokė Liuterio klaidų, Vilniuje buvo dvi šv. Onos bažnyčios. Viena žemutinės pilies rajone, *infra muros castris Vilnensis*, aptarnaujama pranciškonų konventualų, o antra prie bernardinų vienuolyno, aptarnaujama pranciškonų observantų, bernardinais vadinamų. Abi bažnyčios turėjo tą patį vardą ir abi buvo pranciškonų, nors ir skirtingų ordino šeimų narių aptarnaujamos. Ta aplinkybė, kad nuo Žygimanto Augusto laikų pilies rajone esanti šv. Onos bažnyčia buvo pavadinta šv. Barboros vardu, o vėliau visai buvo nugriauta, vėlesniems istorikams, nežinantiems šios bažnyčios egzistavimo, naudojantis ankstesniais autoriais, kurie minėjo, kad šv. Onos bažnyčioje liuteronai sakė pamokslus, kai jų laikais Vilniuje jau buvo tik viena šv. Onos bažnyčia, pridėjo kad ji priklausė bernardinams. Kiti jau padarė išvadą, kad bernardinai padėjo plėstis liuteronizmui. Šią painią problemą puikiai išaiškino, šaltiniais parėmė, Brauno ir Hohenbero atlasų paveikslais pailiustravo P. Sledziewskis²⁹⁹. Tuo būdu bernardinams buvo nuimta ir ši be pagrindo autorių uždėta protestantizmo dėmė³⁰⁰.

Iš kitos pusės bernardinai didelės veiklos prieš protestantizmą antplūdį išvystyti ir negalėjo, nes jų jaunutę provinciją ištiko įvairios nelaimės. Pirmiausia jų provincija buvo mažytė, nes turėjo vos 4 vienuolynus ir, pasak Jono Komorovskio, tik 13 pajėgių lietuvių kunigų. Prie jų pridėjus senelius, ligonis, klierikus, brolius, novicus, kandidatus ir laisva valia po provincijos įkūrimo pasilikusius lenkus, iš viso joje galėjo būti 80 vienuoliu³⁰¹. Provincijolas, vienuolių trūkumo verčiamas, turėjo priimti iš Lenkijos provincijos pereinančius, ne visuomet pavyzdinius, lenkus³⁰².

Su Alberto Goštauto ir kitų didikų pagalba Lietuvos bernardinai įkūrė savo provinciją, tad iki išmirė Goštautai, jie kišdavosi į vienuolymi vidaus reikalus. Bernardinų laimei su jų mirtimi, dar prieš protestantizmo įsigalėjimą, jų kišimasis pasibaigė. Kitaip

pati rašo ir S. Rostowski, *Lituanicarum Societatis Jesu*, 5 psl.: « Praeivit ceteris maleficorum doctor... Viclepus, sacerdos impius, perfuga, ac dux transfugarum ... Sub ea larva potestatem coneionandi lingua germanica ab episcopo civitatis obtinuit. Ac primis quidem concionibus in therapio Beatae Annae habitis ».

²⁹⁹ P. Sledziewski, *Kościół św. Anny - św. Barbary intra muros castris Vilnensis*, žr. *Ateneum Wileńskie*, 1934 m. lnr., 1-32 psl.

³⁰⁰ Protestantų pamokslų sakymą šv. Onos bažnyčioje pilies rajone plačiau panagrinėsiu, rašydamas apie pranciškonų konventualų laikyseną protestantizmo antplūdžio metu.

³⁰¹ Gidžiūnas, *De initiis Fratrum Minorum in Lituania*, 98 psl.

³⁰² Ten pat, 99 ir sek. psl.

jiems būtų buvę sunku kovoti su protestantizmu, jei per didikų protekciją protestantai būtų įsibrovę į vienuolynus³⁰³.

Norint atsiskirti nuo lenkų ir įkurti Lietuvos provinciją 4 turimų vienuolynų nepakako, dėl to Lietuvos didikai pažadėjo įkurti 12 ar 13 naujų vienuolynų. Jie savo pažado neištesėjo, nes daugelis jų netrukus tapo liuteronais ar kalvinistais. Pats didžiausias Lietuvos bernardinų provincijos įkūrimo rėmėjas Albertas Goštautas norėjo bernardinus įkurdinti prie Trakų pilies, bet savo pažado neištesėjęs 1539 m. mirė. Jo pažado neįvykdęs 1542 m. mirė ir vienintelis jo sūnus. Goštautų turtus paveldėjo Radvilai, kurie netrukus tapo uoliausi protestantizmo skleidėjai Lietuvoje, dėl to nei Trakuose, nei Gardine pramatytieji vienuolynai nebuvo įkurti.

Netrukus ir turimus vienuolynus ištiko gaisrai ir kitokios nelaimės. Vilniaus vienuolyną ir bažnyčią 1560 m. sudegino protestantai. Kai vienuolynas ir bažnyčia Žygimanto Augusto lėšomis buvo atstatytas, tai 1564 m. dar labiau jį pakartotinai gaisras sunaikino. Tada nugriuvo net bažnyčios skliautai, sudegė altoriai ir paveikslai. Mažiau nukentėjo tik šv. Onos bažnyčia, kurioje po gaisro buvo laikomos pamaldos. Lyg to dar nepakaktų, 1563 m., kaip jau minėta, maskviečiai sugriovė Polocko vienuolyną ir nužudė 5 bernardinus.

Negana ir to, net 6 kartus vienas po kito siautėję marai beveik visai sunaikino ir taip jau negausius Lietuvos bernardinus. Po šių nelaimių Vilniaus vienuolyne bepaliko 5, Kauno — 1, Tikocine — 3 bernardinai. Visoje provincijoje po marų paliko tik 9 vienuoliai³⁰⁴.

Vadinasi, pačiu protestantizmo įsigalėjimo metu Lietuvos bernardinų provincija turėjo sunkiai kovoti dėl savo egzistencijos. Pagaliau taip labai sumažėjus vienuolių skaičiui, provincijolas Antanas iš Tikocino 1571 m. paprašė popiežių ir generalinę ordino kapitulą, kad leistų prisijungti prie Lenkijos provincijos. Leidimas buvo gautas, ir jau 1573 m. buvo atsiusti keli kunigai, nors oficialus provincijos prijungimas įvykdytas tik 1576 m. Tada į Lietuvą buvo atsiusti sumanūs energingi viršininkai ir pamokslininkai, kurių pastangomis Lietuvos bernardinai greitai atsigavo ir tapo galinga jėga kovoje prieš protestantus³⁰⁵.

c. *Lietuvos bernardinų laimėjimai.* — Aprimus marams, pagausėjus pašaukimams ir pakilus intelektualiniam pasiruošimui, Lie-

³⁰³ Ten pat, 100 psl.

³⁰⁴ Ten pat, 101 psl.

³⁰⁵ Ten pat, 102 psl.

tuvos bernardinai tapo galinga jėga kovai su klaidatikių skelbiamu mokslu. Antai jau 1579 m. birželio 11 d. popiežiaus legatas, jėzuitas, Antanas Possevino, iš Vilniaus Valstybės Sekretoriui kard. Comense rašydamas, gyrė bernardinų uolumą ir pavyzdingumą³⁰⁶. Tais pačiais metais rugsėjo 18 d. iš Vilniaus rašydamas, gyrė juos ir nuncijus J. A. Caligari³⁰⁷. Be to, iš to paties nuncijaus informacijos sužinome, kad bernardinai buvę nepalieti protestantizmo klaidų, yra gerbiami pačių protestantų ir vertinami karaliaus dvare³⁰⁸.

Netrukus Vilniaus bernardinai pradėjo rinkti ir pirmuosius savo darbo vaisius. Jie Vilniuje esančiam nuncijui Caligari 1579 m. rugpiūčio mėnesį įteikė savo atverstųjų sąrašą, kuriame buvo 9 savo klaidų atsižadėję asmenys, 8 iš jų kilmingieji ir 1 tarnas. Šį sąrašą nuncijus, jau minėtame 1579 m. rugsėjo 18 d. laiške, pasiuntė Valstybės Sekretoriui, kaip dovaną popiežiui suraminti³⁰⁹. Tais pačiais metais lapkričio 29 d., nuncijus jau iš Varšuvos Romai pranešė, kad Vilniaus bernardinai atvertė dar vieną klaidatikę moterį³¹⁰. Kitą Vilniaus bernardinų Katalikų Bažnyčiai grąžintų schizmatikų ir eretikų sąrašą tas pats nuncijus iš Varšuvos kard. Comense pasiuntė 1580 m. rugpiūčio 9 d. Šiame sąraše jau buvo pažymėti 55 asmenys³¹¹.

Be šių Slaptame Vatikano archyve, Lenkijos Nunciatūros fonde, yra surasti³¹² ir išleisti dar trys ilgi bernardinų su Bažnyčia sutaikintųjų schizmatikų, eretikų bei didelių nusidėjėlių sąrašai³¹². Taip Vilniaus vienuolyno nuodėmklausio Felikso iš Poznanės pas-

³⁰⁶ MPV, IV t., 114 nr., 206 ir sek. psl.

³⁰⁷ Ten pat, 153 nr., 284 psl.

³⁰⁸ « Gli osservanti che qui si chiamano Bernardini, vivono con benissimo nome, in tanto che li medesimi heretici li lodono * (Ten pat, 37 nr., 55 psl.).

³⁰⁹ « Li padri Bernardini di Vilna che sono buone persone ma non con molta dottrina, m'hanno dato un poco di raccolta delle persone che hanno abiurato questo anno in man loro. Mando la lista, et credo per consolazione di N. S.re poter affermare che già co'l buon'esempio del Re habbiamo vinto questo punto, che niun catolico si fa piu heretico, et molti heretici diventano catolici » (Ten pat, 163 nr., 284 psl.). Išnašoje duodamas pilnas sąrašo tekstas su asmenų kilmės aprašymu, kada ir kur jie grįžo į katalikų tikėjimą.

³¹⁰ Ten pat, 179 nr., 333 psl.

³¹¹ « Li bernardini di Vilna che ebbero da me facultà di absolvere gli eretici et reconciliarli alla chiesa S. catholica, mi hanno mandato nota di quelli che reconciliati dopo la mia partenza di Vilnia, per la maggior parte Ruteni et anco heretici, et sono almeno 55, lo mando le medesime liste loro per consolazione di N. S. Io ho risposto alli frati et fattoli buon animo ad attendere a questa raccolta di anime » (Ten pat, nr. 257, 452-453 psl.).

³¹² ASV : *Nunz. Polon.*, 17 t., f. 414 ir sek. ; f. 565 ir f. 663 ir sek.

tangomis nuo 1579. VIII. 12 iki 1580. VII. 16 d. Katalikų Bažnyčiai sugrąžintųjų sąrašė yra 112 asmenų³¹³. Kito Vilniaus bernardino, pamokslininko Ciprijono Premisliečio, nuo 1579. XII. 13 iki 1580. VI. 24 d. su Bažnyčia sutaikintųjų sąrašė yra 14 asmenų³¹⁴. Kauno vienuolyno gvardijom» Liudviko Padebranskio nuo 1579. III. 4. iki 1580. IV. 1 d. atverstųjų protestantų sąrašė yra 10 asmenų³¹⁵. Taigi iš viso trijuose sąrašuose yra 136 bernardinų Katalikų Bažnyčiai sugrąžinti asmenys per vienerius metus. Apie tai patyręs, Valstybės Seretorius kard. Comense 1580 m. rugsėjo 24 nuncijui Caligari rašytame laiške išreiškia savo džiaugsmą ir padėką Dievui³¹⁶.

Gi 1581 m. gegužės 27 d. iš Vilniaus nuncijus Caligari kard. Comense rašo, kad gavėnios metu jėzuitas Skarga grąžinęs 134 eretikus, o Vilniaus bernardinai per 100³¹⁷. Iš tikro jo pridėtame sąrašė yra 120 asmenų, kuriuos Katalikų Bažnyčiai grąžino tas pats Vilniaus vienuolyno nuodėmklausis Feliksas iš Poznanės³¹⁸. Tokių bernardinų atverstųjų protestantų sąrašų Slaptame Vatikano archyve, greičiausiai, yra ir daugiau, bet jie dar nesurasti ir nepaskelbti.

Protestantus į tiesos kelią traukė ne tik vienuolynų gvardijonai, pamokslininkai ir nuodėmklausiai. Jiems į pagalbą atvykdavo net ir italai. Vienas iš tokių buvo Mauras Saracėnas, kuris 1578 m. paskirtas pamokslininku Piceno (Ankonos) provincijoje, atvykęs į Vilnių sakė pamokslus, mokė katalikus, kaip atsispirti klaidatikiams ir giliais įtikinimais daugelį protestantų grąžino Katalikų Bažnyčiai. Jis buvo labai mokytas vyras, parašęs net dvi scholastinio pobūdžio teologijos studijas. Mirė 1588 m. spalio 22 d., sulaukęs 48 metų amžiaus³¹⁹. Tą patį darbą dirbo ir kitų Lietuvos vienuolynų bernardinai. Antai Būdos bernardinai į Kataliku

³¹³ MPV, IV t., in Appendice, 6 nr., 775-781 psl.

³¹⁴ Ten pat, 8 nr., 782-782psl.

³¹⁵ Ten pat, 7 nr., 781-782 psl.

³¹⁶ « Col nome et beneditione di Dio, il quale sia ringratiato del grand'acquisto, che V. S. dice di haver fatto i frati Bernardini di Vilna con le conversione di tante anime » (Ten pat, 272 nr., 503 psl).

³¹⁷ Ten pat, 368 nr., 653 psl.

³¹⁸ Ten pat, in Appendice 19 nr., 836-841 psl.

³¹⁹ « Maurus Saracenus ex provincia Picena valde doctus in diversis disciplinis versatissimus gymnasiarum plurimum instructor et anno 1578 ordinis praedicator electus est. Ad Polonos et Lituanos se transferens operam dedit Wilnae tum instituendis catholicis, tum repellendis novatoribus, a quibus civitas maxime affeetabatur, eius tamen labore plurimi ad sinum Ecclesiae adducti fuerunt » (L. Waddingus, *Annales Minorum*, ad an. 1588, XXII t., 210 nr., 224 ir sek. psl).

Bažnyčią iš kalvinizmo sugrąžino Joną Pacą³²⁰. Vėliau protestantų klaidoms atremti bernardinams i pagalbą atėjo XVI amž. gale atgaivintoji šv. Onos brolija, kurios nariai buvo įpareigoti atremti klaidatikių priekaištus³²¹. Nors ir nedaug ką žinome apie tretininkų veikimą, bet reikia manyti, kad ir jie kovoje su protestantais bernardinams padėjo.

d. *Protestantų kerštas bernardinams*. — Savo sėkminga veikla, gelbėdami žmonių sielas nuo klaidatikių pinklių, bernardinai užsitraukė didelę protestantų neapykantą. Jau minėjome, kad 1560 m., Dievo Kūno oktavoje, po procesijos, jie sudegino Vilniaus bernardinų vienuolyną³²². Gi 1577 m. antradienį po Sekminių sumušė du Vilniaus vienuolino bernardinus³²³.

Pasitaikydavo net ir ginkluotų įsibrovimų į bažnyčią pamaldų metu. Vieną tokį įvykį, naudodamasis Slaptame Vatikano archyve surasta medžiaga, yra aprašęs Mons. dr. Paulius Jatulis³²⁴. Tai įvyko 1588 m. rugpiūčio 24 d., šv. Baltramiejaus šventėje, kai vienuoliai giedojo mišparus ir bažnyčioje buvo daug žmonių. Tada prie bažnyčios privažiavo kažkoks vokietis protestantas Lesman su kitais dviem sėbrais. Išlipę iš vežimo, užsitaisę bombardas, išsitraukė kardus ir, sėdę ant arklių, įėjo į bažnyčią ir, paleidę pavadžius, perlėkė kaire ir dešine tarp žmonių ten ir atgal. Kai žmonės subruzdavo, tai jie iš bažnyčios pasišalino, bet lauke atradę daugiau savo sėbrų vėl veržėsi į vidų, tik bažnyčios durys jau buvo uždarytos.

Tuomet vienuolino pamokslininkas šaukėsi Vilniaus pilies pagalbą, bet jos nesulaukė, dėl to varpais skambinant buvo šauktasi miestiečių pagalbą. Žmonėms subėgus, Lesman su savo bendrais pabūgo ir pasitraukė į kapus. Ten tikinčiųjų puolami, kelis sužeidę, buvo žmonių suimti ir uždaryti vienuolyne.

³²⁰ Arch. Bernard.: *Chronologia.-Conventus Būdensis*, f. 169.

³²¹ MPV, IV t., in Appendice, 17 nr., 830-835 psl.

³²² Joannes de Komorowo, *Memoriale*, continuatio II, 384 psl.

³²³ «Item eodem anuo (1577) feria 3 Pentecostes in cenobio Vilnensi duo fratres nostri ab ereticis vulnerati sunt ». Išnašoje f. sakoma, kad tai įvykę 1581 m. gegužės 16 d. (Joannes de Komorowo, *Memoriale*, continuatio II, 401 psl.).

³²⁴ P. Jatulis, *Kardinolo Jurgio Radvilo veikla lietuvių tarpe*, žr. L. K. M. Akademijos *Suvažiavimo Darbai*, VII t., Roma 1972, 243-247 psl. Jis nurašė ir atsiuntė Arch. Vat.: *Fondo Borghese* šiuo klausimu du pranciškonų ir vieną kard. J. Radvilo laiškus, kuriais čia naudojames. Mons. P. Jatuliui už draugišką patarnavimą nuoširdus ačiū.

Tada vienuolyno gvardijonas nuvyko pas Vilniaus vaivadą, kuris buvo evangelikas, ir jam išdėstė visą padėtį. Vaivada pasiuntė savo valdininkus, kad numalšintų maištą, o gvardijonui įsakė suimtuosius paleisti. Pabūgęs gvardijonas vaivados grasinimo, norėjo Lesmaną paleisti, bet jis nenorėjo išeiti iš vienuolyno, nes bijojo žmonių, kurie buvo apsupę vienuolyną. Tada suimtųjų apsaugai buvo pastatyta sargyba.

Anksti rytą atvyko vaivados pasiuntinys ir grasomai įsakė taikos ardytojus paleisti. Vienuoliai manė, kad tai nėra paties vaivados įsakymas, dėl to pasižadėjo juos pristatyti pačiam vaivadai, kad jis pats paleistų. Paskui, pasitarę su vyskupu sufraganu ir katedros kanauninkais, kardinolo vardu paprašė, kad vaivada juos pasiimtų ir savo kalėjime laikytų, kol sugrįš Vilniaus vysk. kard. Jurgis Radvilas. Vaivada su tuo sutiko, ir jų teismas buvo nukeltas į spalio 3 d.

Tuo pat metu Vilniaus advokato ir miesto tarybos narių įsakymu buvo suareštuoti tie asmenys, kurie suėmė taikos ardytojus³²⁵. Iš kard. Jurgio Radvilo 1588 m. rugsėjo 18 d. laiško legatui Ipolitui Aldobrandini sužinome, kad tada buvo suareštuoti net tokie katalikai, kurie įvykio metu nebuvo nė mieste. Ten sakoma, kad jiems grėsęs net mirties pavojus³²⁶. Įvykio metu Vilniaus vyskupas kard. Jurgis Radvilas vizitavęs parapijas, dėl to apie įvykį jis tuoj buvo painformuotas.

Tokiai padėčiai esant, bažnyčios, vienuolynai ir tikintieji atsidūrė rimtame pavojuje, nes jie galėjo būti bet kada užpulti. Tada Frater Maurus a Foro Sempronio, nežinia kokias pareigas ėjęs vienuolyne, bet atrodo įtakingas asmuo, greičiausiai italas, 1588 m. rugsėjo 10 d. kreipėsi į savo draugą, karaliaus nuodėmklausį, Frater Bernardą Pokų ir prašė, kad jis karaliui išdėstytų Vilniuje susidariusią padėtį ir paprašytų apsaugos bažnyčioms, vienuolynams ir tikintiesiems³²⁷.

Sugrįžęs Vilniun kard. Jurgis Radvilas ir susipažinęs su padėtimi, rugsėjo 18 d. parašė labai jautrų legatui kard. Ipolitui Aldobrandini laišką, kuriame prašo legatą, kad kuo greičiausiai kreiptųsi į karalių Vilniaus sąmyšiui sutvarkyti. Tame laiške kardinolas rašė, kad klaidatikiai paperka miliciją, aukštose pareigose pastato savo žmones, o kas pavojingiausia, kad apie 700 bajorų

³²⁵ Arch. Vat. : *Fodo Borghese*, ser. III, voi. 72-A. f. 102 rv., in margine Frater Maurus a Foro Sempronianii Fratri Bernardo, confessorlo regis die 10 septembris 1588.

³²⁶ Ten pat, f. 113 v. orig. : in margine infra Signor Card. Legato.

³²⁷ Ten pat, f. 102 rv.

klaidatikių yra susitarę pulti katalikus, terioti bažnyčias ir vienuolynus³²⁸.

Gavęs tokias žinias, kaip iš karaliaus nuodėmklausio Bernardo Pokaus 1588 m. spalio 5 d. laiško, rašyto legatui kard. Aldobrandini, sužinome, karalius Žygimantas Vaza tuoj įsakė Vilniaus vaitadai Kristoforui Radvilui Perkūnui nubausti išibrovėlį Lesman ir jo bendrus ir jam pranešti, kaip jo įsakymas buvo įvykdytas³²⁹.

Iš viso to matome, kaip sunki buvo bernardinų kova su protestantais, kurioje jie garbingai išsilaikė. Pradžioje nepasiduodami jų klaidų įtakai, o vėliau daug suklaidintų sielų grąžindami Bažnyčiai. Jie dirbo, nepaisydami pavojų ir net atvirų užpuolimų vienuolynuose ir bažnyčiose pamaldų metu.

Baigiamosios Išvados

Plačiau panagrinėję pranciškonų observantų — bernardinų gyvenimą ir veiklą XV ir XVI amž., jau galime daryti baigiamąsias išvadas. Šaltinių šviesoje žvelgdami į jų gyvenimą ir veiklą Lietuvoje, pastebime, kad jie nedaug kuo skyrėsi nuo kitų kraštų observantų.

Jų gyvenimas, kaip ir visame ordine, tvarkomas tos pačios šv. Pranciškaus Asyžiečio regulos, laikantis tų pačių įžadų ir generalinių konstitucijų ir vykdant viršininkų įsakymus. Skirtingi buvo tik provincijos statutai, nes jie regulos ir pagal generalinių konstitucijų dvasią normavo vienuolinį gyvenimą krašto sąlygose, kurių ribose paskui susiformavo provincijos tradicijos ir papročiai.

Lietuvos bernardinai gyveno ir meldėsi, kaip ir kitų kraštų observantai, panašiai pastatytuose vienuolynuose ir bažnyčiose. Gyvendami bendruomeniniu gyvenimu, ėjo įvairias pareigas. Viršininkai prižiūrėjo tvarką ir aprūpino valdinius, o valdiniai vykdė viršininkų įsakymus. Vieni ir kiti, laikydamiesi nustatytos dienvirtinės, palaikė darną ir darė malonų vienuolinį gyvenimą. Aišku, kad toks gyvenimas, šalia įsakytos atgailos ir apsimarinimų, iš vienuolių pareikalavo didelės kantrybės, atsižadėjimo ir ištvermės, bet jie visa tai su meile priimdavo, nes žinojo, kad aukos dvasia padeda save tobulinti, panašėjant į Kristų nukryžiuotąjį.

Pirmieji Lietuvos bernardinai vienuolinį auklėjimą ir mokslą įsigijo Lenkijos vienuolynuose. Lietuvoje vienuolynams įsikūrus, anų laikų papročiu, provincijolo priimtus kandidatus, kiekvienas vienuolynas vienuoliais auklėjo ir kunigystei ruošė atskirai. No-

³²⁸ Ten pat, f. 103 rv.

³²⁹ Ten pat, f. 141 rv.

vicams auklėti turėjo magistrus, o kunigystei ruošti lektorius. Vėliau Vilniuje buvo įsteigta bernardinų kunigų seminarija. Magistrų intelektualinis išsilavinimas priklausė nuo jų pasiruošimo. Daugelis jų buvo baigę Krokuvos ar Vilniaus akademijas ar generallines ordino studijas Paryžiuje ar Italijoje. Bernardinai turėjo ir mokytų vyrų, įsigijusių akademinį laipsnį ir žymių Jono Duns Skoto mokslo tyrinėtojų, parašiusių šioje srityje studijų, išsilikusių iki mūsų dienų. Kiekvienas vienuolynas turėjo didesnes ar mažesnes bibliotekas. Vilniaus vienuolynas XVI amž. baigiantis turėjo jau nemažą biblioteką ir archyvą.

Bernardinų misija Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XV ir XVI amž. buvo tikėjimo platinimas tik prieš 100 metų krikščionybę priėmusioje Lietuvoje, pastangos Romos Bažnyčion sugrąžinti rutėnus stačiatikius ir kova su Lietuvą užplūstančiu protestantizmu.

Lietuvių tikėjimą bernardinai gilino tiesiogiai ir netiesiogiai. Pirmiausia jie žmones veikė savo gražiu pavyzdžiu, paprastumu ir nuoširdumu. Į savo bažnyčias žmones traukė liturginėmis maldomis, bažnyčių grožiu bei šventųjų statulomis ir paveikslais, kurie apie Dievą ir jo šventuosius lietuviams kalbėjo ir be pamokslų. Traukė juos ir bernardinų pamaldos, procesijos, giesmės ir atlidai. Visi šie dalykai paruošdavo tikinčiuosius Dievo žodžiui klausyti ir išpažinti, o per ją ir gyvenimui pataisyti. Paprasti, visiems suprantami, bernardinų pamokslai sutraukdavo daug klausytojų tiek mišių, tiek mišparų metu.

Popiežiui įsakius, bernardinai skelbė ir kryžiaus karus prieš totorius ir turkus, kurie teriojo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teritoriją. Jie rinko karius ir aukas nuo priešų apsiginti. Sakė ir jubiliejų pamokslus, skelbdami atlidus ir rinkdami aukas šv. Petro bazilikos statybai Romoje. Įsteigė ir vadovavo III-jam ordinui ir šv. Onos brolijai. Visuose vienuolynuose turėjo lietuviams pamokslininkus. Kur gyveno mišrių tautybių žmonės, ten jie pagal reikalą pamokslus sakė lietuviškai, vokiškai, lenkiškai ir gudiškai. Jų bibliotekos senoje knygoje atrasti ranka įrašyti lietuviški poteriai, mums pasako, kad XVI amž. pradžioje bernardinai kalbėjo ir mokė kalbėti lietuviškai *Tėve mūsų, Sveika Marija* ir *Tikiu į Dievą*.

Jie dėjo pastangų ir Katalikų Bažnyčios vienybėn patraukti rutėnus stačiatikius, kad, būdami tos pačios religijos su lietuviais, glaudžiau prisirištų prie Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės. Šią jų misiją labai rėmė popiežiai, suteikdami jiems plačias teises ir

privilegijas. Jų darbas buvo sėkmingas, nes daug stačiatikių sugrįžo Romos Bažnyčiai. Laikydami Florencijos susirinkimo nutarimų ir naudodami popiežių suteiktomis galiomis, jie grįžtančių stačiatikių neperkrikštydavo, nes buvo išaiškinta, kad stačiatikių krikštas geras, čia turėjo susikirsti su pasauliniais kunigais ir net Lietuvos ir Lenkijos vyskupais, kurie laikėsi nuomonės, kad grįžtančius rutėnus reikia perkrikštyti. Atsiklausus Apaštalo Sosto, pop. Aleksandro VI raštu vyskupams buvo atsakyta, kad grįžtančių stačiatikių perkrikštyti nereikia, nes jų krikštas geras.

Lietuvos bernardinai garbingai atsilaikė ir prieš protestantizmo antplūdį, nes nė vieno savo vienuolyno neprarado ir nė vienas bernardinai, kiek žinoma, protestantu netapo. Priekaištas, kad jų šv. Onos bažnyčioje liuteronai sakė pamokslus, yra be pagrindo, nes yra įrodyta, kad liuteronų pamokslininkai vokiečiams sakė pamokslus ne bernardinų, o konventualų aptarnaujamoje šv. Onos bažnyčioje, anuomet buvusioje žemutinės Vilniaus pilies rajone. Jie patys daug protestantų į tikrąją tikėjimą sugrąžino, kaip tai žinoma iš jų nuncijui Caligari įteiktų atsivertusiųjų sąrašų. Tokia bernardinų ištikimybė Katalikų Bažnyčiai užtraukė jiems klaidatikių neapykantą, dėl to jie sudegino Vilniaus vienuolyną, sumušė du bernardinus ir kartą net raiti, pamaldų metu įjoję į bažnyčią, bandė gąsdinti tikinčiuosius ir bernardinus. Sunki tai buvo padėtis, bet bernardinai laimėjo. Taikos ardytojai buvo nubausti, o bernardinai ramiai tęsė savo apaštalavimo darbą iki pilnos pergalės.

Iš to matome, kad Lietuvos bernardinų veikla XV ir XVI amž. buvo labai reikšminga tiek lietuvių tikėjimo sutvirtinime, tiek stačiatikių grąžinime, tiek Katalikų Bažnyčios pergalėje prieš protestantus.

LIFE AND ACTIVITIES OF THE OBSERVANT FRANCISCAN FRIARS IN LITHUANIA IN 15-th AND 16-th CENTURIES

by

Viktoras Gidžiūnas, O.F.M.

Summary

This article examines the life and the action of the Lithuanian Observant Franciscan Friars, known popularly as the Bernardines, in 15-th and 16-th centuries.

The way of life of the Observants in Lithuania, as in other countries, was based on the Rule of Saint Francis, the General Constitutions, Provincial Statutes and the precepts of superiors. The Religious were also bound by their monastic vows.

In uniformity with the Observants in other lands they lived, prayed, labored and evangelized in their religious houses and churches. Their daily life was regulated by a set schedule - *Horarium*. Superiors cared for discipline. They strove after Christian perfection through their assigned work, penance and self-denial.

The education of the Religious at first was incumbent on each individual religious community : Novice Masters instructed Novices and candidates for the Priesthood were taught by Lectors. Later on they founded in Vilnius a Novitiate and a House of Studies for all the Friars. Masters and Lectors were prepared at Krakow and Vilnius academies and, in some cases, at Universities and special Franciscan House of Studies abroad. There were some scholars of renown among the Lithuanian Observants, especially in the fields of theology and philosophy. They were well versed in the sciences of Saint Bonaventure and Duns Scotus and ardent promoters of their ideals. Friaries kept archives and libraries, the most sumptuous library being located at Vilnius.

The apostolic activity of the Observants centered on the recently (1387) christianized Lithuanians, the return to the Church of the schismatic Ruthenians and the stemming of the tide of advancing Protestantism.

The faithful of Lithuania were attracted to their churches by the splendor of the liturgy, hymns and processions, eloquent homilies fostered the faith of the masses and solidified the Christian life ; church

groups and organizations thrived under the Friars' guidance. The Gospel was preached only in Lithuanian.

In those days, i.e. 15-th and 16-th centuries, the holdings of the Grand Duchy of Lithuania extended into the remote Russian regions, whose inhabitants were the schismatic Ruthenians whom the Friars were trying to bring back to the Fold. Availing themselves of the Florentine Council decisions and the privileges granted them by the Popes, they succeeded in bringing many Ruthenians back to the unity of the Church. The local hierarchy was the greatest obstacle in their efforts : the Friars never re-baptized the returning Ruthenians whereas the local bishops insisted on re-baptizing. But the Friars won out over the local bishops : Alexander VI declared that the Ruthenians, returning into the Fold, need not be re-baptized.

The Observants had also to struggle against the advancing Lutheranism and Calvinism in the 16-th century. But this wave of Protestantism did not engulf them. Not a single Friar embraced the new faith and not a single monastery or church was appropriated by the Protestants. On the contrary, as it is evident from the lists of converted heretics presented to the nuncios, many fallen away Catholics were reinstated by the Friars. Therefore they drew the wrath of the Protestants : they burnt the Friary in Vilnius, injured two religious and once, at Vesper time, horsemen brandishing swords rode into the church, but the faithful subdued them and the king had them punished.

Thus the exemplary life and apostolic spirit of the Observants of the 15-th and 16-th centuries strengthened the faith of the Lithuanians and preserved them from errors.

ASMENVARDŽIŲ IR VIETOVARDŽIŲ RODYKLĖ

Asmenvardžiai atspausdinti didžiosiomis raidėmis, žurnalų ir laikraščių pavadinimai kursyvu, pagaliau vietovardžiai ir kita - paprastu šriftu.

Rodyklėje nurodytieji puslapiai tekste yra be žvaigždės.

- Academia Vilnensis 60; žr. Vilniaus Akademija
- Adomas (Adamus), pranciškonas 110
- Afrika 69
- Aidai 36, 57, 60, 91, 98, 99, 101
- Akademija, žr. Lietuvių Katalikų Mokslo Akademija
- Albertas, Prūsijos kunigaikštis 122
- Aldobrandini Ipolitas, pop. legatas 129
- Aleknavičius Sudimantaitis, Vilniaus vaivada 90
- Aleknavičiūtė Darata, Aleknavičiaus Sudimantaičio duktė 90
- Aleknavičiūtė Ona, Aleknavičiaus Sudimantaičio duktė 90
- Aleksandra, Martyno Goštauto sesuo 89
- Aleksandras (Alexander) VI, pop. 38, 77, 115-117, 132, 134
- Aleksandras (Aleksander) Jogailaitis, L. D. K. 63, 108, 113, 115
- Aleksandravičius Soltonas iš Pačiampovo 117
- Alyvų kalnas 24
- Alkala 59
- Aišėniškis Paulius, vysk. 121, 123
- Amerika 36; žr. JAV
- Abdrius, pirmasis Vilniaus vyskupas 69
- Angelas iš Ostrovo, pranciškonas 41, 55
- Anserynas iš Lwowo, Benediktas 53
- Antanas, pranciškonų gvardijonas 96
- Antanas iš Paduvos, šv. 71, 82
- Antanas iš Tikocino, pranciškonų provinciolas 125
- Antverpenas 123
- Apaštų Sostas 79, 90, 113, 116, 132; žr. Šventasis Sostas
- Aquaviva Klaudijus, jėzuitų generolas 53
- Aracoeli observantų generalinės kurijos bažnyčia Romoje 84
- Aracoeli observantų vienuolynas Romoje 76, 84
- Archivum Secretum Vaticanum; žr. Vatikano Archyvas
- Archivum Provincij OO. Bernardynów 62
- Armėnų Bažnyčia 111
- Asyžiaus pranciškonų kapitula 112
- Asyžius 69
- Atgailos kanauninkai 64
- Augustinijonai 64
- Austrija 55
- Austrijos žmonės 65
- Austrijos-Bohemijos-Lenkijos bernardinų provincija 38
- Avižonis Konstantinas, dr. 97
- Bal Mykolas, Lietuvos ir Lenkijos bernardinų prov. vikarijus 41, 56, 76, 82, 99, 110
- Baliński M. 123
- Balkanai 75
- Baltų kraštai 69, 75
- Barącz Sadok 55, 58, 99
- Basilides Johannes, Maskvos karo vadas 110
- Batakių parapija 97
- Batoras Steponas, karalius 92
- Baxter J. H. 114
- Bazelio susirinkimas 80
- Bazelio universitetas 14

- Bažnyčia 38, 52, 68, 79, 81, 82, 90,
94, 96-104, 107-114, 117, 126, 127,
130; žr. Katalikų Bažnyčia, Ro-
mos Bažnyčia
- Bažnyčios aprobata 102
- drausmė 71
 - hierarchija 98
 - įsakymai 93
 - įsakyta gavėnia 49
 - mokymas, mokslas 111, 121
 - priešai (adversarii) 119
 - sakramentai 120
 - tėvų ir daktarų raštai 73
 - vadovybė 98
 - valdžia 112
 - vienybė 99, 105, 106, 108, 109,
111, 112, 114, 116, 118
 - visuotiniai susirinkimai 118
- Bernardinai 35-91, 94-115, 117, 121,
123-128, 130-133; žr. Fratres Mi-
nores, Observantai, Ordo Fra-
trum Minorum, Pranciškonai
- Bernardinas iš Bustis 81, 88
- Bernardinas iš Grabovo 120
- Bernardinas Sienietis, šv. 36, 66,
71, 72, 81, 82
- Bemardinės 126
- Bernardinų bažnyčia Vilniuje 45, 84
- bažnyčios 66, 82, 86, 87, 110
 - bažnyčių paveikslai 81
 - brolijos 97
 - kronistas 104
 - misija 108, 131
 - pamokslai 72
 - provincijos archyvas 62
 - seminarija Vilniuje 54
 - studijos 58
 - Šv. Onos bažnyčios ir koplyčios 94
 - uolumas ir pavyzdingumas 126
 - vienuolynai (observantų) 53, 77,
91, 92, 120, 122, 124
- Betygalos parapija 97
- Bielscius 110
- Bydgoščiaus kapitula 54
- Bogdalski Cz. 78, 88, 99
- Bogusz Jacobus 59, 60
- Bogušas, pranciškonas 77
- Bohemija (Bohemia) 55, 76, 83
- Bohemijos bernardinų provincija 42
- Bohemijos-Lenkijos bernardinų pro-
vincijos statutai 70
- Bonaventūra, šv. 72, 82
- Bonaventūra Lietuvis (Lithwanus)
109, 110
- Boratyński L. 36, 92
- Bosnijos pranciškonai 68, 108, 112
- Bostonas (Boston) 66
- Bożykowski (Borzykowski) Pran-
ciškus, Lietuvos-Lenkijos bernar-
dinų provincijos provinciolas 83,
84
- Brasta (Brest) 105, 107, 113
- Brastos Unija 118
- Brauno atlasas 124
- Braunsberg 53
- Braunsbergo jėzuitų seminarija 52, 53
- Breslavo observantų vienuolynų už-
grobimas 120
- Brooklynas 87, 88
- Bruxelles 53, 123
- Bučinskaitė Emilija, Mogiliavo vie-
nuolyno tretininkė 89
- Būda 37, 66
- Būdų bernardinai 127
- Būdų bernardinų bažnyčia 66, 81
- Būdų bernardinų vienuolynas 43, 66
- Caligari (Caligarius) J. A., ap. nun-
cijus 36, 52, 85, 92, 94, 99, 118,
122, 126, 127, 132
- Campo Kristoforas Scipijonas, provin-
ciolas 59, 80
- Candidus, pranciškonas 74
- Cecchetti I. 103
- Chicaga (Chicago) 109
- Chodkevičiai 44, 101
- Ciołek (Vitelijus) Erazmas 38, 117
- Ciprijonas, Vilniaus sufraganas 95
- Ciprijonas Premislietis 127
- Cismontanų observantai 78
- Comense, kard. 52, 85, 92, 126, 127
- Commentationes Balticae 66
- Concilium Florentinum 111, 115, 116
- Dancigas 121
- Dievas 41, 50, 65, 66, 72, 82, 83, 93,
97, 101, 119, 127, 131
- Dievo garbė 42, 92, 96
- kultas 64
 - Kūno oktava 128
 - Kūno procesija 84, 85
 - Kūno šventė 84
 - malonė 95

- (Dievo Sūnaus) Motina 66, 80, 372, 391; žr. Marija,
- Motinos dorybės 66
- Motinos kentėjimai 93
- Sūnus 93; žr. Jėzus, Kristus, Viešpats
- valia 93
- žodis 74, 131
- Dygon Tomas 35, 61-63, 75, 100, 101
- Długossius Joannes 98, 102
- Domininkas, pranciškonų brolis 109
- Domininkonai (Ordo Praedicatorum) 53, 68, 116, 121
- Draugas* 98
- Drohičinas 79
- Druckis Misaelis, Kijevo metropolitas 113, 114
- Dundulis Br. 109
- Duns Skotas Jonas 49, 58, 59
- Duns Skoto katedros 57
- mokslas 54, 57, 58, 60
- mokslo puoselėtojai 56
- mokslo tyrinėtojai 131
- I, II ir IV Sentencijų knygos 58
- veikalai 73

- Eble Fr. J. 121
- Edimburg 55, 60
- Elena, Maskvos kunigaikštystė 115
- Elzbieta, karalienė, šv. Kazimiero motina 44
- Estreicher K. J. 84
- Eubel C. 88
- Europa 75

- Feliksas iš Poznanės, Vilniaus vienuolyno nuodėmklausis 126, 127
- Fellbach 98
- Fenickis Stanislovas 88
- Ferreri Zacharijas, pop. Leono X legatas 67, 83, 120
- Fijalek J. 35, 101, 117
- Florencija (Florence, Firenze) 107, 113
- Florencijos susirinkimas 106, 107, 111, 112, 114-116
- Florencijos susirinkimo mokslas 113, 115
- Florencijos susirinkimo nutarimai 106, 107, 111, 113, 114, 132
- Florencijos unija 106
- Fortunatas iš Orlovo 79
- Franciscus, sanctus; žr. Pranciškus, šv.
- Fratres Minores 35-38, 42-44, 50, 54-56, 58, 59, 64, 66, 67, 69, 71, 78, 80, 81, 103, 104, 106, 109, 118; žr. Pranciškonai
- Fratres Minores de Observantia 36, 56, 59, 60, 89, 98, 116, 117; žr. Bernardinai, Observantai
- Freiburgas im Breisgau 37
- Fridrikas (Fredericus), kard., Gniezno arkivysk. 115, 116
- Fridrikas, šv. Kazimiero brolis 115
- Fridrikas iš Pemsteino, Rygos arkivysk. 69
- Fulgineus, Vilniaus vysk. sekretorius 85

- Gabrielis iš Castello 41
- Gabrielis iš Veronos 40
- Gabrys J. 97
- Gardinas 37, 59, 60, 91, 92 125
- Gardino bažnyčia 66
- pamokslininkas 101
- vienuolynas 43, 75
- Gastoldus žr. Goštautas Martynas
- Gediminas 69
- Gidžiūnas Viktoras, kun. dr., O.F.M. 35-134
- Giedraitis Merkelis, Žemaičių vysk. 95, 96
- Ginammi Marcus 59
- Gniezno arkivyskupas 75, 76, 82, 115, 116, 121
- Gniezno arkivyskupijos vyskupai ir tikintieji 82
- Golichovskis (Golichowski) N. 58, 59
- Gonzaga Pranciškus, generolas 58
- Goštautai 124
- Goštautas Albertas 124, 125
- Goštautas Martynas 63, 65, 89, 107, 108
- Goštautų turtai 125
- Gotardas iš Siemencino 60, 61, 103
- Gracki Andreas 60
- Graiškų Bažnyčia 111
- Greccio miškas 80
- Grigalius IX, pop. 70
- Grinevičiūtė-Jankevičienė A. 66
- Grisar H. 121
- Grybovskis Baltramiejus 89

- Grodna žr. Gardinas
 Gronskis Andrius, Vilniaus bernardinų vienuolyno pamokslininkas 60, 73
 Gvardialfiero (Italijoje) vyskupas 67
 Haginovas S., kun. 92
 Halecki O. 107, 113
 Hales Aleksandras 73
 Hercyles 84
 Heroltas Jonas 73
 Hlebavičių šeima 44
 Hohenbero atlasas 124
 Holzapeel H. 37, 70-72, 74, 79-81, 103
 Huerbertus Fortunatus 109
 Ikaznė 117
 Inocentas (Innocentius) VIII, pop. 68, 76, 77, 110, 112
 Inocento VIII brevė 115
 Inocento VIII raštas 112
 Iordanus a Iano, pranciškonas 69
 Išganytojo kentėjimai 93
 Italija (Italy) 35, 52, 55, 57, 110, 131
 Ivaška Jonas Soltonas 113
 Ivinskis Zenonas, prof. 52, 53, 76, 83, 97-99, 101
 Izidorius, Kijevo metropolitas 107
 Jablonskis A. 99
 Jakštas Juozas, dr. 109,
 Jarulavčius Jonas, tretininkas 91
 Jasar R. 77
 Jatulis Paulius, mons. dr. 86, 105, 128
 JAV (USA) 37
 Jeruzalė 39, 57
 Jėzaus Kristaus asmuo 111
 — vardas 66, 72, 204
 Jėzuitai 53, 87, 88, 126, 127; žr. Societas Jesu
 Jėzuitų kolegijos 60,
 — mokyklos 54
 Jėzus, Jėzus Kristus 62, 64, 72, 86, 87, 93; žr. Kristus, Viešpats, Dievo Sūnus
 Joanitai 76
 Joanitų ordino broliai 76
 Jogaila 102, 105
 Johannes, pranciškonas 115
 Jokūbas, apašt. šv. 100
 Jonas XXII, pop. 79
 Jonas Albertas, Karaliaus Kazimiero sūnus 77
 Jonas, broliukas 77
 Jonas iš Kapistrano, šv., 36, 40, 49, 51, 55, 71, 72, 74-76, 81, 82, 89, 99, 105, 106
 Jonas iš Lietuvos Kunigaikščių, Vilniaus vysk. 121
 Jonas iš Stobnicos 57
 Jonas Žiaurasis IV, Rusijos caras 109
 Jonikas P., dr. 98
 Joniškis 91
 Judoszius 87
 Jugie M. 104
 Julius II, pop. 78
 Juodoji jūra 75
 Jurgis, šv. 66
 Kajetonas, Apaštalo Sosto legatas 95
 Kalcedonijos susirinkimas 104, 111
 Kalikstas, pranciškonas 56
 Kalikstas III, pop. 76
 Kalvinizmas 119, 122, 128, 134
 Kamieński Joannes 35
 Kanada 37
 Kantak Kamil 36-40, 43, 44, 46-51, 55, 56, 58-62, 70, 72-75, 77, 79-82, 84-88, 91, 92, 95, 100, 101, 123
 Karcanus Joannes 58
 Karmelitai 53
 Kasparas iš Kremisso 40
 Katalikybės pergalė 122
 Katalikų Bažnyčia 93, 96, 97, 105, 110, 116, 117, 122, 126-128, 132; žr. Bažnyčia, Rytų Bažnyčia, Romos Bažnyčia, Vakarų Bažnyčia
 Katalikų Bažnyčios pergalė 123, 132
 — vienybė 131
 Kaunas 37, 66, 87, 89, 90, 94, 96, 97, 99, 101
 Kauno bernardinai 65, 73, 83, 99, 118
 — bernardino lietuvių pamokslininko biblioteka 100
 — bernardino lietuvių pamokslininko kambarys 101
 — bernardino pamokslas 101
 — bernardinų šv. Jurgio bažnyčia 43, 66, 67, 81, 100, 101
 — bernardinų šv. Onos koplyčios pašventinimo šventė 67
 — bernardinų vienuolynais 43, 54, 55,

- 60, 62, 66, 67, 73, 75, 90, 96, 100,
101, 106, 125
— bernardinų vienuolyno biblioteka
62, 96
— bernardinų vienuolyno gvardijonas
101, 127
— bernardinų vienuolyno pamoksli-
ninkai 100
— seserų bernardinų švč. Trejybės
bažnyčia 80, 81, 100
— vokiečiai kolonistai 101
Kazimieras, šv. 44, 82-84
Kazimieras Jogailaitis, L. D. K. ir
Lenkijos karalius 45, 61, 65, 76,
77, 82, 84, 89, 105, 106, 108, 113,
114
Kędzior J. 36, 57-60, 84
Kęstaičiai 91
Kijevas (Kievus, Kyow), 37, 65, 75,
105, 107, 108
Kijevo metropolitas 105, 113
— pilis 79
— rezidencija 43, 118
— vietininkas 107
— vyskupas 116
Kyow 65, 108; žr. Kijevas
Klaipėda 63, 105
Klara, šv. 82
Klemensas VII, pop. 40, 121
Klovainių parapija 97
Kobergeris (spaustuvininkas) 100
Kojalavičius (Koiłowicz A. W.)
A. Vijūkas 123
Kolecki Florijonas 59
Kolo vienuolynas 61
Komorovskis (Comorowo, Komoro-
wo) Jonas, Vilniaus bernardinų vie-
nuolyno gvardijonas 36-44, 47-49,
51-57, 59, 61, 63, 65, 68, 70, 72,
74, 76-80, 82, 83, 86, 87, 89, 101,
103, 104, 106-113, 115-121, 124
Konstancos susirinkimo tėvai 114
Konstantinopolio patriarchas 104
Konstantinopolio vyskupas 104
Konstantinopolis 75, 104
Konventualai 35-39, 56, 57, 64, 78-
81, 83-85, 102, 122, 124; žr. Fra-
tres Minores, Ordo Fratrum Mi-
noram, Pranciškonai
Kościół św. Anny - św. Barbary 124
Kotryna, šv. 66
Krasauskas Rapolas, kun. 80
Kretingos bernardinų bažnyčia 82
Kretingos bernardinų vienuolynas 59
75, 101
Kristaus dieviškoji valia 111
— evangelija 69
— gyvenimas 86
— kančia 66, 72, 73, 80, 101
— mokslas 69, 104, 119
— mokslo skelbimas 69
— plakimas 101
— užgimimas 49
— vynuogynas (Bažnyčia) 64, 67, 71
— žmogystė 80
Kristus 72, 86, 110, 112; žr. Jėzus
Kristus
Krizostomas iš Ponyecz 42
Krokuva (Cracovia, Kraków) 35, 36,
38, 41, 42, 53-55, 57, 59, 62, 73,
76, 78, 79, 82, 83, 89, 98, 99, 102,
106, 107, 114, 117-119, 133
Krokuvos akademija 57, 131
— bernardinų archyvai 37, 62
— bernardinų generalinės studijos 58
— burmistras 76
— kanauninkai 72
— kapitula 39, 46, 68, 72, 83
— lektorius 59
— universitetas 49, 56-58, 75
— vysk. 116
Kulviečio mokykla 121
Kulvietis Abraomas 121
Kurčevskis (Kurczewski) J. 61, 66,
80, 84, 85, 89, 91, 110, 116, 123
Kutzeba S. 117
Ladisław z Gielnowa, pal. 78, 86, 87
Ladislavas, vengras 106
Lebedys J. 102, 103
Lenkija (Polonia, Polska) 36, 38,
39, 52-57, 65, 68, 75-79, 81, 83,
87-89, 91, 92, 98, 99, 101, 102,
106, 107, 111, 113, 121, 122
Lenkijos bernardinai 36, 38, 39, 47-
51, 56, 58-62, 70, 72-75, 77, 79-82,
85-88, 91, 100, 123
— bernardinų provincija 37, 38-40,
76, 100, 121, 124, 125
— bernardinų vienuolynai 38, 99, 130
— bernardinų vikarijai 41
— istorija 149
— istorijos žurnalas 151
— istorikai 149

- karaliai 75
- kariuomenė 77
- katalikų praeities veikla 149
- Lenkijos-Lietuvos bernardinai 72
- bernardinų provincija 35, 55, 89
- bernardinų provinciolas 39
- stačiatikių unija 106
- tikintieji 78
- valdovai 77
- Lenkijos mokslinės bibliotekos 152
- mokslų akademijos Romos skyriaus biblioteka 155
- Nunciatūros fondas 126
- pranciškoniai 35
- teritorija 76
- valdžia 120
- vienuoliai 121
- vyskupai 114, 116, 132
- Leonardas iš Siradijos, prov. 71
- Leonas X, pop. 38, 79, 83, 116, 117
- Leonas XIII, pop. 88
- Leonas iš Lancuto (Lancud) 108
- Leono X delegatas 67
- Lesmanas, vokieitis protestantas 128-130
- Lgota Rafaelis 61
- Lichetti (Lichetus) Pranciškus, bernardinų generolas 36, 39, 41-44, 46, 47, 51, 52, 57, 70, 72, 73, 83, 119
- Lietuva (Lituania, Litva) 35, 36, 38, 40-44, 49, 50, 52, 54-57, 60, 64-66, 68, 69, 75-82, 87-89, 91, 92, 97-99, 101, 102-104, 106, 107, 109, 110, 118, 119, 121-125, 130, 131, 133; žr. Nepriklausoma Lietuva
- Lietuviai bernardinai 39, 40; žr. Lietuvos bernardinai
- L. K. M. Akademijos *Metraštis*, II t. 81
- *Metraštis*, V t. 64
- *Suvažiavimo Darbai*, VI t. 102
- *Suvažiavimo Darbai*, VII t. 128
- Lietuvių tauta* 40
- Lietuvos bažnytinės provincijos elenchas 80
- bernardinai 41-44, 55, 56, 60, 63, 64, 68, 83, 101, 111, 119-121, 123-127, 130, 132; žr. Lietuvos observantai-bernardinai, Lietuvos pranciškoniai-observantai
- bernardinai skotistai 58
- Lietuvos bernardinų bažnyčios 44, 67, 86
- istorija 56
- komisarijus 45
- kovos su lenkais 87
- kustodija 40, 41
- menkas ano meto išsilavinimas 52
- pamokslai 73
- provincija 37, 40-42, 45, 56, 57, 61, 98, 104, 118, 119, 125
- provincijos provinciolas 61, 103
- šv. Kazimiero provincijos archyvas 62
- vienuolynai 41, 53, 55, 56, 59, 62, 91, 100, 104
- vienuolynų bibliotekos 73
- vienuolynų gvardijonai 41, 119
- Lietuvos didikai 97, 98
- Lietuvos Didysis Kunigaikštis 63, 75, 105, 108, 113, 115, 147
- Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė 37, 44, 54, 64, 75, 77-79, 97, 106, 107, 123, 131, 134
- Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pareigūnai 95
- ribos 107
- stačiatikiai 105
- teritorija 55, 58, 75, 76, 109, 131
- Lietuvos dvasininkija 98
- Lietuvos ir Lenkijos bernardinai 120
- bernardinų provincija 35, 82
- bernardinų vikarijus 78
- unija 97
- vyskupai 107
- Lietuvos ir Mažosios Lenkijos provincija 59
- Lietuvos istorija 109
- jėzuitų istorikas (S. Rostovskis) 53
- jėzuitų provincija 98
- kancleris 95
- kariuomenė 77
- kilmingieji 59
- Lietuvos konventualai 56, 84
- krikštas 102
- lenkėjimas 97
- Lietuvos-Lenkijos valstybė 81
- Lietuvos mergaičių auklėjimas 91
- Lietuvos Metraštis* 77, 78, 98,
- Lietuvos observantai-bernardinai 38, 56, 99; žr. Lietuvos bernardinai
- pamokslininkai bernardinai 71

- pranciškonai 35, 56, 58, 79
- pranciškonai-konventualai 122; žr. Konventualai
- pranciškonai-observantai 37, 40, 99, 107-109, 113-118; žr. Lietuvos bernardinai
- pranciškonų-konventualų vienuolynai 122
- pranciškonų vienuolynai 90
- schizmatikai 112
- sostinė 45, 82; žr. Vilnius
- stačiatikiai 116
- Lietuvos Tarybų Socialistinė Respublika 66, 102; žr. Lietuva
- Centrinio Instituto archyvas 92
- Centrinis valstybinis istorinis archyvas 62
- Lietuvos teritorija 54, 55
- užsienio politika 109
- valdovas 114
- valstybės sekretorius 113
- vienuolių skaičius 53
- viešasis gyvenimas 98, 99, 101
- vyskupai 114, 116, 132
- vokiečiai kolonistai 121
- Liske X. 56
- Lismanini Pranciškus, Lenkijos konventulų provincieolas 122
- Lithuania (Lituania) žr. Lietuva
- Liublinas (Lublin) 62
- Liublino bernardinų kapitula 51, 54
- Liublino unija 98, 109
- Liudvikas iš Turre 39
- Liuterio erezija, klaidos, mokslas 83, 91, 119-121, 123, 124
- Liuteris Martynas 79, 119, 121, 123
- Liuteronizmas 66, 119-122, 124, 134
- Liuteronizmo skelbėjai 121
- Livonija 76
- Livonijos observantų vienuolynų užgrobimas 120
- Livonijos ordinas 69
- Lyon (mst. Prancūzijoje) 103
- Lyono bernardinų kapitula 119
- Lyronas (Mikalojus de Lyre) 73
- Lorkiewicz A. 56
- Losovicius Jonas, Vilniaus vyskupas; 110
- Lotowicz V. P. de, custos Vilnensis 58
- Lowicz (mst. Lenkijoje) 61
- Ludolfas von Sachsen 73
- Lukas iš Kauno 104
- Luther Martin 121; žr. Liuteris
- Lvovas (Leopolis) 36, 38, 55, 56, 91
- Lvovo arkivyskupas 92, 94, 115, 116
- Margus Stanislovas 100
- Marija, Švč. Mergelė 86-88, 93, 120; žr. Dievo Motina
- Marijonas iš Fregeno 76
- Marijonas iš Jezioro 39, 55, 88, 106, 111
- Marijos, Angelų Karalienės, šventė 81
- Dangum Ėmimas 81
- garbė 81
- garbinimas 80, 81, 87, 88, 91
- Gimimo šventė (Nativitas B.M.V.) 121
- gyvenimas 93
- Nekalto Prasidėjimo kilmingųjų brolija 81
- Nekalto Prasidėjimo privilegija 80
- Nekalto Prasidėjimo šventė 80
- paveikslas 81
- septynių skausmų ir džiaugsmų karunka 87
- šventės 86
- šventovė 66
- titulas 81
- Maroko kankiniai bernardinai 82
- Martynas (Martinus) pranciškonas 109, 110
- Martynas V, pop. 38
- Maskva 8, 14, 77, 106, 107
- Maskvos kunigaikštis 106, 109
- kunigaikštystė 106
- kunigaikštystė 115
- valdos 107
- Mauras Saracėnas 127
- Maurus a Foro Sempronio, pranciškonas 129
- Mažesnieji Broliai žr. Fratres Minores
- Mažosios Lenkijos bernardinų provincija 37
- Mažosios Marijos valandos 88
- Melchizedekas, pranciškonas, Vilniaus vysk. M. Trakiškio sekretorius 49, 55, 99
- Metonos vyskupas 95
- Mhiz 96
- Mikalojus IV, pop. 88
- Mikalojus V, pop. 78
- Mikalojus iš Busko (vadinamas Roxolanus) 52

- Mikalojus iš Skolniko 56, 79
 Milano kapitula 37
 Miller, dr. 325, 326
 Minskas 91
 Misaelis žr. Druckis Misaelis
 Mykolas Paryžietis 57
 Mogiliavas 58
 Mogiliavo vienuolynas 89
 Monumenta Poloniae Vaticana 36
 Moresco Bonaventūra 122
 München (Monachium) 109
 Muravjovas 63
- Neapolio bernardinų generalinė kapi-
 tula 68
 Neapolio generalinė kapitula 68
 Neapolis 104
 Nekaltai Pradėtosios ordinas 81
 Nekalto Prasiidėjimo seserų bemardi-
 nių vienuolynas Vilniuje 90
 Nepriklausoma Lietuva 37; žr. Lietuva
 Nesvyžiaus bažnyčia 66
 Nesvyžiaus pamokslininkas 101
 Nesvyžiaus vienuolynas 43
 Nesvyžius (Neswesium) 37, 65, 95
 Neviera Felicijonas 37, 40, 99, 107-
 109, 113-118
 Niceforas, Kijevo metropolitas 105
 Nicolaus, pranciškonas 53
 Novatius Andreas, S. J. 60
 Nürnbergas 62, 100
- Observantai 33, 35-40, 42, 43, 55,
 56, 71, 75, 76, 81, 84, 88, 99, 102,
 106, 107-109, 113-118, 120, 124,
 126, 133, 134; žr. Bernardinai,
 Pranciškonai
 Olesnickis Zbigniewas, kardinolas 107
 Olika (Olica) 95
 Olikos ir Nesvyžiaus kunigaikštis 95
 Olomuco jėzuitų seminarija 52
 Olszanus Paulus, episcopus Vilnon-
 ais 121, 123
 Olšr J. 105
 Ona, šv., Švč. Mergelės Marijos mo-
 tina, 66, 87, 93, 94
 Opatava (Opatów) 77
 Opatavos bemardinų vienuolynas 77
 Opatavos bernardinų kapitula 39
 Ordo Fratrum Minoram 36, 37, 41,
 62, 68; žr. Fratres Minores, Pran-
 ciškonai
 Ordo Fratrum Minoram de Observan-
 tia 35, 44, 59, 60, 84; žr. Bernar-
 dinai, Fratres Minores, Observan-
 tai, Ordo Fratrum Minoram, Pran-
 ciškonai
 Osnabrück 36
 Oxfordas (Oxonium) 58, 60, 114
- Pacas Jonas 128
 Padebrauskis Liudvikas, Kauno ber-
 nardinų vienuolyno gvardijonas
 127
 Palionis J. 102, 103
 Palupanus (Petrus de Palude) 73
 Pankracijus Almanus 101
 Paryžiaus bernardinų generalinė ka-
 pitula 52
 — magistras 57
 — studentai 53
 Paryžius (Paris) 52, 53, 56, 57, 97,
 123, 131
 Parmos bernardinų generalinė kapi-
 tula 40, 57, 104
 Paulius Alšėniškis, vysk. 121, 123
 Paulius, Polocko bernardinų vienuo-
 lyno gvardijonas 109, 110
 Paulius II, pop. 106, 117
 Peczyczkis Erazmas, kustodų kusto-
 das 52
 Pekulas Tarquinius, ap. nuncijaus
 auditorius 94
 Pelbartas Vladislovas 73
 Petras, šv., apašt. 104
 Petras J. iš Camerino, pop. komi-
 sarijus 76
 Petras iš Neapolio 39
 Petras Kandidas, bernardinų kry-
 žiaus karų pamokslininkas 76
 Petrikovas 82
 Petro Lombardo sentencijos 61
 Pfitzner J. 105
 Piceno (Ankonos) bernardinų provin-
 cija 127
 Pijus V, pop. 103
 Pijus IX, pop. 80
 Pinskas 117
 Platelių parapija 97
 Podolė 76, 77
 Pokus Bernardas, pranciškonas, ka-
 raliaus nuodėmklausa 129, 130
 Polockas (Polocia, Poloczko) 37, 109,
 110
 Polocko bernardinų vienuolynas 43,
 106-109, 118, 125

- Polocko bernardinų pamokslininkas 101
- Polocke bernardinų vienuolyno biblioteka 63
- Polotos upė 109
- Poncijus Pilotas 26
- Pon y Marti J. 35
- Pontifex Romanus 121; žr. Romos popiežiai, Sv. Tėvas
- Porciunkulės atlydai 81
- Possevino Antanas, jėzuitas, pop. legatas 52, 53, 126
- Poznanė (Posnania, Poznan) 54, 91
- Poznanės bernardinų kapitula 59, 79
- Pragos akademija 57
- Pranciškonai 35, 36, 38, 49, 53, 56, 57, 67-69, 72, 79-82, 88, 90, 100, 102, 103, 108, 112, 113, 116, 119, 121, 122, 124, 128, 130; žr. Bernardinai, Fratres Minores, Fratres Minores de Observantia, Konventualai, Observantai, Ordo Fratrum Minorum
- Pranciškonai-konventualai 64, 78, 79, 81, 124
- Pranciškonų Kankinių knyga 110
- laiškai 128
- Pranciškonų - observantų - bernardinų gyvenimas ir veikla 130
- Pranciškonų ordinas 81; žr. Pranciškonai
- Pranciškonų pamokslai 71, 73
- Pranciškus (Franciscus) Asyžietis, šv. 35, 44, 53, 62, 66, 69-72, 74, 80, 82
- Pranciškus Lietuvis 122
- Prancūzija (France) 69,
- Prapuolenis K. 97
- Prioratus sancti Andreae 114
- Protestantizmas 64, 97, 118, 119, 121-123, 125, 131, 133, 134
- Protestantizmo antplūdis, banga 91, 122, 124, 132
- dėmė 124
- infiltracija, isigalėjimas 96, 122, 124
- klaidos 126
- skleidėjai 125
- Prūsija (Prūsai, Prussia) 53, 76, 120-122
- Prūsijos observantų vienuolynų užgrovimas 120
- Przetockis Alb., Vilniaus pilies prokuratorius 95
- Pševorsko bernardinų kapitula 39
- Putvinskis, kuopos vadas 96
- Quaracchi (Ad Garas Aquas) 35, 38, 69, 88
- Rabikauskas Paulius, kun. prof. dr., S. J. 44, 53
- Radomo bernardinų kapitula 58
- Radomo bernardinų vienuolynas 58
- Radvilai 125
- Radvilaitė Barbora, Mikalojaus Radvilo duktė 90
- Radvilas Albertas, Vilniaus vyskupas 67, 83, 96
- Radvilas Jurgis, Vilniaus vysk. kardinolas 67, 71, 85, 95, 129
- Radvilas Kristoforas 58, 65
- Radvilas Mikalojus 90
- Radvilas Mikalojus Kristoforas, kard. Jurgio Radvilo brolis, Olikos ir Nesvyžiaus kunigaikštis 95
- Radvilas-Juodasis Mikalojus 122
- Radvilas-Perkūnas Kristoforas, Vilniaus vaivada 130
- Radvilas-Rudasis Mikalojus 122
- Radvilo Jurgio laiškas 128
- Radvilo Jurgio veikla 86, 128
- Rafaelis iš Prošovico, provincijos vikarius 96
- Ramignolis 73
- Rapolionis Stanislovas 122
- Rey Andrius 49, 55, 99
- Reklaitis Povilas, dr. 66, 77, 101
- Ryga (Riga) 68, 95
- Rygos arkivyskupas 69
- Rytų Bažnyčia 104, 105, 111, 112, 114
- Bažnyčios apeigos 105, 111
- imperatoriai 104
- imperija 104
- imperijos Bažnyčia 104
- ir Vakarų Bažnyčių nesutarimai 106
- ir Vakarų Bažnyčių unija 107
- Rochmanas (Rochmanius) Andrius 58, 59
- Rokas, šv. 91
- Rokitai 91
- Roma 38, 41, 55, 59, 60, 64, 66, 69, 76, 78, 80, 81, 83, 84, 102-105,

- 107, 110-113, 116-118, 126, 128, 131
- Romos Bažnyčia 105, 106, 111, 113, 115, 117, 118, 131, 132; žr. Bažnyčia, Vakarų Bažnyčia
- Bažnyčiai paklusnybė 113
- Bažnyčios prieglobstis 113
- imperija 29, 104
- kurija 110
- popiežiai 105; žr. Pontifex Romanus, Šv. Tėvas
- popiežiaus autoritetas 120
- Rosselli Hanibalas, komisarijus 58
- Rostovskis (Rostowski) S., Lietuvos jėzuitų istorikas 53, 123, 124
- Rūpintojėlis 80
- Rusija 76, 105, 106
- Rusijos atsiskyrimas nuo Romos 105
- carai 37
- schizmatikai 112
- stačiatikiai 105
- žemių vikarai 105
- Saksonijos observantų provincija 120
- Salamanka (mst. Ispanijoje) 59
- Samboros bernardinų kapitula 40
- Samboros bernardinų vienuolynas 71
- Sandzivojevičius Stanislovas 89
- Sapiega Leonas, Lietuvos kancleris 95
- Sebenici 36, 57
- Semkowicz Wl. 35
- Sigismundus Augustus žr. Žygimantas Augustas
- Sigismundus Cazimirides žr. Žygimantas Senasis
- Sikstas IV, pop. 67, 68, 76, 82, 111-113
- Sikstas V, pop. 67, 94
- Silezija 55
- Simonas iš Lipnicos, pal. 72
- Skarga Petras, jėzuitas 127
- Sianymas 91
- Sledziowski P. 124
- Smigleckis Martynas, jėzuitas 53
- Societas Jesu 35, 53, 60, 124; žr. Jėzuitai
- Solikovskis Jonas Dimitras, Lvovo arkivyskupas 91, 92, 94, 95
- Sovietų okupacija 63
- Stanislovas, šv. 84
- Stanislovas, vadinamas Lenku (Polonus) 56
- Stanislovas iš Slapy 68, 78, 110, 112
- Strykovskis (Strykowski) Motiejus 73, 101, 102
- Šapoka A. 98, 107
- Šeptyckij A. 113
- Šiaulėnų parapija 97
- Šilalės klebonas 121
- Šrubauskas J., jėzuitas 87
- Šrubausko giesmynas 87
- Švaipolitas Friolis, spaustuvininkas 114
- Švč. Mergelės Marijos valandos 48
- Švč. Trejybės bažnyčia ir vienuolynas Drohičine 79
- Švč. Trejybės seserų bernardinų bažnyčia Kaune 80, 81, 100
- Švč. Trejybės paslaptis 79, 80
- Švč. Trejybės šventė 79
- Šv. Antano paveikslai 82
- Šv. Barbaros bažnyčia Vilniuje 124
- Šv. Bonaventūros mokslas 54
- Šv. Bonaventūros šventė 67
- Šv. Bonaventūros veikalai 61, 73
- Šv. Dvasia 93, 111
- Šv. Joakimo šventė 94
- Šv. Juozapo šventė 81
- Šv. Juozapo ir Joakimo šventė 67
- Šv. Jurgio bažnyčia Kaime 43, 66, 67, 100, 101
- Šv. Kazimiero altoriai, paveikslai ir statulos 84
- beatifikacijos ir kanonizacijos byla 67, 83
- gyvenimas 83
- vardas 84
- Šv. Kryžiaus bažnyčia Krokuvoje 106
- Šv. Mykolo seserų bernardinų bažnyčia Vilniuje 100
- Šv. Morkaus diena 85
- Šv. Onos altorius 67, 96
- atlaidai 96
- bažnyčios ar koplyčios pašventinimo metinės 67, 94
- ir Barbaros bažnyčia Vilniuje 124
- bernardinų bažnyčia Vilniuje 45, 66, 67, 95, 123-125, 132
- brolija 36, 87, 91-93, 95-97, 100, 128, 131
- brolijos statutai 92
- brolijos tikslas 92
- garbinimas 97

- giesmė 87, 97
- gyvenimas 93
- karunka 94
- kentėjimai 93
- konventualų bažnyčia Vilniuje 132
- koplyčia Kauno bernardinų vienuolyne 96
- mišios 93, 94, 96
- šventė 67, 93, 94
- valandos 95
- Šv. Petro bazilika Romoje 78, 79, 131
- Šv. Petro įpėdinis 112
- Šv. Petro ir Povilo šventė 96
- Šv. Pranciškaus biografija 61
- dvasia 41, 57, 89
- dvasios vaikai 80
- ir šv. Bernardino bažnyčia Vilniuje 67
- ir šv. Bernardino vienuolynas 45
- regula 37, 38, 56, 64, 130, 133
- šventė 82
- testamentas 64
- tretininkai 91
- Šv. *Pranciškaus Varpelis* 91
- šv. Simono ir Judo, apaštalų šventė 67, 94
- Šv. Sostas 38, 44, 106, 107, 112; žr. Apaštalų Sostas
- Šv. Stanislovo Kankinio gyvenimas 56
- Šv. Tėvas 110, 113; žr. Romos popiežiai, Pontifex Romanus
- Šv. Vincento Ferreri pamokslų knyga 100
- Šventoji Žemė 108
- Šv. Žemės ir Bosnios privilegijos 108, 111, 112
- Šv. Žemės pranciškonai 68, 108, 112; žr. Pranciškonai
- Taboras Albertas, Vilniaus vyskupas 116
- Talmantas J. 105
- Tarilavičius J., kun. 121
- Telšių bernardinų bažnyčia 81
- Telšių bernardinų vienuolynas 59
- Theiner A. 36
- Thomas de Celano 69
- Tiesos Kelias* 52
- Tikocinas 37, 74
- Tikocino bažnyčia 66
- bernardinų vienuolynas 43, 54, 66, 79, 89, 90, 106, 107, 125
- bernardinų vienuolyno bažnyčia 89
- bernardinų vienuolyno biblioteka 63
- bernardinų vienuolyno fundatorius 65, 107
- vienuolyno pamokslininkas 101
- Tilžė 87, 88
- Tiškevičius Antanas, vysk. 97
- Tiškevičius Jurgis, Varnių vysk. 96
- Tytuvėnų bernardinų bažnyčia 82
- Tytuvėnų bernardinų vienuolynas 59
- Tornello Jeronimas, Cismontanų ob-servantų generalinis vikarijus 78
- Torūnė (Turonia, mst. Prūsijoje) 120
- Trakai 125
- Trakiškis Motiejus, Vilniaus vysk. 49, 55, 80, 107
- Trakų pilis 125
- Trečiasis šv. Pranciškaus Ordinas 87-91
- Tridento susirinkimas 70
- Troškūnų bernardinų bažnyčia 81
- Ukraina 112, 113, 116-118
- Universitas Vilnensis 60; žr. Vilniaus universitetas
- Urbino bernardinų kapitula 39
- Urbanas VIII, pop. 81, 95
- Urielis iš Grabovo 39, 122
- Vaclovas, pranciškonas 109
- Vaišnora Juozapas, kun. dr., M.I.C. 36, 66, 80, 81, 87, 88, 91, 92, 95-97
- Vakarų Bažnyčia 104, 112; žr. Bažnyčia, Romos Bažnyčia
- Bažnyčios apeigos 111
- Europa 75
- imperija 104
- imperijos žlugimas 104
- Valakija-Moldavija 77
- Valančiaus kantičkos 72, 97
- Valančius (Volonczauskis, Wolon-czewski) Motiejus, vysk. 63, 72, 87, 88, 90
- Valladolido bernardinų generalinė ka-pitula 40
- Van Rijkel Dionyzas 73
- Varniai 63, 91
- Varnių katedra 96

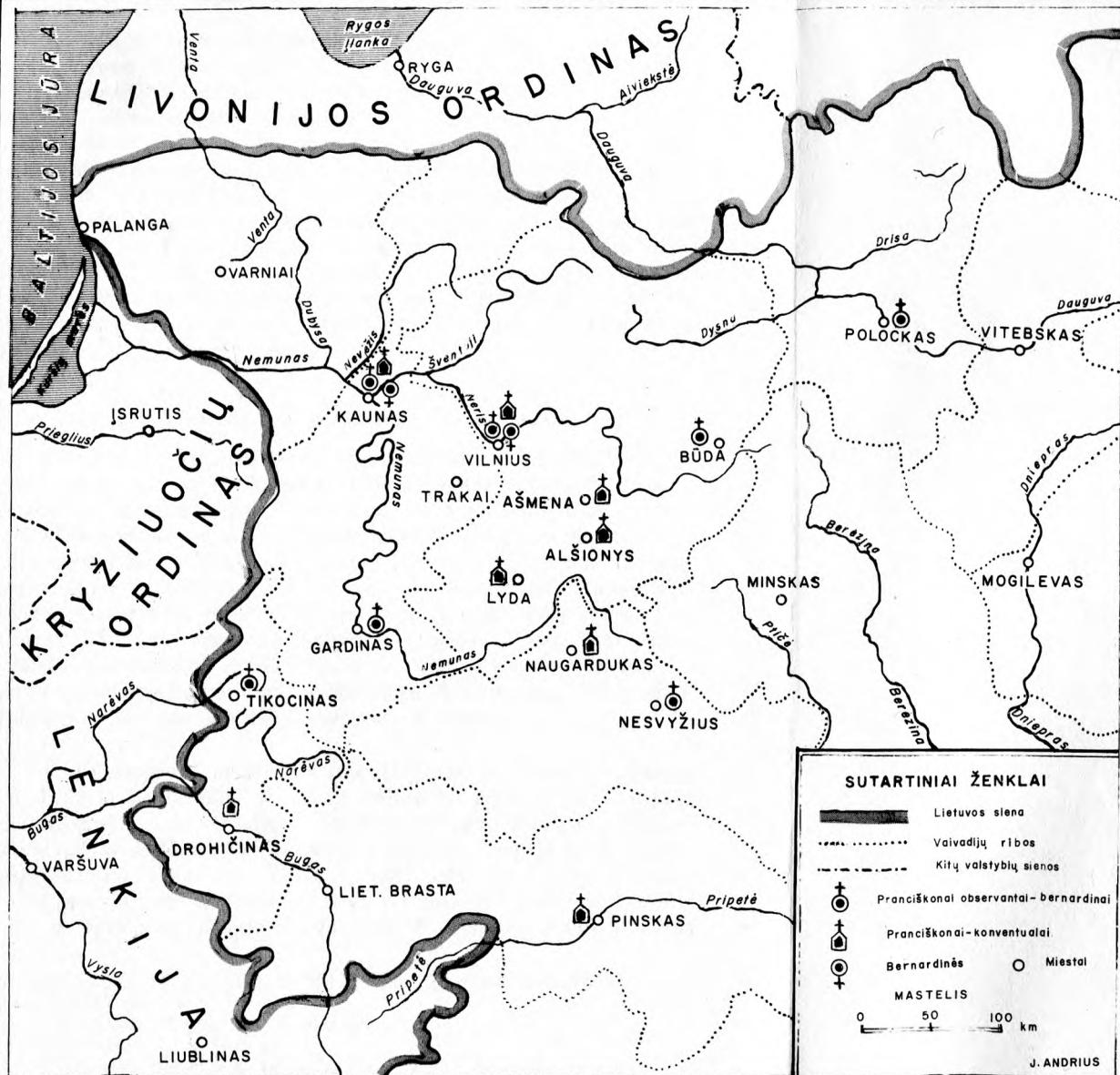
- Varšuva (Warszawa) 36, 56, 73, 78,
 101, 126
 Varšuvos bernardinų kapitula 55
 — seimas 86
 Varta 55, 121
 Vartos bernardinų kapitula 120
 Vasilius Andrius, vysk., pranciško-
 nas 102
 Vatikanas 81, 103
 Vatikano archyvas 35, 37, 83, 126-
 129
 Vaza Vladislovas, karalius 81
 Venceslaus 110
 Venecija (Venetiae) 59
 Vengrija 55, 69, 106
 Viclefus 123, 124
 Viešpaties atsimainymo altorius 67
 — įsikūnijimas 93
 — Jėzaus Kristaus Evangelija 71
 Viešpats 113; žr. Jėzus, Kristus,
 Dievo Sūnus
 Vijos bernardinų bažnyčia 81
 Vilniaus advokatas 129
 — apylinkės 75
 — bernardinai 55, 65, 80, 99, 103,
 107, 110, 113, 118, 126-128
 Vilniaus bernardinų bažnyčia 44, 45,
 66, 67, 77, 84, 126
 — biblioteka 61, 102, 103
 — gvardijonas 41, 52, 56, 103, 119
 — kapitula 59
 — kapai 56
 — kustodija 35, 39, 119
 — kustošas 58
 — novicijatas 102
 — pamokslininkas 56, 60
 — seminarija 54
 — vienuolynas 35, 40, 43, 54, 55,
 59-61, 63, 64, 66, 67, 71, 75, 77,
 83, 89, 91, 95, 100, 103, 106, 107,
 125, 128, 131, 132
 — vienuolyno archyvas 68, 113
 — vienuolyno nuodėmklausis 126
 Vilnaus bibliotekos 60
 — dvasiškijs 113
 — jėzuitų akademija 53, 57-60, 73,
 131
 — kapitulos kanauninkai 95
 — katedra 61, 75, 95, 107, 117
 — katedros kapitula 61, 84, 89
 — katedros kodeksas 37
 — kunigų seminarijos biblioteka 100
 — Mažesniųjų Brolių biblioteka 103
 — pilis 128, 132
 — pilies prokuratorius 95
 — pranciškonai 102
 — pranciškonai konventualai 83
 — rokitų fundacija 91
 — seserų bemardinių bažnyčia 81
 — sinodas 121
 — sufraganas 95
 — šv. Onos brolijos narių knyga 92,
 100
 — universitetas 60
 Vilniaus universiteto biblioteka 62, 96
 — bibliotekos knyga 102
 — bibliotekos rankraštynas 62
 Vilniaus vaivada 129, 130
 — Valstybinė biblioteka 67
 — Valstybinio universiteto biblioteka
 60, 62
 — vyskupai 71, 76, 95-97, 107, 112,
 115-117, 129
 — vyskupija 35, 61, 66, 80, 91, 110
 — vyskupo teologai 115
 — vokiečiai kolonistai 101
 Vilnius (Vilna, Vilnia, Vylna, Wilna)
 37, 40, 45, 49, 52-54, 56, 58-61,
 65-67, 69, 72, 77, 79, 82-85, 87,
 89, 90, 94-96, 99, 100, 102, 103,
 108-111, 113, 115, 117, 121, 123,
 124, 126, 127, 129, 131, 133-134
 Vincentas, apašt. nuncijus 86
 Vincentius Ferrerius, šv. 62
 Vitriatorius Jonas 112, 115
 Vytautas Didysis (Vitoldus) 79,
 102, 105, 114
 Vytenis 69
 Vladimiras, Rusijos valdovas 105
 Voina Benediktas, Vilniaus vyskupas
 44
 Vokiečių Ordinas 75
 Vokiečių Ordino magistras 120
 Vokietija (Germania, 69, 76, 79, 83,
 120
 Vokietijos kolekoriai 79
 Vosylis III, Maskvos kunigaikštis
 109
 Vskovo vienuolynas 121
 Všovskis, Kauno advokatas 96
 Wadingas (Waddingus) Lukas 38,
 55, 58, 75, 78, 82, 105, 106, 108,
 112, 120-123, 127

- W a g n e r E. 36, 38
 W e l k y j A. G. 112, 118
 Westminster (mst. Maryland, JAV)
 121
 Wilna žr. Vilnius
 W y c z a w s j u H. E. 62
 W o l f f J. 107

 Z a b l o c k i s J. 122
 Zamosčiaus akademija 57
 Zeissberger Heinrich 56
 Zeno Pranciškus, Cismontanų obser-
 vantų generalinis vikarijus 78

 Z i g m a n t a s V a z a, karalius 80, 130

 Žemaičių vyskupas 95, 96, 115, 116
 — (Samogitiae) vyskupija 71, 90,
 121
 — vyskupijos kunigų seminarija 63
 Žemaitija 99
 Žemaitijos schizmatikai 112
 Ž y g i m a n t a s, karalius 82
 Ž y g i m a n t s Augustas 109, 124, 125
 Ž y g i m a n t a s Senasis 40, 78, 83, 120,
 121

PRANČIŠKONAI KONVENTUALAI, PRANČIŠKONAI OBSERVANTAI - BERNARDINAI IR BERNARDINĖS LIETUVOJE XV IR XVI AMŽ.